

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Viktorija Vitkovskytė,
V kurso, Baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Baudžiamojo proceso ypatumai tiriant ir nagrinėjant ribotai pakaltinamų ir
nepakaltinamų asmenų baudžiamąsias bylas**

Vadovė: doc. dr. Gabrielė Juodkaitė – Granskienė
Recenzentas: doc. dr. Andrej Gorbatkov

Vilnius
2019

TURINYS

ĮVADAS	2
1. NEPAKALTINAMUMO IR RIBOTO PAKALTINAMUMO SAMPRATOS, TOKIŲ ASMENŲ STATUSAS BAUDŽIAMOJOJE BYLOJE.....	5
1.1. Nepakaltinamumo ir riboto pakaltinamumo samprata.....	5
1.1.1. Nepakaltinamumo samprata	5
1.1.2. Riboto pakaltinamumo samprata	13
1.2. Materialinis ir procesinis ribotai pakaltinamų ir nepakaltinamų asmenų statusas.....	19
2. BAUDŽIAMOJO PROCESO YPATUMAI IKITEISMINIO TYRIMO STADIJOJE.	26
2.1. Ikiteisminis tyrimas, atliekamas su įtariamaisiais, turinčiais psichinių sutrikimų.....	26
2.2. Teismo psichiatrinė ekspertizė, jos reikšmė baudžiamajame procese	39
2.2.1. Teismo psichiatrinė ekspertizė.....	39
2.2.2. Teismo psichiatrinės ekspertizės reikšmė baudžiamajame procese	44
3. TEISMO PROCESO YPATUMAI	49
3.1. Teismo procesas ir jame taikomi ypatumai kaltinamojo su psichiniais sutrikimais atžvilgiu	49
3.2. Priverčiamosios medicinos priemonės ir jų taikymas.....	53
3.3. Baudžiamosios bylos dėl ribotai pakaltinamo ir nepakaltinamo asmens išsprendimo galimybės.....	57
IŠVADOS	62
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	64
SANTRAUKA	69
SUMMARY	70

IVADAS

Temos aktualumas. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija bei Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija užtikrina kiekvieno asmens lygybę prieš įstatymą, diskriminacijos draudimą bei teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. Pažymėtina, jog asmenys, turintys proto ir/ar psichosocialinę negalią patenka į labiausiai pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų grupę. Baudžiamasis procesas asmenims, turintiems psichinių sutrikimų, nevisapusiškai vyksta atsižvelgiant į jų specialius poreikius, kadangi dėl skirtingų šių įtariamųjų ar kaltinamųjų pažeidžiamumo formų ir išraiškų, juos yra sudėtinga nustatyti ir atpažinti kaip galimai psichinių sutrikimų turinčius asmenis. Tokiu būdu atsiranda rizika, kad šiems asmenims nebus pritaikytos procesinės teisės tik prasidėjus ikiteisminiam tyrimui, o galimai net ir tolimesniuose baudžiamojo proceso etapuose. Dėl savo pažeidžiamumo minėti įtariamieji ar kaltinamieji yra lengvai paveikiami, jiems sudėtinga iki galo suprasti jiems užduodamus klausimus, tiek ir į juos atsakyti. Todėl itin svarbu, jog tiriantys nusikalstamą veiką subjektai turėtų supratimą bei specialias žinias apie galimas proto ir/ar psichosocialinės negalios formas bei jų išraiškas, laiku jas identifikuoti ir pritaikyti specialias sąlygas tokiems asmenims. Be to, yra svarbu visus procesinius veiksmus atlikti pagarbiai, nesudarant galimai pažeidžiamam asmeniui neracionalios įtampos ir frustracijos, kuri tik pastūmėtų įtariamąjį ar kaltinamąjį į susijaudinimo, didelio streso bei psichinio sutrikimo nulemtų atsakymų į teisėsaugos užduotus klausimus pateikimą.

Darbo tikslas. Šio magistro darbo tikslas yra išnagrinėti šiuo metu egzistuojantį teisinį reguliavimą įtariamųjų bei kaltinamųjų, turinčių proto ir/ar psichosocialinę negalią, atžvilgiu ikiteisminiame tyrime bei teismo proceso metu ir įvertinti, kokius baudžiamojo proceso ypatumus lemia tokių asmenų psichiniai sutrikimai, pateikiant rekomendacijas dėl šių asmenų efektyvesnio įtraukimo į baudžiamąjį procesą bei kokybiškesnio jų teisių užtikrinimo.

Darbo uždaviniai. Darbo tikslo bus siekiama sprendžiant šiuos uždavinius:

1. išanalizuoti nepakaltinamumo ir riboto pakaltinamumo sampratas bei jų kriterijus;
2. identifikuoti nepakaltinamų bei ribotai pakaltinamų asmenų teisinį statusą, lyginant šių teisių kategorijų ryšį su veiksnio institutu;
3. išnagrinėti bei įvertinti teisinį reguliavimą nacionaliniame lygmenyje dėl ikiteisminio tyrimo bei teismo proceso, atliekamo proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčių asmenų atžvilgiu, pateikiant šio reguliavimo ypatumus,

priklausiančius nuo minėtų įtariamųjų ar kaltinamųjų psichointelektualinių trūkumų;

4. išanalizuoti svarbiausias asmenų, turinčių psichinių sutrikimų, teises baudžiamajame procese ir pateikti rekomendacijas jų užtikrinimui.

Tyrimo objektas. Šio darbo objektas yra nepakaltinami bei ribotai pakaltinami asmenys ir jiems reikalingi taikyti baudžiamojo proceso ypatumai.

Tyrimo metodai. Šiame darbe bus remiamasi toliau nurodytais tyrimų metodais:

1. **Lingvistiniu.** Šio metodo pagalba išanalizuota nepakaltinamo asmens apibrėžtis Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse.
2. **Sisteminu.** Būtent šis metodas padeda detaliai ir sistemiškai, besiremiant toliau išvardintais teisiniais šaltiniais, aptarti baudžiamojo proceso ypatumus ikiteisminiame tyrime bei teismo procese, kurie turi būti taikomi, siekiant užtikrinti įtariamųjų ar kaltinamųjų su psichiniais trūkumais teises bei dalyvavimą procese.
3. **Lyginamuoju.** Darbe yra naudojamas lyginamasis metodas, kurio pagalba palygintos nepakaltinamų ir ribotai pakaltinamų asmenų definicijos skirtingų Europos valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose bei veiksnio instituto santykis su pakaltinamumu.
4. **Istoriniu.** Naudojant šį metodą analizuojamas nepakaltinamumo bei riboto pakaltinamumo taikymas baudžiamuosiuose santykiuose nuo senovės Romos laikų iki šių dienų.

Darbo originalumas. Pažymėtina, jog asmenų, turinčių proto ir/ar psichosocialinę negalią tinkamas integravimas bei lygių teisių užtikrinimas baudžiamajame procese yra kiekvienos valstybės pareiga, kuri yra neretai ignoruojama. Fizinę ir/ar psichinę negalią turinčių asmenų veiksnio apribojimas arba eliminavimas, įsigaliojus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2016 m. pakeitimams buvo prigretintas prie Jungtinių Tautų neįgaliųjų konvencijos nuostatų ir šie pakeitimai, kartu lyginant veiksnio institutą su pakaltinamumu, nėra detaliai bei plačiai išnagrinėti nei doktrinoje, nei kituose šaltiniuose. Be to, siekiant užtikrinti teisingą teismą bei baudžiamąjį procesą riboto pakaltinamumo ar nepakaltinamiems asmenims, būtina išanalizuoti Europos Sąjungos Komisijos Rekomendaciją dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose (C(2013) 378/02) ir pritaikyti jas analizuojant ikiteisminio tyrimo bei teismo proceso veiksmus pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų atžvilgiu.

Svarbiausi šaltiniai. Atsižvelgiant į darbo tikslą, objektą ir iškeltus uždavinius, magistro darbe bus analizuojama Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija, Lietuvos Respublikos baudžiamojo bei baudžiamojo proceso kodeksų nuostatos, įtvirtinančios įtariamais bei kaltinamiems asmenims su psichiniais sutrikimais suteikiamas procesines teises. Taip pat bus nagrinėjamos Lietuvos Respublikos civilinio bei civilinio proceso kodeksų normos, reglamentuojančios neveiksnių tam tikroje srityje ir ribotai veiksnų tam tikroje srityje apibrėžtis ir 2016 m. pakitimus, susijusius su tokių asmenų procesinio statuso ribų nustatymu. Be to, bus aptariamas Europos Sąjungos Komisijos Rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamais ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose (C(2013) 378/02), kurios pagalba yra orientuojamasi į baudžiamojo proceso reikalingas taikyti ypatybes proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčių įtariamųjų ir kaltinamųjų atžvilgiu, siekiant užtikrinti jų efektyvų dalyvavimą baudžiamojo proceso metu bei lygybę prieš įstatymą. Be kita ko, bus nagrinėjama ir kita literatūra, t. y. doktrina tiek teisės, tiek psichiatrijos mokslų srityje tiek, kiek būtina atskleisti nepakaltinamumo bei riboto pakaltinamumo sampratos klausimą ir teismo psichiatrinės ekspertizės taikymą.

I. NEPAKALTINAMUMO IR RIBOTO PAKALTINAMUMO SAMPRATOS, TOKIŲ ASMENŲ STATUSAS BAUDŽIAMOJOJE BYLOJE

Šioje darbo dalyje bus aptariami ir analizuojami tokie klausimai, kaip nepakaltinamumo ir riboto pakaltinamumo samprata, asmenų, pripažintų nepakaltinamais bei ribotai pakaltinamais taip pat neveiksniais tam tikroje srityje ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje, teisinis statusas bei tarpusavio santykis. Pateikus pagrindinius riboto pakaltinamumo ir nepakaltinamumo sąvokų bruožus, bus išskirti kriterijai, pagal kuriuos yra identifikuojamos minėtos kategorijos ir pateikiama jų svarba baudžiamajame byloje. Taip pat šiame skyriuje bus iškeltas klausimas dėl asmenų, pripažintų turinčiais psichinių ar fizinių sutrikimų teisinio statuso, t. y. kodėl minėti asmenys neretu atveju nedalyvauja tiek baudžiamajame, tiek civiliniame procese kaip pilnavertiški procesų dalyviai.

1.1. Nepakaltinamumo ir riboto pakaltinamumo samprata

Analizuojant nepakaltinamumo ir riboto pakaltinamumo sampratas, reikėtų pabrėžti, kad šios dvi teisinės kategorijos formavosi ilgą laiką ir yra glaudžiai susijusios su veiksniumu kaip būtina asmens baudžiamajai atsakomybei kelianti savybė, tad siekiant nustatyti šių kategorijų turinius, darbe bus analizuojami skirtingi Lietuvos istoriniai šaltiniai bei užsienio baudžiamieji įstatymai minėtų institutų apimtimi. Taip pat bus aptariami ir šių teisių kategorijų kriterijai, kuriuos turi atitikti nusikalstamas veikas padaręs asmenys, kad būtų teismo pripažinti nepakaltinamais ar ribotai pakaltinamais asmenimis.

1.1.1. Nepakaltinamumo samprata

Nepakaltinamumo kaip teisinės kategorijos užuomazgos Europoje yra pastebimos jau XII a. pirmoje pusėje Didžiosios Britanijos istoriniuose šaltiniuose. Pagrindinis šios valstybės teisėje susiformavęs principas, minėtos koncepcijos atžvilgiu, tapo negalimumas teisti žmogaus, jeigu jis dėl psichinės būsenos nesugeba savęs apginti. Verta pažymėti, jog jau 1300 m.istoriniuose šaltiniuose buvo minima, kad Didžiosios Britanijos karaliai atleisdavo žudikams, jeigu jie nusikaltimą padarydavo būdami „pamišimo būsenos” (angl. insane)¹. Tad britų teisinėje sistemoje jau XIV a. buvo išskiriami psichinius sutrikimus turintys asmenys, kuriems, atsižvelgiant į jų „pamišimo būseną”, buvo netaikoma baudžiamoji atsakomybė.

---

¹ ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Fiziniai ar psichiniai trūkumai (sutrikimai): procesinė – teisinė samprata ir reikšmė realizuojant asmens teisę į gynybą. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. Vilnius. 2009, p. 289.

Analizuojant nepakaltinamumo institutą siauresniu – Lietuvos mąsteliu, reikėtų pabrėžti, jog konkretnės nepakaltinamumo užuomazgos atsirado Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės šaltiniuose. Pirmajame bei Trečiajame Lietuvos Statutuose (1529 m., 1588 m.) iš sveikųjų žmonių yra išskiriami ir tokie asmenys, kurie negali būti teisiami lygiai taip pačiai kaip pastarieji. Tokie asmenys Statutuose buvo įvardijami kaip „pamišėliai, kurie Viešpačiui leidus neteko proto“². Šie „pamišėliai“ už įvykdytą žmogžudystę buvo atleidžiami nuo bausmės ir atiduodami, jei turėjo turto, giminaičių ir tarnų globai, priešingai nei sveiki žmonės, kurie už nužudymą turėjo sumokėti galvažudinę ir būdavo nubausti mirtimi³.

Vėlesniame Lietuvos šaltinyje vėlgi yra išskiriami neįgalieji asmenys iš sveikųjų tarpo. Kaip pavyzdį galima pateikti 1919 m. sausio 16 d. Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymą, kuris tolimesniuose teisės aktuose buvo imtas vadinti Baudžiamuoju statutu. Šio statuto ketvirtajame paskyryje „Veiksmų kaltintinumas ir kaltinumas“ yra įtvirtinamas asmenų su negalia ir psichiniais sutrikimais nebaudžiamumas. Tokie asmenys jau buvo pradėti sieti labiau su realesniais nepakaltinamumo požymiais nei būta anksčiau – „žmogus, kuris, ką nusikalstamo darydamas, negalėjo numanyti savo darbo savumo ir reikšmės arba valdyti savo elgesio dėl nesveiko savo dvasios suirimo, dėl sąmonės netekimo arba dėl proto nesubrendimo, kilusio dėl kūno ydos ar ligos, už tą darbą nekaltintinas“⁴. Taigi, jau XX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje nepakaltinami asmenys tampa išskiriami ne tik paminint jų psichikos kitoniškumą, lyginant juos su sveikais žmonėmis, tačiau kartu ir nurodant, dėl kokių konkrečių fizinių ar psichinių ligų tokie asmenys yra nepakaltinami nusikalstamos veikos padarymo atveju.

XXI a. Lietuvos Respublikos teisės aktai, baudžiamosios teisės jurisprudencija bei teismų praktika konkrečiai išaiškina nepakaltinamumo sampratą bei kriterijus, kuriuos turi atitikti nepakaltinamas asmuo. Galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau BK), įsigaliojusio 2003 m. gegužės 1 d., 17 straipsnyje yra įtvirtinta nepakaltinamumo samprata. Šiame straipsnyje nėra konkrečiai įvardijama nepakaltinamumo definicija, tačiau yra apibūdinamas asmuo, kuris yra nepakaltinamas. BK 17 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog asmuo yra nepakaltinamas, jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką jis dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo

---

² GELUMBAUSKIENĖ, R., ŠAPOKA, G. Lietuvos teisės istorijos chrestomatija. Vilnius. 2012, p. 158.

³ *Ibid.*, p. 158-159.

⁴ *Ibid.*, p. 292.

arba valdyti savo veiksmų⁵. Taigi nepakaltinamumas yra siejamas konkrečiai su dviem kriterijais – medicininis bei juridinis. Tačiau tam, kad išsamiai galima būtų išanalizuoti minėtos teisinės kategorijos sampratą, verta aptarti pačias savybes, kurias turi turėti nusikalstamą veiką padaręs asmuo, siekiant jį pripažinti kaltu baudžiamojoje byloje.

Baudžiamosios teisės teorijoje, nusikalstamos veikos subjektu gali būti toks asmuo, kuris atitinka tam tikrus subjektyviusius nusikalstamos sudėties elementus bei jų požymius. Tačiau, tam, kad žmogui būtų pritaikyta baudžiamoji atsakomybė pirmiausia reikalinga, jog pastarasis objektyviai būtų padaręs išoriškai pasireiškiantį poelgį, kuris būtų uždraustas galiojančio baudžiamojo įstatymo. Tokiu atveju, jo poelgis būtų pripažintas kaip pavojinga veika, kuria kėsinama į valstybės saugomų teisinių gėrių egzistenciją bei normalią santvarką. Tačiau objektyvieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai nėra vienintelis dalykas, kuris lemia asmens baudžiamumą. Be šių išoriškai pasireiškiančių požymių kartu reikia nustatyti ir subjektyviusius nusikalstamos veikos sudėties požymius. Pastarieji apibūdina žmogaus psichinį santykį bei ryšį su daroma nusikalstama veika. Pabrėžtina, jog asmuo, kaltinamas padaręs baudžiamajame įstatyme uždraustą veiką, kaip nusikaltimo subjektas turi būti pakaltinamas. Taigi, baudžiamosios teisės subjektais gali būti tik sąmoningi, veiksnius žmonės. Verta pažymėti, jog baudžiamojo poveikio priemonės gali pasiekti tikslą tik tuo atveju, jei jos taikomos asmeniui, turinčiam sveikus psichinius gebėjimus, galinčiam laisvai orientuotis aplinkoje, suprasti savo poelgių esmę, numatyti jų padarinius ir sąmoningai pasirinkti savo atliekamo elgesio variantą⁶. Todėl būtent asmens gebėjimas būti baudžiamosios teisės subjektu ir skiria pakaltinamumo ir nepakaltinamumo kaip teisinių kategorijų esmę.

Tad, siekiant išsiaiškinti nepakaltinamumo sampratą bei jos turinį yra tikslinga suvokti paties pakaltinamumo – kaip privalomo nusikalstamos veikos subjekto požymio esmę bei prasmę. Baudžiamosios teisės teorijoje bei praktikoje pakaltinamumas yra įvardijamas kaip viena iš neatskiriamų žmogaus savybių, be kurios pastarasis negali būti pripažįstamas kaltas, padaręs nusikalstamą veiką⁷. Ši teisinė sąvoka apibūdina nusikalstamos veikos subjekto psichinę būklę bei jos ryšį su daroma nusikalstama veika, kuri turi esminę reikšmę asmens baudžiamajai atsakomybei atsirasti. Įdomu tai, jog BK nėra pateikiama pakaltinamumo definicija, tačiau ji yra išvedama iš BK 17 straipsnyje įtvirtintos nepakaltinamumo sampratos. Taigi, pakaltinamumas būtų išvedamas kaip

---

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

⁶ PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius. 2006, p. 325.

⁷ *Ibid.*, p. 325.

gebėjimas, darant nusikalstamą veiką, suvokti jos pobūdį ir valdyti savo veiksmus⁸. Tačiau, verta pažymėti, jog pakaltinamumas yra neatsiejamas nuo civilinės teisės kategorijos – veiksnio. Veiksnio sąvoka, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nėra pateikiama, tačiau ji yra išvedama iš neveiksnio tam tikroje srityje sampratos. Remiantis CK 2.10 straipsnio 1 dalimi, asmuo teismo gali būti pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, jei dėl psichikos sutrikimo negali suprasti savo veiksmų tam tikroje srityje reikšmės ar jų valdyti⁹. Pastebėtina, jog neveiksniumi, lygiai kaip ir nepakaltinamumu įtakos turi psichinis sutrikimas, kuriam esant asmuo praranda gebėjimą suvokti savo veiksmų esmę ar juos valdyti. Tačiau pagrindinis skirtumas tiek tarp veiksnio su pakaltinamumu, tiek neveiksnio tam tikroje srityje su nepakaltinamumu yra tas, kad šias kategorijas skiria psichinis santykis su daroma nusikalstama veika. Pakaltinamumas kaip asmens savybė bus preziumuojamas tik tuo atveju, kai asmuo įsitrauks į baudžiamuosius santykius, padarius nusikalstamą veiką. Tuo tarpu veiksnumas visiškai atsiranda, kai asmuo sulaukia pilnametystės ir ši asmens savybė yra siejama su jo gebėjimu savo veiksmais įgyti civilines teises bei susikurti civilines pareigas (CK 2.5 straipsnio 1 dalis). Taigi, darytina išvada, jog pakaltinamas asmuo visada bus veiksnus, tačiau veiksnus asmuo, nebus pakaltinamas, jeigu jis nebus padaręs nusikalstamos veikos.

Analizuojant pakaltinamumą kaip nusikalstamos veikos subjekto požymį, pažymėtina, jog ši kategorija yra preziumuojama. Tai reiškia, jog tik tuo atveju, jeigu baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu kyla abejonių dėl kaltinamojo psichinės būklės stabilumo ir sveikumo, reikia įrodyti ne asmens pakaltinamumą, o jo nepakaltinamumą, jog darydamas pavojingą veiką jis dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti daromos veikos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų. Jeigu asmuo veikia nesąmoningai – neturi valios laisvės, jis negali atsakyti už padarytą veiką, kadangi jis neturi subjektyviosios nusikalstamos veikos pusės. Lietuvos teismų praktikoje galima rasti pavyzdžių, kada nusikalstamą veiką padariusį asmenį teismas pripažįsta kaltu, nors nėra atskleidžiama kaltinamojo subjektyvioji nusikalstamos veikos pusė. Toks vien fakto pagrindu nusikalstamos veikos inkriminavimas baudžiamojoje jurisprudencijoje yra suprantamas kaip objektyvus pakaltinamumas, todėl toks teismo sprendimas negali būti pripažintas teisėtu ir teisingu¹⁰. Taigi, galima daryti išvadą, kad Lietuvos baudžiamoji teisė nepripažįsta objektyvaus pakaltinimo, todėl fizinis asmuo negali būti traukiamas

---

⁸ PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius. 2006, p. 326.

⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-443/2011.

baudžiamajon atsakomybėn ir jam negali būti skiriama bausmė, jeigu jis pavojingą ir baudžiamąjį įstatymo uždraustą veiką padarė būdamas nepakaltinamas. Toks asmuo nėra ir negali būti pripažįstamas nusikalstamos veikos subjektu¹¹.

Analizuojant nepakaltinamumą kaip teisinę kategoriją, kuriai esant asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, yra nebaudžiamas, reikėtų atkreipti dėmesį, jog ši socialinė teisinė kategorija yra apibūdinama baudžiamajame įstatyme, todėl jos turinys kartu yra plėtojamas ir baudžiamosios teisės moksle. BK 17 straipsnio formuluotė rodo, jog nepakaltinamumas yra siejamas su dviem aplinkybėmis – negalėjimu suvokti BK uždraustos veikos pavojingumo arba negalėjimu valdyti savo veiksmų. Abi minėtos aplinkybės turi lemti psichikos sutrikimas. Plačiau nepakaltinamumo sąvoka yra aprašoma Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą komentaro bendrojoje dalyje, kur nepakaltinamumas yra įvardijamas kaip psichinė asmens būseną, kuri uždraustos veikos darymo metu dėl psichikos sutrikimo neleidžia asmeniui suvokti tokios veikos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų. Taigi, nepakaltinamas asmuo, padaręs baudžiamajame įstatyme uždraustą veiką yra netraukiamas baudžiamajon atsakomybėn ir nebaudžiamas, kadangi nesuvokdamas savo veiksmų esmės ar negalėdamas jų valdyti jis negali suvokti ir jam skiriamos bausmės arba baudžiamąjį poveikio priemonės esmės¹². Svarbu pažymėti, jog analizuojamame straipsnyje yra išskiriami du nepakaltinamumo kriterijai:

- 1) medicininis – kriterijus, apibūdinantis bendrą psichinę žmogaus būseną, dar kitaip vadinamas biologiniu kriterijumi;
- 2) juridinis – žmogaus intelektą ir valią darant pavojingą veiką, apibūdinantis kriterijus, kuris baudžiamosios teisės doktrinoje dar išskiriamas kaip psichologinis¹³.

Medicininis kriterijus. Baudžiamosios teisės moksle medicininis nepakaltinamumo kriterijus dar kitaip yra vadinamas biologiniu. Pastarasis BK 17 straipsnio normoje pasireiškia kaip psichikos sutrikimas. Psichika – tai smegenų funkcija, atspindinti aplinką ir reguliuojanti organizmo sąveiką su ja. Sutrikusi, nesveika psichika pasižymi jos suyrimu, kada sutrinka pati procesų koordinacija. Tokie psichikos sutrikimai apima psichikos ligas, silpnaprotystę bei kitus psichinės veiklos sutrikimus, numatytus

---

¹¹ ABRAMAVIČIUS, A., *et. al.* Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą komentaras. Bendroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2004, p. 114.

¹² *Ibid.*, p. 114.

¹³ *Ibid.*, p. 115.

pagal 10 – os redakcijos tarptautinę statistinę ligų ir sveikatos problemų klasifikaciją¹⁴. Psichikos sutrikimai įvairiai pažeidžia žmogaus jutimą, atmintį, intelektą, sąmonę ir asmenybę, todėl žmogus, turintis psichikos sutrikimų, neadekvačiai suvokia ir vertina aplinką, nepakankamai joje orientuojasi ir nepajėgia pasirinkti tinkamą elgesio variantą¹⁵. Verta pažymėti, jog medicininį nepakaltinamumo kriterijų sudaro tik psichiniai sutrikimai. Tais atvejais, kai psichinė veikla sutrinka dėl kitokių priežasčių, pavyzdžiui, dėl susijaudinimo, gimdymo, apsvaigimo nuo alkoholio, narkotinių ar psichotropinių medžiagų, tokia būseną nėra medicininio nepakaltinamumo kriterijaus apimtyje, tačiau gali turėti įtakos nusikalstamos veikos kvalifikavimui¹⁶. Kaip pavyzdį galima būtų pateikti BK 130 straipsnį – Nužudymas labai susijaudinus bei 131 straipsnį – Naujagimio nužudymas. Šiais abejais atvejais nusikalstamos veikos subjekto psichika tam tikra prasme sutrinka ir dėl to jis nesugeba pilnavertiškai suvokti savo veiksmų ar juos valdyti, tačiau šių nusikalstamų veikų subjektų psichika yra pripažįstama pakitusi ne dėl kurios nors iš psichikos ligų, silpnaprotystės formų, o dėl afektinės būsenos, kurią lemia didelis psichologinis sukrėtimas nusikalstamos veikos momentu. Taip pat tokiu atveju, kai psichinė veikla sutrinka dėl kitų priežasčių, nei medicininio nepakaltinamumo kriterijumi, subjektui, padariusiam nusikalstamą veiką tai bus reikšminga labiau dėl bausmės skyrimo kaip atsakomybę lengvinančios arba sunkinančios aplinkybės (BK 59 straipsnis, 60 straipsnis)¹⁷. Todėl tokio asmens negalima bus pripažinti kaip nepakaltinamu baudžiamojoje byloje.

Kaip pagrindinė ir vienintelė nepakaltinamumo priežastis – psichinė liga ar psichikos sutrikimas, pastaroji turi savo medicininį aiškinimą bei klasifikaciją. Psichikos sutrikimai, kurie gali būti pagrindu kelti asmens nepakaltinamumo klausimą, gali būti skirstomi į tris grupes: 1) chroniškos psichikos ligos, 2) laikini psichinės veiklos sutrikimai bei 3) kitokios pataloginės būsenos¹⁸.

Medicininio nepakaltinamumo kriterijaus reikšmė yra svarbi tuo, kad jis patikslina juridinį kriterijų – nurodo ligas, dėl kurių asmuo netenka galimybės suprasti savo poelgio pavojingumo ar jį valdyti ir dėl to gali būti pripažintas nepakaltinamu. Kitaip tariant, medicininis nepakaltinamumo kriterijus paaiškina priežastis, dėl kurių, padaręs

---

¹⁴ Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtojo pataisyto ir papildyto leidimo „Sisteminiis ligų sąrašas“ (Australijos modifikacija, TLK-10-AM) įdiegimo“. Valstybės žinios, 2011, Nr. 23-1108.

¹⁵ ABRAMAVIČIUS, A., *et. al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2004, p. 114.

¹⁶ *Ibid.*, p. 115.

¹⁷ *Ibid.*, p. 115.

¹⁸ PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius. 2006, p. 329.

baudžiamajame įstatyme uždraustą veiką, asmuo negalėjo suprasti savo veiksmų esmės. Nustatyti medicininį kriterijų yra būtina siekiant pripažinti asmenį nepakaltinamu, kadangi kaip ir minėta, galimi atvejai, kai žmogus padaro nusikalstamą veiką irgi panašioms požymiams – savo veikos pavojingumo nesuvokimui – esant, tačiau tai atsiranda dėl kitų priežasčių kaip stiprus apsvaigimas nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų¹⁹. Tokiu atveju, asmuo nebus pripažįstamas nepakaltinamu ir jam teks atsakyti už padarytą nusikalstamą veiką bendra tvarka, o minėtos aplinkybės turės reikšmės tik bausmės skyrimui. Kadangi psichikos ligų būna visokių, tuo tikslu medicininis nepakaltinamumo kriterijus skirtas atriboti ligas vienas nuo kitų bei analizuojant šį kriterijų išsiaiškinti, kokiomis psichinėmis ligomis sergant ir kokiems psichiniams sutrikimams esant, padariusiam nusikalstamą veiką asmeniui atsiranda pagrindas kelti klausimą dėl jo nepakaltinamumo.

Juridinis (psichologinis) kriterijus. Juridinis nepakaltinamumo kriterijus apibūdina tokį asmens psichikos sutrikimą, kuris atima jam sugebėjimą suvokti savo veiksmų esmę arba suvokiant esmę, juos valdyti. Negalėjimas suvokti savo veiksmų esmės yra intelektualinis juridinio kriterijaus požymis, o negalėjimas valdyti – valinis²⁰. Verta atkreipti dėmesį, jog BK 17 straipsnio nepakaltinamo asmens definicijoje formuluojami intelektualinis ir valinis požymiai yra įvardijami kaip „negalėjimas suvokti veikos pavojingumo” bei „negalėjimas valdyti savo veiksmų”. Lingvistiniu metodu nagrinėjant nepakaltinamo asmens apibrėžtį, galima pastebėti, jog abu intelektualinio ir valinio juridinio nepakaltinamumo kriterijaus požymiai baudžiamojo įstatymo normoje yra sujungti jungtuku „arba”. Iš to galima daryti išvadą, jog juridiniam kriterijui pripažinti alternatyviai pakanka tik vieno iš šių požymių²¹. Negalėjimas suvokti savo veikų esmės susijęs tik su veikomis, kurios nurodytos baudžiamajame įstatyme kaip pavojingos. Intelektualusis požymis reiškia, kad asmuo nesuvokia savo veiksmų esmės taip pat jų pavojingumo. Negalėjimas valdyti savo veiksmų pasireiškia, kai dėl psichikos sutrikimo yra pažeidžiama asmens valia. Tuo ruožtu, savo veikos pavojingumo nesuvokimas turi du svarbius momentus. Visų pirma, tai yra faktinių veikos aplinkybių nesuvokimas, kai asmuo nesuvokia savo poelgio, nesupranta, ką jis daro, jo poelgis yra nulemtas liguistos psichikos, kuri iškreiptai atspindi objektyvią tikrovę. Antra, savo veikos pavojingumo nesuvokimas taip pat yra ir jos socialinio reikšmingumo nesuvokimas, kada asmuo lyg ir suvokia, ką daro, tačiau jam yra nepasiekiamas daromos veikos socialinio reikšmingumo

---

¹⁹ PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius. 2006, p. 329.

²⁰ *Ibid.*, p. 327.

²¹ *Ibid.*, p. 327.

suvokimas²². Turima omenyje, jog toks asmuo nesuvokia, kad tokie veiksmai pripažįstami arba kaip deviacija ir nėra toleruoti visuomenėje, arba yra uždrausti teisės normų. Dažniausiai nesuvokiantys savo veiksmų pavojingumo asmenys, neturi ir valinio juridinio nepakaltinamumo kriterijaus momento. Tačiau galimi ir tokie atvejai, kada asmenys išoriškai atrodo sveiki, kadangi jų orientacija aplinkoje nėra sutrikusi, jie supranta, ką daro, tačiau dėl psichikos sutrikimų negali kontroliuoti savo elgesio bei atsisipirti kai kuriems veiksams²³. Kaip pavyzdį galima būtų pateikti asmens negalėjimą nugalėti potraukio vogti (kleptomanija). Kleptomanui paprastai nesvarbu, ką vogti, kokią naudą jis turės iš nusikalstamos veikos. Jam svarbus yra pats aktas ir tie pojūčiai, kurie lydi jį darant tokią veiką – susijaudinimas, įtampa. Panaši situacija yra ir su asmenimis, kuriuos jaudina padegimų procesas. Tokie asmenys psichiatrijoje yra vadinami piromanais²⁴.

Analizuojant kitų valstybių baudžiamuosius įstatymus nepakaltinamumo instituto klausimu, galima matyti tam tikrų panašumų bei skirtumų tarp šalių teisėje pateikiamų nepakaltinamumo turinio aiškinimų. Kaip pavyzdį galima būtų pateikti Lenkijos Respublikos, Rusijos Federacijos bei Prancūzijos baudžiamuosius kodeksus²⁵. Tiesa, visuose nėra konkrečiai įtvirtinama nepakaltinamumo definicija, kaip ir Lietuvos BK, tačiau juose nurodoma, kad asmeniui negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, jei jis yra nepakaltinamas ir yra išvardijami atvejai, kada asmuo gali būti teismo pripažintas nepakaltinamu. Tokie atvejai yra pripažįstami chroniška liga arba trumpalaikis psichikos sutrikimas, silpnaprotystė arba kita liguista psichinė būseną. Atkreiptinas dėmesys, jog visuose baudžiamuosiuose kodeksuose panašiai kaip ir Lietuvos BK nėra įtvirtinama pati nepakaltinamumo sąvoka, tačiau yra nustatomas medicininis nepakaltinamumo kriterijus. Skirtingai nei Rusijos baudžiamajame kodekse, Lietuvos BK toliau nėra plėtojama psichikos sutrikimų klasifikacija ar alternatyvos tokiam psichikos sutrikimui, o tai yra aiškinama jau Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje.

Lyginant Lietuvos BK su Vokietijos baudžiamuoju kodeksu vėlgi panašumų nepakaltinamumo instituto klausimu galima atrasti jau pačioje baudžiamojame kodekse

---

²² PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius. 2006, p. 328.

²³ PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius. 2006, p. 329.

²⁴ *Ibid.*, p. 328.

²⁵ Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas. 1996, p. 6. [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą:<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru080en.pdf>.; Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 1997, p. 10[interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą:https://www.imolin.org/doc/amlid/Poland_Penal_Code1.pdf.; Prancūzijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2016 m. redakcija, p. 8[interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą:<https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30/France/show>.

įtvirtintoje nuostatoje. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnyje yra apibrėžiamas asmuo, kuris, padaręs nusikalstamą veiką, gali būti pripažintas teismo nepakaltinamu. Remiantis šiuo straipsniu, nepakaltinamumu yra laikomas negalėjimas atsakyti už nusikaltimą, kuris padarytas dėl pataloginių psichikos sutrikimų, dėl gilių sąmonės sutrikimų, dėl silpnaprotystės formos – debiliškumo ar dėl, rimtų psichikos sutrikimų²⁶. Taigi, skirtingai nei vokiečių baudžiamajame kodekse, Lietuvos BK neišsiplečia, pateikdamas normoje psichinių sutrikimų alternatyvas, o tik nurodo patį psichikos sutrikimą kaip pagrindinę priežastį, dėl kurios asmuo, padaręs nusikalstamą veiką yra laikomas nepakaltinamu.

Taigi, iš pateiktų užsienio valstybių Baudžiamojo kodekso nuostatų, galima daryti išvadą, jog minėtų valstybių nepakaltinamo asmens samprata yra beveik tapati su galiojančio BK įtvirtinama apibrėžtimi. Visuose aprašomuose baudžiamuosiuose kodeksuose nepakaltinamas asmuo turi atitikti juridinį bei medicininį kriterijus, tačiau vienuose kodeksuose yra plačiau įvardijamas medicininis kriterijus ir nusakomos alternatyvos psichikos sutrikimams, o kituose – tiesiog yra įvardijama medicininė, negebėjimo suvokti nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų, priežastis, neaiškinant, kokius psichinius sutrikimus pastaroji apima.

1.1.2. Riboto pakaltinamumo samprata

Ribotas pakaltinamumas kaip teisinė kategorija savo esme yra panašus į nepakaltinamumą, tačiau jo turinys – kur kas platesnis.

Nepakaltinamumas, lyginant su ribotai pakaltinamumu, yra tam tikras radikalus institutas, kuriame asmuo, padaręs baudžiamajame įstatyme uždraustą veiką, apskritai negeba suvokti savo veiksmų ar juos valdyti. Tačiau, priešingai nei nepakaltinamumas, ribotas pakaltinamumas buvo gretinamas kaip tam tikra tarpinė stotelė tarp radikaliųjų pakaltinamumo ir nepakaltinamumo institutų. Šis kontrastas atsiskleidžia baudžiamosios teisės sociologinės mokyklos atstovų – F. Listo ir A. Prinso išvalgose. Mokslininkai XX a. teigė, jog „tarp normalios ir nenormalios žmogaus reakcijos į konfliktines gyvenimo situacijas nėra griežtos ribos“²⁷. Galima daryti išvadą, jog tarp šių kraštutinumų visada bus tam tikras pereinamasis žingsnis, kuris šiame kontekste atspindėtų riboto

---

²⁶ Vokietijos Federacijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 1997, p. 7[interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą:https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/criminal_code_germany_en_1.pdf.

²⁷ ŠVEDAS, G. Riboto pakaltinamumo problematika. Vilnius. 1996, p. 132.

pakaltinamumo institutą, kadangi būtent jis turi tiek pakaltinamumo, tiek nepakaltinamumo bruožų.

Atkreiptinas dėmesys, jog ribotas pakaltinamumas kaip teisinė kategorija pirmą kartą Europoje buvo įtvirtintas 1864 m. Švedijos baudžiamuosiuose įstatymuose. Laikui bėgant, minėtą institutą perėmė ir pradėjo taikyti kitos pasaulio valstybės. Kaip pavyzdį galima pateikti Daniją, kuri savo teisės aktuose ribotą pakaltinamumą įtvirtino 1886 m. bei Suomiją, įtvirtinusią minėtą teisinę kategoriją 1889 m.²⁸. Kiek vėliau – 1906 m. į savo baudžiamąjį įstatymą ribotą pakaltinamumą įvedė ir Prancūzija. Pastaroji numatė teisingumo ministro aplinkraščiu teisėjams rekomendacijas, pagal kurias reikėtų prašyti ekspertų nustatyti „ar psichiatrinis ir biologinis suinteresuoto asmens tyrimas neatskleidžia jo protinių ar psichikos nukrypimų, kurie iki tam tikro laipsnio sušvelnintų jo atsakomybę“²⁹. Tad jau XX a. pradžioje Prancūzijos baudžiamosios teisės praktikoje buvo imta taikyti riboto pakaltinamumo institutą ir rekomenduojama teismams skirti ekspertizę, kylant abejonėms, dėl asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pakaltinamumo.

Analizuojant riboto pakaltinamumo raidą Lietuvoje, galima būtų išskirti 1961 m. Lietuvos baudžiamojo kodekso redakciją, kurioje buvo įtvirtinta ribotai pakaltinamo asmens apibrėžtis. Minėtame kodekse nurodoma, jog „asmuo, kuris darydamas nusikalstamą veiką nevysiškai galėjo suvokti savo veiksmų pobūdžio ar jų valdyti dėl psichikos nukrypimų, kurie vis dėlto nėra pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, traukiamas baudžiamojon atsakomybėn“. Taip pat 1994 m. Lietuvos Baudžiamojo kodekso redakcijoje buvo numatoma, kad „asmeniui, pripažintam ribotai pakaltinamu, gali būti skiriama švelnesnė negu įstatymu numatyta bausmė arba atleidus nuo jos, paskiriamos priverčiamos medicininio pobūdžio priemonės“³⁰. Šiose redakcijose riboto pakaltinamumo medicininis kriterijus buvo formuojamas kaip „psichikos nukrypimai“, priešingai nei nepakaltinamumo sampratoje, kurioje kriterijus buvo įprasminamas kaip „psichikos sutrikimai“. Verta pažymėti, kad nors ir ribotas pakaltinamumas buvo įtvirtintas Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose, deja, jis vyravo labiau tik kaip teorinė fikcija, kadangi buvo panaikintas jam net neįsigaliojus. Nors praktiškai ribotas pakaltinamumas buvo įteisintas pačiose nusikaltimų sudėtyse, pavyzdžiui kaip nužudymo didžiai susijaudinus sudėties atveju³¹.

Galiojančiame BK buvo sugrąžintas riboto pakaltinamumo institutas Lietuvos teisinėje sistemoje. Remiantis BK 18 straipsnio 1 dalimi, asmenį teismas pripažįsta ribotai

²⁸ ŠVEDAS, G., ALIUKONIENĖ, R. Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. VĮ Registrų centras. Vilnius. 2011, p. 239.

²⁹ RADA VIČIUS, L. E. Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. Vilnius. 2004, p. 60.

³⁰ ŠVEDAS, G. Riboto pakaltinamumo problematika. Vilnius. 1996, p. 132.

³¹ *Ibid.*, p. 132.

pakaltinamu, jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką tas asmuo dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų.

Analizuojant riboto pakaltinamumo raidą ir formavimosi aplinkybes, verta pabrėžti, jog „riboto pakaltinamumo instituto atsiradimui didelę įtaką turėjo kriminologinių tyrimų rezultatai, rodę ryšį tarp psichinių anomalijų ir nusikalstamo elgesio. Kriminologine prasme ribotas pakaltinamumas siejamas su asmenimis, turinčiais psichinių anomalijų – įgimtų ar įgytų smegenų funkcijų organinių pokyčių, kurie daro įtaką socialiai vertingo žmogaus elgesio turiniui“³². Tai reiškia, jog asmuo vertinamas kaip iš esmės sveikas žmogus, tačiau turintis tam tikrų psichinių sutrikimų, kurie jam neleidžia pilnavertiškai suprasti objektyviojoje realybėje pasireiškiančių fenomenų, nors kartu ir nepaverčia jo absoliučiai nepakaltinamu asmeniu. Šioje vietoje galima būtų išskirti riboto pakaltinamumo kriterijus ir siekiant išsiaiškinti, kuo skiriasi ribotai pakaltinamas asmuo nuo nepakaltinamo, palyginti abiejų teisinių kategorijų kriterijus.

Riboto pakaltinamumo, kaip ir nepakaltinamumo, apibrėžimas remiasi dviem kriterijais – juridiniu bei medicininiu. Atkreiptinas dėmesys, jog nors ir kriterijai yra tie patys, tačiau jų turinys skiriasi minėtose teisinėse kategorijose. Juridinis riboto pakaltinamumo kriterijus yra įprasminamas negalėjimu visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų, tuo tarpu medicininis nurodo priežastį minėtų pasekmių – dėl psichikos sutrikimo. Juridinis kriterijus šiuo atveju nurodo, kad asmuo, darydamas pavojingą veiką, suvokė jos pavojingą pobūdį, tačiau suvokimas buvo ne toks kaip kitų normalios psichikos žmonių – menkesnis³³. Tad šis kriterijus apibūdina tokį asmens psichinės veiklos sutrikimą, kuris neleidžia visapusiškai suvokti veiksmų pobūdžio arba visiškai valdyti juos, išties panašiai kaip ir nepakaltinamumo atveju, išskyrus tai, jog riboto pakaltinamumo sampratoje galima įžvelgti šių dviejų teisinių kategorijų atskirtį, kurią žymi žodis „visiškai“. Iš BK pateikiamos riboto pakaltinamumo asmens apibrėžties reikėtų spręsti, jog pats ribotas pakaltinamumas turi būti labiau siejamas ne kaip tam tikras švelnesnis nepakaltinamumo variantas, o kaip atitinkama pakaltinamumo būseną. Baudžiamosios teisės moksle, analizuojant minėtą aspektą, A. Meška nurodo, kad „paties riboto pakaltinamumo instituto atsiradimą lėmė nuomonė, kad psichiškai sveiko asmens tapimui psichikos ligoniui bei pačios psichikos ligos eigai būdingos tam tikros tarpinės ir ribinės būsenos,

---

³² AMBRAMAVIČIUS, A., *et. al.* Baudžiamoji teisė. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius. 2001, p. 193.

³³ PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius. 2006, p. 330.

kada dėl besivystančio įgimto ar įgyto psichikos defekto, arba ūmaus laikino psichikos veiklos sutrikimo asmuo dar nėra psichikos ligonis, t.y. nekyla klausimas dėl jo nepakaltinamumo, bet asmens veiksmams ir gebėjimui atsispirti nuo nusikalstamų veikų darymo, minėti defektai jau daro didesnę ar mažesnę įtaką³⁴. Dėl to ribotai pakaltinamas asmuo turėtų būti siejamas su psichiniu sutrikimu, kuris jo mąstymą bei suvokimą iškreipia nuo sveikos psichikos, bet neatskiria jos visiškai nuo pakaltinamos asmens būsenos.

Analizuojant kitų Europos valstybių Baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintą riboto pakaltinamumo institutą, galima išvelgti tiek panašumų, tiek ir skirtumų tarp įstatyme numatytų šio instituto formuluočių.

Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso 22 straipsnyje nurodoma, jog asmuo, kuris nusikalstamos veikos metu negalėjo visiškai suvokti savo tikrojo veikos pavojingumo ar kontroliuoti savo veiksmus atsako pagal Baudžiamąjį kodeksą. Tačiau toks asmens ribotas pakaltinamumas dėl psichinio sutrikimo gali būti teismo svarstomas kaip lengvinanti aplinkybė, skiriant asmeniui bausmę arba pagrindas taikyti pastarajam medicininį gydymą³⁵.

Vokietijos baudžiamajame kodekse ribotas pakaltinamumas buvo įtvirtintas 1975 m., kodekso 21 straipsnyje. Šioje nuostatoje nurodoma, jog bausmė gali būti švelninama asmeniui, kuris nusikalstamos veikos darymo metu turėjo ribotą sugebėjimą suvokti savo veiksmus ar juos valdyti³⁶. Pabrėžtina, jog tokio asmens riboto pakaltinamumo priežastys nėra įtvirtinamos straipsnyje, tačiau pateikiama nuoroda į 20 straipsnį, kuris įtvirtina nepakaltinamumo medicininių kriterijų kaip priežastis tokiai būsenai atsirasti.

Prancūzijos baudžiamojo kodekso 122–1 straipsnyje yra pateikiama tokia nuostata, kad asmuo, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu kentėjo nuo psichologinio ar neuropsichologinio sutrikimo, dėl kurio sumažėjo jo suvokimas ar veiksmų kontrolė, yra baustinas, tačiau teismas, skirdamas bausmę, turi atsižvelgti į šią aplinkybę³⁷. Minėtas straipsnis įtvirtina taip pat ir nepakaltinamumo institutą. Lyginant šias teises kategorijas vieną su kita, galima pažymėti, kad iš esmės Prancūzijos baudžiamajame kodekse jų formulotės skiriasi tik dėl asmens valios sutrikimo laipsnio atliekant veiką.

---

³⁴ ŠVEDAS, G., ALIUKONIENĖ, R. Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. VĮ Registrų centras. Vilnius. 2011, p. 240-241.

³⁵ Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas. 1996, p. 6. [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

³⁶ Vokietijos Federacijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 1997, p. 7 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

³⁷ Prancūzijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2016 m. redakcija, p. 8 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30/France/show>.

Lyginant pateikas baudžiamųjų įstatymų nuostatas riboto pakaltinamumo klausimu, galima daryti išvadą, jog ribotas pakaltinamumas įstatymuose yra suprantamas kaip švelninanti atsakomybė aplinkybė. Tačiau Vokietijos BK, priešingai nei Rusijos Federacijos, Prancūzijos bei Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose pateikiamos priežastys, kurios sudaro medicininį riboto pakaltinamumo kriterijų, yra įtvirtinamos pateikiant nuorodą į kitą baudžiamojo kodekso straipsnį. Tokiu būdu nekartojant psichinių sutrikimų įvairovės straipsniuose, tačiau pabrėžiant jų sudėtingumo laipsnio svarbą.

Analizuojant riboto pakaltinamumo institutą, verta atkreipti dėmesį, jog jis yra siejamas tik su psichikos ligomis, neapimant tokių situacijų, kai asmens suvokimas yra sumažėjęs dėl asmens socialinės ar psichinės brandos ypatumų³⁸. Remiantis BK, asmuo už padarytą nusikalstamą veiką visiškai atsako sulaukęs 16 metų (BK 13 straipsnis), o už tam tikrų nusikalstamų veikų padarymą jis gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn jau sulaukus 14 metų. Baudžiamosios teisės teorijoje asmuo iki aštuoniolikos metų yra pripažįstamas nepilnamečiu³⁹. Pažymėtina, jog pagal tarptautinius standartus, vaikai negali atsakyti visiškai, kol yra nepilnamečiai, nes jie nėra pasiekę moralinės brandos, psichologinio pastovumo, neturi ypatybių, su kuriomis siejama baudžiamoji atsakomybė ir jai keliami tikslai⁴⁰. Todėl tokiems asmenims turi būti pritaikyti ypatumai baudžiamajame procese.

Nepilnamečių atsakomybės ypatumai siejami ir su baudžiamaisiais teisiniais momentais. Ypač tai aktualu kalbant apie subjektyviuosius požymius. Tradiciškai baudžiamajoje teisėje suprantama kaltė (asmens, darančio nusikaltimą ar baudžiamąjį nusizengimą, psichinis santykis su ta veika, iš jos kylančiais padariniais, objektyviomis veikos aplinkybėmis) yra savita, nulemta jų brandos. Pažymėtina, kad ir vaikų pakaltinamumas yra savitas, kartais ribotas. Teoriškai netgi siūloma teismui kiekvienu konkrečiu atveju, svarstant 14 – 15 metų amžiaus asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn klausimą, patikrinti, ar asmuo galėjo visiškai suvokti savo veiksmų esmę ir juos valdyti⁴¹. Tad nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė pirmiausia turi atitikti šių asmenų amžių bei socialinę brandą ir būti orientuota į konkretaus jauno žmogaus ateitį. Deja, bet teismų praktikoje nepilnamečių justicijos ypatumų nuostatos iš esmės

---

³⁸ PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius. 2006, p. 331.

³⁹ *Ibid.*, p. 307.

⁴⁰ GEČIENĖ, S., *et al.* Vaiko ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis (Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Rusija, Estija). Vilnius, 2001, p. 17.

⁴¹ DRAKŠIENĖ, A. Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida. Teisė. t. 58. 2006, p. 65.

netaikomos arba prisimenamos lyg tarp kitko. Netgi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinė septynių teisėjų kolegija⁴², argumentuodama nepilnamečiams paskirtą realią laisvės atėmimo bausmę tik pakartoja Lietuvos BK 91 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą nuostatą, tačiau toliau remiasi tik bendraisiais BK 41 straipsnyje įtvirtintais bausmės tikslais (paskirtimi), bausmės teisingumo ir proporcingumo imperatyvais, nesiremama jokiais kriminologijoje žinomais nepilnamečių elgsenos ypatumais, minėtais tarptautiniais standartais⁴³. Taigi praktikoje nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra taikoma formaliai, neatsižvelgiant į jų socialinę brandą, gyvenimo sąlygas, nekvestionuojant jų galimai per menko objektyvioje realybėje pasireiškiančių reiškinų suvokimo, kadangi jis galimai susiformavęs ne dėl psichinio sutrikimo, o dėl jauno amžiaus ar socialinių negebėjimų.

Išanalizavus nepakaltinamo bei ribotai pakaltinamo asmens sampratą bei apibrėžtis bei jų formavimosi aspektus užsienio valstybių bei Lietuvos teisiniuose bei istoriniuose šaltiniuose, galima daryti išvadą, kad visų aptartų valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose nei nepakaltinamumas, nei ribotas pakaltinamumas nėra įtvirtinami kaip definicijos. Šių teisinių kategorijų sąvokos yra apibrėžiamos baudžiamosios teisės teorijoje, išvedant jas iš baudžiamuosiuose kodeksuose pateikiamų nepakaltinamo bei ribotai pakaltinamo asmenų apibrėžčių. Abi apibrėžtys susidaro iš dviejų minėtų institutų kriterijų – juridinio bei medicininio. Juridinis kriterijus nusako asmens negebėjimą suvokti arba visiškai suvokti daromos nusikalstamos veikos pobūdžio ir jos pavojingumo bei valdyti savo veiksmų. Tuo tarpu medicininis paaiškina priežastį, dėl kurios asmuo negeba arba visiškai negeba suvokti ir atlikti minėtus veiksmus. Pabrėžtina, jog medicininis kriterijus kiekvienos aptartos valstybės baudžiamajame kodekse yra daugmaž nusakomas panašiai. Turima omenyje, jog priežastis visur ta pati – psichinis sutrikimas, tačiau vienuose baudžiamuosiuose kodeksuose medicininis kriterijus įvardijamas tik kaip psichinis sutrikimas, o kituose pateikiant daugiau galimų psichinio sutrikimo variantų.

---

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2A-7-6/2013.

⁴³ SAKALAUŠKAS, G. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. Vilnius. 2013, p. 22.

1.2. Materialinis ir procesinis ribotai pakaltinamų ir nepakaltinamų asmenų statusas

Teisės teorijoje yra pripažįstama, jog asmuo, kaip teisės subjektas, turi teisinį statusą, kuris jam leidžia dalyvauti teisiniuose/civiliniuose santykiuose, turėti gausybę fundamentaliųjų žmogaus teisių ir specifinių, konkretiems santykiams (civiliniams, baudžiamiesiems) priklausančių teisių bei galėti jomis pasinaudoti. Asmens teisinis statusas – tai kiekvienam individui, pagal nacionalinius bei tarptautinius teisės aktus, suteiktų teisių, laisvių, teisėtų interesų bei pareigų atitinkamuose santykiuose, nustatyta visuma. Šiame darbe aktualus yra specifinės kategorijos – nepakaltinamų bei ribotai pakaltinamų – asmenų teisinis statusas materialiąja prasme ir konkrečiai baudžiamosios teisės apimtyje. Verta pažymėti, jog baudžiamojoje teisėje, teisiniui statusui turi reikšmės asmens psichinis santykis su jo daroma veika, kadangi asmuo, nesuvokiantis daromos veikos pavojingo pobūdžio, negali būti nei nusikalstamos veikos subjektu, nei pilnai pasinaudoti tam tikromis jam suteikiamomis teisėmis. Skirtingai nei riboto pakaltinamumo atveju, asmuo dėl savo nevisiško suvokimo daromos nusikalstamos veikos ar negalėjimo valdyti savo veiksmų visgi turi materialinį statusą ir atitinkamas teises, kadangi gali būti nusikalstamos veikos subjektu, o tai sąlygoja, jog toks asmuo kartu ir įgyja baudžiamosios teisės nustatomas teises ir pareigas bei sugeba vienomis jų pasinaudoti. Remiantis BK 2 straipsnio 3 dalimi, asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio. Tai reiškia, jog asmeniui kyla baudžiamoji atsakomybė esant dviem sąlygoms – esant kaltei bei esant pakaltinamumui. Taigi, tokiu atveju, kai asmuo nors ir yra kaltas, padaręs nusikalstamą veiką, tačiau savo protinėmis galimybėmis nėra pakankamai visavertiškas suvokti padarytos veikos pavojingumo ar valdyti savo veiksmus, toks asmuo yra nepripažįstamas nusikalstamos veikos subjektu. Todėl pastarasis neįgyja baudžiamuosiuose teisiniuose santykiuose teisių bei pareigų materialaus statuso atžvilgiu. Priešingai nei nepakaltinamumo atveju, ribotai pakaltinamas asmuo jau yra pripažįstamas nusikalstamos veikos subjektu ir pagal BK 2 straipsnio 3 dalį bei 18 straipsnio 2 ir 3 dalis, padaręs nusikaltimą yra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn.

Nuo seniausių laikų, tam, kad žmogus galėtų visapusiškai įgyvendinti savo teises, jis turėjo turėti du požymius, kurie suteikė jam galimybę tapti civilinės teisės subjektu. Romėnų teisėje civilinės teisės subjektu galėjo būti tiek pavieniai fiziniai asmenys, tiek ir jų grupės – juridiniai asmenys, tačiau jie abu privalėjo turėti teisnumą bei veiksnumą.

Teisnumas buvo siejamas su gebėjimu turėti civilinių teisių ir pareigų, tuo tarpu veiksnumas buvo suprantamas kaip gebėjimas įgyti minėtas teises ir pareigas⁴⁴. Neatitinkant šių dviejų kriterijų – nebuvo galimas visavertis civilinių bei prigimtinių teisių įgyvendinimas. Šiame darbe didesnę reikšmę nepakaltinamumui bei ribotam pakaltinamumui turi civilinės teisės veiksnio bei procesinio veiksnio sąvokos, kadangi būtent negebėjimas įgyti civilinių teisių ir pareigų gali būti kaip tam tikras rodiklis, jog žmogus nėra visapusiškai pakaltinamas. Šiuo tikslu, autorės nuomone, yra tikslinga aptarti veiksnio kategoriją, kurios turėjimas ar jos neturėjimas, gali turėti reikšmę ir asmeniui kaip baudžiamojo proceso dalyviui.

Pabrėžtina, jog Romos valstybėje veiksnio atsiradimo momentas buvo sietinas su atitinkamu pripažintu amžiumi, kai žmogus gali tinkamai vertinti savo veiksmus, suprasti jų reikšmę ir atsakyti už teisės pažeidimo padarinius. Kitaip tariant, veiksnumas priklausė nuo žmogaus gebėjimo laisvai reikšti savo valią, o tai susiję ne tik su amžiumi, bet ir su kitais veiksniais (liga, psichikos būkle, kai kuriais veiksmis ir pan.). Kaip pavyzdį galima būtų pateikti asmenų fizinius ir psichikos trūkumus. Fiziniai trūkumai, nors ir turėjo įtakos, tačiau jie nedaug veikė teisės subjektų veiksnumą. Tai daugiausia priklausė nuo teisės nustatytų tam tikrų sandorių sudarymo formos. Pavyzdžiui, sandorių, kuriems sudaryti būtinas abiejų šalių valios išreiškimas žodine forma (stipuliacija), negalėjo sudaryti kurčnebyliai. Verta pažymėti, jog kur kas didesnę poveikį asmens veiksniumi turėjo psichikos būklė. Silpnapročiai ir psichikos ligoniai visą ligos laiką laikyti visiškai neveiksniais ir negalėjo sudaryti jokių sandorių⁴⁵. Tai sąlygojo ir tokių asmenų nepilnavertiškumą civiliniame procese, kadangi pastarieji nebuvo laikomi civilinės teisės subjektais.

Tokia tradicija kiekvienu visuomenės vystymosi laikotarpiu plačiai formavosi, tad darbe yra tikslinga analizuoti naujausius neveiksnio ir riboto veiksnio pakitimus Lietuvos teisinėje sistmoje.

2006 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos (toliau – Konvencija) 12 straipsnis įtvirtina neįgaliųjų lygybę prieš įstatymą. Minimame straipsnyje neįgalieji visais atvejais turi teisę būti laikomais teisės subjektais ir turi teisinį veiksnumą lygiai su kitais asmenimis visose gyvenimo srityse, o Konvencijos Šalys turi pareigą imtis atitinkamų priemonių, kad suteiktų neįgaliesiems galimybę pasinaudoti pagalba, kurios jiems gali prireikti įgyvendinant savo teisinį veiksnumą⁴⁶. Galima būtų teigti, jog Konvencija įtvirtina idealų teisinį reglamentavimą asmenų su negalia

⁴⁴ NEKROŠIUS, I., NEKROŠIUS, V., VĖLYVIS, S. Romėnų teisė. Vilnius. 1999, p. 63.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 92-93.

⁴⁶ 2006 m. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. Valtstybės žinios, 2010, Nr. 71-3561.

veiksnumo atžvilgiu, kuriuo turėtų pasekti visos Konvencijos Šalys, tačiau tokio pavyzdžio laikosi ne kiekviena valstybė. Lietuvoje prieš 2016 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) bei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) pakeitimus, asmenys, kurie, remiantis teismo medicinos ekspertizės aktu, turėjo psichinį sutrikimą, pavyzdžiui paranoidinę šizofreniją⁴⁷, negalėjo suvokti savo veiksmų ir juos valdyti, todėl teismo buvo pripažinti neveiksniais. Iš esmės, toks asmens visišką veiksnumo eliminavimas pažeidžia Konvenciją bei iš asmens apskritai atima teisę būti teisinių santykių subjektu bei įgyti teises ir jomis naudotis. Būtent dėl šios priežasties, siekiant priartinti Lietuvoje egzistuojantį teisinį reglamentavimą neįgaliųjų atžvilgiu, 2016 m. sausio 1 d. įsigaliojo CK bei CPK pakeitimai, kuriais tam tikra dalimi pakeistas asmens veiksnumo ribojimo instituto teisinis reguliavimas.

Remiantis CK 2.10 straipsnio 1 dalimi bei 2.11 straipsnio 1 dalimi, asmuo teismo gali būti pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje arba asmens civilinis veiksnumas tam tikroje srityje gali būti apribotas, jei dėl psichikos sutrikimo negali arba iš dalies negali suprasti savo veiksmų tam tikroje srityje reikšmės ar jų valdyti. Iš minėtų įstatymo normų išplaukia vadinamoji asmens civilinio veiksnumo prezumpcija, kuri reiškia, kad teisiškai asmuo laikomas veiksniumi tol, kol neįrodyta priešingai⁴⁸. Tačiau, teismui pripažinus, jog asmuo tam tikroje srityje yra neveiksnius ar ribotai veiksnus, tokiam asmeniui yra skiriamas globėjas ar rūpintojas. Todėl atitinkamai ir civiliniame procese minėti asmenys neįgyja visiško veiksnumo. Remiantis CPK 38 straipsnio 2 ir 4 dalimis⁴⁹, fizinių asmenų, pripažintų neveiksniais tam tikroje srityje, ir asmenų, kurių civilinis veiksnumas tam tikroje srityje apribotas, teises ir įstatymų saugomus interesus teisme gina jų atstovai – globėjai arba rūpintojai. Tai reiškia, jog asmenys, teismo pripažinti neveiksniais tam tikroje srityje ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje praranda arba iš dalies praranda civilinį procesinį veiksnumą tam tikroje srityje, o jų interesus tokiu atveju stengiasi užtikrinti jiems skirtas atsotvas. Verta pažymėti, jog globėjas ar rūpintojas neveiksniui ar ribotai veiksniam tam tikroje srityje asmeniui yra priskiriamas su tikslu, kadangi laikytina, jog asmenys su negalia visavertiškai negali apginti savo teisių ir teisėtų interesų, todėl jiems valstybė privalo suteikti pagalbą. Viena iš tokios pagalbos formų yra globėjo ar rūpintojo nustatymas, kuris užtikrina, jog teisminiame procese, kurio viena iš

---

⁴⁷ Klaipėdos miesto apylinkės teismo teisėja. 2015 m. birželio 9 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. 2-727-965/2015; Kauno apylinkės teismo teisėja. 2014 m. gegužės 15 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. 2-2599-886/2014; Mažeikių rajono apylinkės teismo teisėja. 2015 m. rugpjūčio 5 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. 2-113-636/2015.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-138-969/2016.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 36-1340.

šalių yra ribotai veiksnus tam tikroje srityje ar neveiksnus tam tikroje srityje asmuo, būtų teisingai atstovaujama tiek tokių asmenų teisėms ir laisvėms, tiek ir pats teismo procesas būtų saugojantis ir kitų proceso dalyvių teises bei patį teisinių santykių apibrėžtumą.

Nors ir valstybė turi pareigą imtis priemonių, jog asmenų su negalia teisėti interesai bei teisės būtų apginti, tačiau remiantis Konvencija, ji negali teismo sprendimu apskritai eliminuoti tokius asmenis iš teisės subjektų rato. Todėl 2016 m. CK ir CPK pakeitimais siekta gretinti Lietuvos nacionalinių kodifikuotų kodeksų normas prie 2006 m. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos ir tokiu būdu įtvirtinti visiško neveiksnumo nebuvimą. Tai reikia, jog minėti pakeitimai yra orientuoti į tai, kad asmuo su negalia, kad ir negebantis suvokti savo veiksmų ar juos valdyti, bet jis nebūtų apskritai eliminuojamas iš teisės subjektų rato ir išsaugotų galimybę turėti teisę priimti savarankiškus sprendimus bent jau asmeninio gyvenimo klausimais arba tose srityse, kuriose jis adekvačiai nepakenktų savo interesams. Taigi, sprendžiant asmens veiksnumo ribojimo klausimą, teismų praktikoje buvo išaiškinta, kad vienodai svarbūs yra du veiksnumo vertinimo – medicininis ir teisinis – kriterijai, kurie turėtų būti taikomi integraliai; nustatant asmens neveiksnumą psichikos ligos ar sutrikimo sunkumo vertinimas labiau sietinas su teisinių kriterijų nustatymu, t. y. asmens neveiksnumui svarbus klausimas, ar asmens negalėjimas suprasti savo veiksmus ar juos valdyti yra tokio sunkaus laipsnio, kad tokiam asmeniui būtina globa. Tai reiškia, kad vien tik medicininė diagnozė neturėtų būti pakankama veiksnumui riboti, be kita ko, būtina analizuoti psichinio sutrikimo poveikį asmens socialiniams gebėjimams, apie kuriuos teismas turėtų spręsti iš byloje surinktų įrodymų visumos (asmens, kurio veiksnumo ribojimo klausimas sprendžiamas, paaiškinimų, jo aplinkos, socialinių darbuotojų, ekspertų išklauso ir kt.)⁵⁰. Tokį patį reguliavimą nustato ir CK 2.10 straipsnio 1 dalies ir Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo 4 straipsnio nuostatos⁵¹. Taip pat Lietuvos teismų praktikoje įtvirtinama, jog sprendžiant dėl sričių, kuriose asmuo pripažintinas neveiksniumi, turi būti taikomas dviejų kriterijų visetas. Pirma, turi būti nustatytas asmens psichinės sveikatos sutrikimas. Antra, būtina nustatyti, kad asmens veiksnumo neapribojus jo interesams kils grėsmė⁵². Vadinasi, medicininis kriterijus nėra pakankamas pripažinti asmenį neveiksniumi ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje, visais atvejais, net jei ir asmuo turi negalią, psichinį sutrikimą, reikalinga vadovautis Konvencijos nuostata, draudžiančia iš asmens absoliučiai

⁵⁰ Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjas. 2018 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. E2A-391-368/2018.

⁵¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262; Lietuvos Respublikos Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 53-1290.

⁵² Šiaulių apylinkės teismo Raseinių rūmų teisėja. 2018 m. kovo 28 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. E2YT-462-1009/2018.

atimti veiksnumą. Todėl teismai, vadovaudamiesi tiek 2014 m. balandžio mėn. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių komiteto Baigiamosiomis pastabomis dėl pirminės Lietuvos ataskaitos dėl Konvencijos įgyvendinimo pateiktose rekomendacijose Lietuvai, tiek Konvencija bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, nurodo, kad tokiose srityse kaip šeimos santykių sritis, santuokos sudarymas, rinkimų teisė (aktyvioji ir pasyvioji, kt.), asmuo neveiksnium arba ribotai veiksnium gali būti pripažįstamas tik išimtiniais atvejais. Teismų praktikoje pažymima, kad asmens pripažinimas neveiksnium tam tikroje srityje arba ribotai veiksnium tam tikroje srityje nereiškia, jog asmuo netenka tam tikros turtinės ar asmeninės neturtinės teisės. Taikant neveiksnumo institutą yra siekiama apsaugoti paties neveiksnaus tam tikroje srityje ar ribotai veiksniaus asmens teises, t. y. jam suteikiama pagalba atitinkamas savo teises įgyvendinti per atstovą. Todėl jeigu dėl fizinio asmens sveikatos būklės tam tikros teisės dėl savo prigimties negali būti įgyvendintos per atstovą, ypač asmeninių neturtinių teisių srityje (pvz., teisė sudaryti santuoką, rinkimų teisė), jos ir neturėtų būti ribojamos⁵³. Taigi iš pateikto Lietuvos teismų praktikoje aiškinimo galima daryti išvadą, jog asmenis, pripažįstant ribotai veiksniais ar neveiksniais tam tikroje srityje, yra stengiamasi kuo daugiau suteikti jiems autonomijos tose sferose, kurios nereikalauja būtinybės, nepažeidžia tokio asmens teisių, jo veiksnumo neapribojimo atveju bei iš savo prigimties apskritai negali būti įgyvendinamos per atstovą. Iš tiesų, autorės nuomone, tokia praktika nėra visiškai atitinkanti Konvencijos nuostatas, tačiau yra gan racionali. Sutiktina, jog net ir nustatius asmeniui neveiksnumą tam tikroje srityje, tokio asmens veiksnumas toje konkrečioje srityje yra eliminuojamas, kas pagal Konvenciją iš esmės yra ydinga. Tačiau, verta atsižvelgti, jog siekiant kokybiškai užtikrinti asmens su negalia interesus bei tinkamai įgyvendinti jo veiksnumą bei teises toje srityje, kurioje jis yra pripažintas neveiksnium, yra skiriamas jam globėjas, kadangi to nepadarius kyla didelė rizika, jog pats asmuo dėl savo negalios nebus pakankamai kompetetingas priimti sprendimus toje srityje taip, jog nepakenktų pats savo interesams.

Taip pat verta pridurti, jog kuo mažesnio neįgalių asmenų teisių ribojimo principas reiškia ir tai, kad nereikia pripažinti asmens neveiksnium tose srityse, kuriomis dėl savo sveikatos būklės asmuo vis tiek negalės pasinaudoti, t. y. atitinkamos sritys asmeniui dėl jo sveikatos būklės yra neaktualios. Tokių situacijų pavyzdžiai atsiskleidžia teismų nutartyse, kuriose, atsižvelgus į asmens psichikos sutirikimą, jo nuolatinį pobūdį bei progresyvumą, asmens apatiškumą bei anksčiau minėtus neįgaliųjų teisių ribojimo

---

⁵³ Alytaus apylinkės teismo Lazdijų rūmų teisėjas. 2018 m. sausio 15 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. E2YT-108-780/2018.

kriterijus ir kitas aplinkybes, teismas nustato, jog veiksnio ribojimas tokiam asmeniui darbo teisinių santykių srityje nėra aktualus, nes dirbti toks asmuo iš esmės negali dėl psichikos sutrikimo pobūdžio ir vidinės demotyvacijos. Todėl pripažinti jį neveiksniu šioje srityje, kuri jam nėra aktuali, ir kurioje jam nekyla jokių pavojų nepripažinus jo neveiksniu, nėra būtinybės. Taip pat nėra prasmės riboti tokio asmens veiksnumą gebėjimo būti globėju (rūpintoju), pagalbininku pagal sutartį dėl pagalbos priimančias sprendimus srityje, nes tokiu asmeniu negalima tapti vien tik savo asmeniniu sprendimu, todėl nėra grėsmės, kad šioje srityje jis galėtų pakenkti sau ar kitiems asmenims. Tuo tarpu kitose turtinių ir asmeninių neturtinių santykių srityse toks asmuo gali būti pripažintinas neveiksniu, nes nesuvokdamas savo veiksmų reikšmės ir negalėdamas jų valdyti jis gali kelti grėsmę tiek savo interesams, tiek kitiems asmenims, su kuriais turėtų teisinių santykių⁵⁴. Pabrėžtina, jog minėtas kuo mažesnio neįgalių asmenų teisių ribojimo principas yra tikslingas neįgalių asmenų teisių užtikrinimo atžvilgiu. Autorės nuomone, teismai teisingai nustato srėtis, kuriose neįgalių asmenų veiksnumas apskritai neturi būti ribojamas, kadangi atsižvelgus į jų psichinius sutrikimus, gyvenimo būdą, priklausomybę nuo kitų asmenų ir vidinį pasyvumą, jiems nėra aktualios atitinkamos sritys, todėl nėra pagrindo teismui apriboti minėtų asmenų veiksnumą jose.

Apibendrinus civilinio ir civilinio procesinio veiksnio kategorijas ir jų reglamentavimą bei aiškinimą tarptautiniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose ir Lietuvos teismų praktikoje, galima palyginti šias kategorijas su nepakaltinamų bei ribotai pakaltinamų asmenų procesiniu statusu. Tiesa, susieti šias kategorijas yra sudėtinga, kadangi jos egzistuoja skirtinguose teisiniuose santykiuose. Atkreiptinas dėmesys, jog civilinis neveiksnumas ar ribotas veiksnumas tam tikroje srityje yra nustatomas teismo konkrečiam asmeniui ir galioja tol, kol asmens sveikatos būklė arba nepagerėja ir neatsiranda pagrindas pakeisti esantį sprendimą, arba asmens sveikata iš esmės pablogėja. Taigi tokiam asmeniui neveiksnumas arba ribotas veiksnumas tam tikroje srityje yra nuolatinio pobūdžio, siekiant apsaugoti jo teises bei iš esmės turtinius interesus. Tuo tarpu nepakaltinamų ar ribotai pakaltinamų asmenų procesinis statusas yra problematiškas. Visų pirma, pakaltinamumas arba ribotas pakaltinamumas yra nustatomas kiekvienoje konkrečioje byloje, jis yra trumpalaikio pobūdžio (nustatomas konkrečiam nusikalstamos veikos atlikimo momentui ar tuo atveju, kai atsiranda abejonės dėl asmens suvokimo jam taikomų prievartos priemonių, bausmės ir pan., t.y. kai bausmė nepasiekia tikslų dėl to asmens nesuvokimo atsiradusio po nusikalstamos veikos atlikimo). Asmuo yra

---

⁵⁴ Alytaus apylinkės teismo Lazdijų rūmų teisėjas. 2018 m. sausio 15 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. E2YT-108-780/2018; Alytaus apylinkės teismo Lazdijų rūmų teisėjas. 2018 m. birželio 6 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. E2YT-40-780/2018.

pripažįstamas nepakaltinamu ar ribotai pakaltinamu tik teismui išsprendus baudžiamąją bylą ir priėmus sprendimą pripažinti tokį asmenį nepakaltinamu ar ribotai pakaltinamu. Vadinasi, asmuo tiek ikiteisminiame tyrime, tiek teismo procese nėra specifiskai pripažįstamas kaip neturintis gebėjimų turėti ir įgyti jam suteikiamų baudžiamojo proceso teisių, jis yra pripažįstamas kaip turintis teisnumą bei veiksnumą. Taigi tokiu būdu veiksnumo prasme atsiranda keblumų. Iš esmės teismas, nenustatydamas asmeniui su negalia nepakaltinamumo arba riboto pakaltinamumo baudžiamojo proceso metu, teoriškai suteikia tokiam asmeniui galimybę visavertiškai įgyti baudžiamojo proceso teises kaip šio proceso subjektui ir jomis naudotis. Tačiau dėl paties asmens protinių ar fizinių negalių toks veiksnumo neapribojimas tampa ydingas procese, kadangi atsiranda galimybė pažeisti pastarojo teises ir pakenkti jo interesams. Būtent tuo tikslu, ikiteisminio tyrimo subjektai arba teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turėtų kuo skubiau identifikuoti įtariamąjį ar kaltinamąjį su proto ir/ar psichosocialine negalia esantį kaip pažeidžiamą asmenį baudžiamajame procese ir atitinkamai tokiems asmenims sudaryti geras sąlygas dalyvauti jame. Apie asmens pažeidžiamumo nustatymą plačiau komentuojama bus kitose darbo dalyse, tačiau verta pažymėti, jog toks įtariamojo ar kaltinamojo pažeidžiamumo nustatymas tarsi ištaiso neteisingą susidariusią padėtį procese dėl asmens su negalia nepripažinimo nepakaltinamu ar ribotai pakaltinamu ir tokiu būdu tikslingai apriboja jo veiksnumą, suteikiant specifines teises, kad būtų tinkamai apsaugoti paties asmens interesai ir sudaromos tinkamos sąlygos maksimaliai jam dalyvauti procese.

Apibendrinus, tokiose situacijose, jeigu asmuo, padaręs nusikalstamą veiką yra jau anksčiau teismo pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje, tai tarsi galėtų suponuoti baudžiamojoje byloje teismui, jog toks asmuo iš karto turėtų būti pripažįstamas pažeidžiamu asmeniu ir jam taikomas procesas, orientuotas į jo specialius poreikius, atsižvelgiant į turimas proto ir/ar psichosocialines negalias. Todėl civilinio veiksnumo apribojimas ar eliminavimas tam tikroje srityje turėtų būti kaip orientyras sprendžiant dėl jo pakaltinamumo.

II. BAUDŽIAMOJO PROCESO YPATUMAI IKITEISMINIO TYRIMO STADIJOJE

2.1. Ikteisminis tyrimas, atliekamas su įtariamaisiais, turinčiais psichinių sutrikimų

Atsiradus informacijai apie nusikalstamą veiką, ikiteisminis tyrimas yra pradedamas BPK 166 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais. Ikteisminio tyrimo pareigūnams nustatčius asmenis, galimai padariusius ar prisidėjusius prie nusikalstamos veikos darymo, prasideda minėtų asmenų paieška, pirmosios apklausos bei sulaikymo procesas. Tokie asmenys ikiteisminio tyrimo metu yra vadinami įtariamaisiais. Įdomu tai, jog nepaisant ribotai pakaltinamo ar nepakaltinamo asmens psichinio sutrikimo, jo negalios suvokti ne tik padarytos nusikalstamos veikos pavojingo pobūdžio, tačiau apskritai ir daromų veiksmų su juo ar jam privalomos informacijos įsisavinimo, tokie asmenys ikiteisminio tyrimo metu nėra vadinami nei ribotai pakaltinamais, nei nepakaltinamais asmenimis, kadangi tokį jų statusą konkrečioje baudžiamojame byloje gali nustatyti ir nustato tik teismas. Todėl verta atkreipti dėmesį, jog ikiteisminiame tyrime minėti asmenys nėra išskiriami kaip nors specifiškai ir ikiteisminis procesas taikomas bendra tvarka. Tačiau bendra tvarka vykstantis tyrimas trunka iki to laiko, kol nėra sužinoma apie galimą nepakaltinamumą ar ribotą pakaltinamumą.

Šiuo tikslu, remiantis Europos Sąjungos Komisijos Rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose (C(2013) 378/02), Valstybės narės turi užtikrinti, jog prasidėjus baudžiamajam procesui kuo skubiau būtų identifikuoti ir pripažinti pažeidžiami asmenys⁵⁵. Verta pažymėti, jog tiek Lietuvos, tiek Bulgarijos, Slovėnijos, Austrijos bei Čekijos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose neatsispindi ES Rekomendacijoje pateikta „pažeidžiamąjo įtariamojo“ samprata ar definicija. Įstatymuose vartojamas terminas „pažeidžiami asmenys“ pirmiausia įprasmina nusikalstamos veikos aukas⁵⁶. Autorės nuomone, baudžiamajame procese „pažeidžiami asmenys“ turi būti suprantami ne tik kaip nusikalstamų veikų aukos, tačiau ir patys šias BK uždraustas veikas padarę asmenys, kurie turi proto ir/ar psichosocialinę negalią, kadangi tokie asmenys dėl savo negebėjimų taip pat priklauso pažeidžiamų asmenų socialinei grupei. Taigi, siekiant užtikrinti teisingą

---

⁵⁵ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 78.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 26.

baudžiamąjį procesą yra labai svarbu pirmiausia nustatyti, kad įtariamasis yra pažeidžiamas asmuo, kadangi tokiu būdu ikiteisminį tyrimą atliekančios institucijos gali taikyti ES Rekomendacijoje įtvirtinamas gaires atliekant ikiteisminį tyrimą su psichikos trūkumų turinčiu įtariamuoju. Nustatyti galimo asmens pažeidžiamumo požymius turėtų gebėti tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnai, tiek prokurorai, tiek ikiteisminio tyrimo teisėjas, teismas, gynėjas bei medicinos priežiūros gydytojai. Šiuo metu Lietuvoje trūksta minėtiems subjektams specialių mokymų apie proto ir psichosocialinę negalią⁵⁷. Manytina, jog būtų tikslinga Lietuvoje pritaikyti Austrijoje ir Slovėnijoje jau diegiamus policijos ir kalėjimų pareigūnams siūlomus mokymus, kurie apima ir proto bei socialinės negalios vertinimą. Šie mokymai skirti didinti pareigūnų informatumą apie minėtas negalias bei supažindinti juos su tinkamais imtis veiksmais, kai turima atlikti ikiteisminį tyrimą su proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčiu įtariamuoju⁵⁸. Tačiau, kaip minėta, tokius mokymus vertinga būtų organizuoti ne vien ikiteisminio tyrimo pareigūnams, bet ir visiems subjektams, kurie turi bendrauti su psichinę negalią turinčiu įtariamuoju.

Pagal ES Rekomendaciją Valstybės narės turėtų užtikrinti, kad visos kompetetingos institucijos galėtų prašyti nepriklausomo eksperto atlikti sveikatos patikrinimą, kad būtų nustatyta, ar asmuo yra pažeidžiamas, koks jo pažeidžiamumo laipsnis ir specifinės reikmės. Ekspertas gali pateikti pagrįstą nuomonę dėl priemonių, kurių imasi ar ketinama imtis to asmens atžvilgiu, tinkamumo⁵⁹. Todėl atitinkamai baudžiamasis procesas nuo pat jo pradžios tokiu būdu yra orientuojamas į paties įtariamojo procesinių teisių apsaugą.

Pažymėtina, kad visiems įtariamiesiems baudžiamojo proceso metu yra suteikiamos BPK 44 straipsnyje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 5, 6, 8 straipsniuose įtvirtinamos įtariamojo teisės bei specifinės įtariamojo teisės, įvardintos BPK 21 straipsnio 4 dalyje, kurios detalizuojamos kituose BPK straipsniuose.

Analizuojant, kaip yra atliekami ikiteisminio tyrimo veiksmai su asmenimis, turinčiais psichinių sutrikimų yra tikslinga paraleliai nustatyti ir konkrečias teises, kuriomis gali tokie asmenys naudotis procese kaip įtariamieji.

Taigi, pripažinus asmenį, turintį psichinių sutrikimų, įtariamuoju, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali apklausti įtariamąjį, taikyti procesines prievartos

---

⁵⁷ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 27.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 31.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 78-79.

priemonės bei atlikti kitus BPK numatytus veiksmus⁶⁰. Iškart nuo minimų veiksmų pradėjimo įtariamajam yra suteikiama teisė į gynybą. Riamiantis BPK 10 straipsnio 1 dalimi, įtariamajam teisė į gynybą atsiranda ir yra užtikrinama nuo sulaikymo arba pirmosios apklausos.

Siekiant, jog rungtyniškumo principas baudžiamajame procese būtų užtikrintas tinkamai – tiek teismas, tiek prokuroras bei ikiteisminio tyrimo pareigūnas, pagal BPK 10 straipsnio 2 dalį, privalo užtikrinti galimybę įtariamajam įstatymų nustatytais priemonėmis ir būdais gintis nuo įtarimų ir imtis reikiamų priemonių užtikrinti jų asmeninių ir turtinių teisių apsaugą. Iš tiesų, verta pažymėti, jog teisė į gynybą yra viena iš fundamentaliųjų įtariamojo teisių, kurios tinkamas realizavimas suteikia galimybę ikiteisminio tyrimo metu bei teisiniame procese užtikrinti sąžiningą bei teisingą baudžiamąjį procesą. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises nekvestionuojama, ji suponuoja tai, kad kaltininkui įstatymu turi būti užtikrinta pakankamai procesinių priemonių gintis nuo pareikšto kaltinimo bei galimybė jomis naudotis. Tad, teisė į gynybą yra viena iš teisingo bylos nagrinėjimo sąlygų⁶¹. Taip pat, atkreiptinas dėmesys, jog teisės į gynybą garantavimas įtariamajam yra konstitucinis principas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – LR Konstitucija) 31 straipsnyje, kuriame nurodoma, jog įtariamam, padarius nusikalstamą veiką, asmeniui bei kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą⁶². Pabrėžtina, jog įtariamasis teisę į gynybą gali realizuoti keliais būdais – asmeniškai arba per pasirinktą, o jei neturi pakankamai finansinių lėšų, tai paskirtą valstybės gynėją.

Verta pažymėti, jog pačiam asmeniškai įtariamajam įgyvendinti teisę į gynybą yra sudėtinga misija, tuo labiau, kai įtariamasis turi protinių trūkumų. Todėl asmeniui, negalinčiam savęs apginti, jokių atveju neturėtų būti suteikta galimybė atsisakyti teisės į advokatą⁶³. Šiuo tikslu, BPK yra įtvirtinti keli saugikliai: 1) 51 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtintas būtinas gynėjo dalyvavimas, nagrinėjant neregijų, kurčių, nebylių ir kitų

---

⁶⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 80–2423; Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antros dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos konstitucijai“. Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1789.

⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 220-0.

⁶³ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 46.

asmenų, dėl fizinių ar psichinių trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą, bylas; bei 2) 52 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas neprivalomas gynėjo atsisakymas.

Tais atvejais, kai proto ir/ar psichosocialinę negalią turintis įtariamasis neturi pakankamai finansinių lėšų pasisamdyti sau privatų advokatą ar dėl kitų priežasčių jo nepasisamdo, valstybė užtikrina tokiam asmeniui būtiną gynėjo dalyvavimą procese. Remiantis ES Rekomendacija, įtariamiesiems turėtų būti suteikta teisė pasirinkti advokatą iš skiriamų kandidatų, kuris negali būti susijęs su policija ar tyrimo institucijomis. Taip pat iš visų valstybės gynėjų turėtų būti reikalaujama turėti patirties baudžiamosios teisės srityje, o nustačius asmens pažeidžiamumą, bylai atstovauti turėtų būti skiriama specialiai parengtas advokatas, kuris buvo apmokytas, kaip elgtis su proto ir/arba psichosocialinę negalią turinčiais asmenimis⁶⁴.

Pabrėžtina, jog ikiteisminiame procese asmenims su psichiniais ar fiziniais sutrikimais taip pat garantuojama ir teisė turėti atstovą. Remiantis BPK 53 bei 55 straipsniais, baudžiamajame procese egzistuoja kelių rūšių atstovavimas – pagal įstatymą ir pagal įgaliojimą. Atstovų pagal įstatymą paskirtis – dalyvauti procese ir ginti atstovaujamųjų teises ir teisėtus interesus bei jų nepažeidžiant įgyvendinti kito asmens (atstovaujamojo) veiksnumą, kai jis pats negali to padaryti savarankiškai⁶⁵. Taigi, pagal BPK 53 straipsnį, vienas iš atvejų, kada įtariamajam galimas atstovavimas pagal įstatymą yra nustatyta tvarka pripažintų neveiksnių tam tikroje srityje asmenų teisių apsaugos užtikrinimas. Analizuojant atstovavimo pagal įstatymą institutą yra tikslinga iškelti klausimą, kaip teisė turėti atstovą yra užtikrinama, kai nėra surinktų duomenų, jog įtariamasis teismo yra pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, nors ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui kyla abejonės dėl tokio asmens psichinės ar fizinės sveikatos būklės? Tokia problematika yra sprendžiama įstatymų leidėjo, kuris BPK 53 straipsnio 4 dalyje įtvirtina garantiją, jog „prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi atstovo pagal įstatymą teisėmis procese gali būti leidžiama dalyvauti asmens, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis, šeimos nariui ar artimajam giminaičiui, pateikusiam rašytinį ar žodinį prašymą”. Tokiu būdu įstatymų leidėjas sudaro galimybę užtikrinti teisę į atstovą net ir teismo nepripažintam neveiksniu tam tikroje srityje įtariamajam.

---

⁶⁴ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 47.

⁶⁵ GODA, G. *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmoji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003, p. 31.

Atkreiptinas dėmesys, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnams ar prokurorui nustačius įtariamąjį, tokiam asmeniui ne tik turi būti garantuojama teisė į gynybą bei turėti gynėją, tačiau nuo sulaikymo ar pirmos apklausos momento turi būti tinkamai išaiškinta BPK 21 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta teisė – žinoti, kuo esi įtariamasis. Ši teisė įtariamajam yra ypatingai svarbi dėl tinkamos gynybinės pozicijos pasirinkimo, kadangi žinant, kokiais pagrindais bei dėl kurios konkrečiai baudžiamajame įstatyme uždraustos veikos padarymo asmuo yra įtariamasis, atitinkamai tiek pats įtariamasis, tiek jo gynėjas gali parinkti labiausiai įtariamojo teises apsaugančią poziciją ir gynybos modelį. Tačiau ties šia BPK suteikiama įtariamojo teise atsiranda keli niuansai. Pirma, įtariamajam ne tik turi būti išaiškintas pagrindas, dėl kurio jis yra įtariamasis padaręs nusikalstamą veiką, tačiau kartu, remiantis BPK 17 straipsnio 1 dalimi bei 45 straipsniu, jam turi būti išaiškinamos visos jo, kaip įtariamojo, procesinės teisės ir suteikta galimybė jomis pasinaudoti. Antra, pagal BPK 44 straipsnio 7 dalį, kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis ar kaltinamas asmuo turi teisę, kad jam suprantama kalba būtų skubiai ir nuodugniai pranešta apie jam pareikšto kaltinimo pobūdį bei pagrindą, turėti pakankamai laiko bei galimybių pasirengti gynybai, pats apklausti liudytojus arba prašyti, kad liudytojais būtų apklausti, nemokamai naudotis vertėjo paslaugomis, jeigu nesupranta ar nekalba lietuviškai. Įstatymas numato, jog įtariamajam turi būti tinkamai, jam suprantama kalba išaiškinamas pareikštas įtarimas, tačiau iš to atsiranda probleminė situacija, kadangi tokiu atveju, kai įtariamasis yra asmuo, turintis psichinių sutrikimų, iškyla klausimas, kaip įsitikinti, jog tokiam asmeniui išaiškinus tiek jam suteikiamas baudžiamojo proceso teises, tiek patį įtarimo turinį, pastarasis tinkamai suvoks minėtus aspektus bei galės priimti savo interesams nepakenkiančius sprendimus?

2014 m. gruodžio 29 d. Generalinio Prokuroro įsakymu buvo patvirtintos Baudžiamojo proceso dokumentų formos, tarp kurių: Nutarimo pripažinti įtariamoju (BPK 21 straipsnis) forma; teisių dėl gynėjo išaiškinimo protokolo (BPK 50 – 52 straipsnis) forma; Nutarimo paskirti gynėją (BPK 50 straipsnis) forma; Nutarimo sulaikyti asmenį (BPK 140 straipsnis) forma; Įtariamojo laikino sulaikymo protokolo (BPK 140 straipsnis) forma; Nutarimo pratęsti laikino sulaikymo terminą (BPK 140 straipsnis) forma, Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolo (BPK 188 straipsnis) forma. Minėtose formose yra pateikiama informacija apie BPK 21, 44, 50 – 52, 140 straipsniuose įtvirtintas įtariamojo teises⁶⁶. Verta pažymėti, jog

---

⁶⁶ JUODKAITĖ, D. Psichikos sveikatos perspektyvos. Asmenų, turinčių proto ir/ar psichosocialinę negalią procedūrinių teisių stiprinimas baudžiamojoje teisėje. Lietuvos situacijos analizė. 2017, p. 35 [interaktyvus]; [žiūrėta 2019 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.perspektyvos.org/images/failai/national_baseline_lt_www_edt.pdf>.

minimos formos yra viso labo bendro pobūdžio protokolai, kurie yra taikomi visiems įtariamiesiems ar kaltinamiesiems, neatsižvelgiant į jų specifines savybes, trukdančias tinkamai suvokti šių protokolų esmę, jos nėra pritaikytos atitinkamai pagal asmenų su psichiniais sutrikimais poreikius. Tad BPK įtvirtintas teisinio reguliavimo mechanizmas praktikoje yra vertinamas itin formaliai – tokiu būdu pareigūnams, atliekantiems ikiteisminį tyrimą, užtenka išvardyti įtariamajam jo teises arba pranešti apie sulaikymą, nesigilinant, ar šis suprato vardijamų teisių arba sulaikymo pagrindų esmę⁶⁷. Toks mechanizmas įtariamųjų, turinčių psichinių sutrikimų, atžvilgiu yra ydingas, kadangi tokiu būdu BPK suteikiama įtariamojo teisė žinoti savo procesines teises ir įtariamojo pagrindą yra iš esmės neužtikrinama ir neįgyvendinama praktikoje. Tarpdisciplininio tyrimo projekto, kurį įgyvendino Ludwigo Boltzmanno žmogaus teisių institutas (BIM), Bulgarijos Helsinkio komitetas (BHK), Žmogaus teisių lyga (LIGA) Čekijos Respublikoje, organizacija „Psichikos sveikatos perspektyvos“ (PSP) Lietuvoje ir Taikos institutas (TI) Slovėnijoje, tyrimo duomenimis įtariamiesiems ar kaltinamiesiems, turintiems proto ir/ar psichosocialinę negalią, jei ir buvo apklausų metu žodžiu paskelbtos įtariamojo teisės, tai jos tikrai nebuvo išaiškintos suprantamu įtariamiesiems būdu. Pateikus klausimą – ar policija paaiškino jūsų teises, ir ar supratote informaciją? – apklaustieji, kurie yra proto ir/ arba psichosocialinę negalią turintys asmenys, įtariami ar kaltinami baudžiamajame procese, nurodė, kad iš esmės informavimas apie teises ir įtarimą vyko itin formaliai, nei klausiant įtariamojo, ar jis suvokė informacijos turinį, nei prašant jo pakartoti išgirstą informaciją⁶⁸. Autorės nuomone, vertėtų atkreipti dėmesį į ES Rekomendacijos nuostatas dėl informacijos prieinamumo užtikrinimo. Policijos pareigūnai įtariamiesiems su proto ir/arba psichosocialine negalia turėtų pateikti tinkamą ir prieinamą informaciją, pavyzdžiui vaizdo ir garso medžiagą, informaciją Brailio raštu, dideliais rašmenimis, gestų kalba arba lengvai skaitomu būdu. Taip pat turi būti įsitikinama, kad informacija buvo teisingai suprasta. Pareigūnai turėtų paaiškinti pagrindinius procesinių teisių aspektus žodžiu ir paprašyti įtariamojo pakartoti informaciją savais žodžiais⁶⁹.

Išaiškinus įtariamajam jo teises bei įtarimo turinį, teisėsaugos pareigūnai arba prokuroras imasi ikiteisminio tyrimo veiksmų. Remiantis BPK 188 straipsnio 1 dalimi, įtariamasis turi būti apklaustas ikiteisminio tyrimo metu iki kaltinamojo akto surašymo.

---

⁶⁷ GUŠAUSKIENĖ, M. Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės. *Jurisprudencija. Mokslo darbai*. 2008, p. 60–66.

⁶⁸ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 20.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 45.

Pabrėžtina, jog apklausa yra ne tik baudžiamąjį persekiojimą vykdančiams subjektams reikšmingas ikiteisminio tyrimo veiksmas, tačiau tai kartu yra ir gynybos priemonė įtariamajam. Šio veiksmo metu įtariamasis turi galimybę, pasitarus su savo gynėju, pasirinkti tiek savo poziciją, kurios bent jau iš pradžių laikysis ikiteisminiame tyrime, dėl pareikšto įtarimo jo atžvilgiu, tiek pateikti paaiškinimus ar jo kaltę pagrindžiančius arba paneigiančius duomenis. Atkreiptinas dėmesys, jog įtariamieji yra apklausiami, pagal BPK 188 bei 189 straipsnius. Tačiau, vykdam apklausą įtariamiesiems, turintiems proto ir/ar psichosocialinę negalią, turi būti taikomi kitokie apklausos vykdymo standartai, nei sveikos psichikos įtariamiesiems. Jeigu ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar prokuroras dar iki apklausos turi surinkę pagrindinę informaciją apie įtariamąjį, patikrinę jo medicininius ligų duomenis, tokiu atveju pastarieji gali atitinkamai užtikrinti asmenų su psichikos sutrikimais teises tiek apklausos metu, tiek ikiteisminio tyrimo metu ir pakviesti kartu apklausoje dalyvauti ne tik įtariamojo gynėją, bet ir specialistą. Tačiau ne visais atvejais prieš pirmąją apklausą ikiteisminio tyrimo subjektai turi surinkę pakankamai duomenų, jog įtariamojo protinės ar fizinės galimybės neleidžia jam visavertiškai suvokti objektyvių reiškinų. Tokia informacija gali atsiskleisti pačios apklausos metu įtariamajam informavus apie jo sirgtas ar sergamas psichines ligas arba iš neadekvataus elgesio apklausos metu. Verta pažymėti, jog nustatyti įtariamojo psichikos trūkumus ikiteisminiame tyrime yra labai svarbus uždavinys, kuris turi būti atliktas kuo skubiau, kadangi tokiu būdu ne tik bus didesnės galimybės užtikrinti minėto įtariamojo teises ikiteisminiame tyrime, tačiau ir patys ikiteisminio tyrimo subjektai galės adekvačiai vertinti tiek tokio įtariamojo veiksmus, tiek jo parodymus, tiek visas žinomas bylos aplinkybes, tiek ir apskritai parinkti tinkamiausią, jų manymu, ikiteisminio tyrimo strategiją.

Taigi, siekiant užtikrinti įtariamojo su psichiniais sutrikimais teises, reikėtų atitinkamai jam ir sudaryti galimybes bei palankias sąlygas apklausos metu duoti parodymus bei paaiškinimus dėl jam pareikšto įtarimo. Toks įtariamasis dėl jo psichikos trūkumų ne tik visavertiškai gali nesuvokti objektyvioje realybėje pasireiškiančių reiškinų, tačiau jo psichiniai sutrikimai kartu ir padidina emocionalumo lygį, todėl atitinkamai su tokiu asmeniu yra sudėtinga atlikti apklausą. Būtent tam apklausoje privalo dalyvauti pastarojo gynėjas, kuris aktyviai imtųsi jam BPK suteiktų teisių atlikti veiksmus, atitinkančius įtariamojo gynybinę poziciją, atsižvelgus į ginamojo sveikatos būklę užduoti paprastus, konkretizuotus, tačiau ne atsakymą menančius klausimus, vengti sudėtingų bei kompleksinių.

Taip pat apklausiant proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčius įtariamuosius, tikslinga būtų vadovautis pažangios ir gerosios praktikos nustatymo kriterijais. Šiais kriterijais remiantis, turi būti užtikrinama tyrimo patalpose rami aplinka, kurioje būtų privatumas, nebūtų aplinkui daug vaikščiojančių žmonių ar kitokių trukdžių, keliančių stresines situacijas psichinę negalią turinčiam įtariamajam. Taip pat, apklausos metu minėtam įtariamajam turėtų būti pasiūloma padaryti pertrauką, jei šis pavargo, ar pasiūloma atsigerti vandens. Verta pažymėti, jog atliekant apklausą, tiek ir kitus procesinius veiksmus su įtariamoju, turinčiu proto ir/ar psichosocialinę negalią, turi būti paisoma pagarbaus bendravimo. Ikiteisminio tyrimo subjektai, turėtų vengti agresyvių apklausos metodų, formuoti atvirus klausimus, pasiteiraujant, ar minėti įtariamieji juos suvokia, taip pat suteikti pakankamai laiko atsakyti į pateiktus klausimus⁷⁰. Tokiais būdais yra sumažinama proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčio įtariamojo stresinė būsena ikiteisminio tyrimo veiksmo metu, sudaroma galimybė tokiam įtariamajam pateikti savo poziciją ties apklausiamomis aplinkybėmis bei sukuriama sąlyga pastarajam dalyvauti baudžiamajame procese.

ES Rekomendacijoje yra patariama Valstybėms narėms, atliekant apklausas su proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčiais įtariamaisiais, daryti garso ir vaizdo įrašus. Nacionaliniuose įstatymuose turėtų būti nustatytas reikalavimas daryti privalomus visų apklausų ir klausimų teisme garso ir vaizdo įrašus nuo pat pirmos apklausos. Turėtų būti užtikrinama, kad įrašai taptų nuoseklia praktika. Siekiant apsaugoti asmens duomenis, įrašyta medžiaga turėtų būti prieinama tik baudžiamajame procese dalyvaujančioms suinteresuotoms šalims⁷¹. Manytina, jog garso ir vaizdo įrašai yra tikslinga apklausos priemonė, kurios dėka yra išvengiama apklausos turinio užginčijamo ar nereikalingo klausimų kartojimo.

Atkreiptinas dėmesys, jog įtariamasis gali būti sulaikomas, užklupus jį darant nusikalstamą veiką ar tuoj pat po jos padarymo. Ši procesinė prievartos priemonė taikoma, siekiant užkirsti kelią tolesnei įtariamojo nusikalstamai veikai, apriboti galimybę pasislėpti nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ar teismo, tokiu būdu trukdant per trumpiausią laiką atlikti tyrimą⁷². Tačiau remiantis ES Rekomendacija, Valstybių narių teisės aktai turėtų pabrėžti, kad proto ir/arba psichosocialinę negalią turinčių asmenų laisvės apribojimas turėtų būti taikomas tik paskutiniu atveju. Jeigu vis dėlto tokia

---

⁷⁰ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 38-39.

⁷¹ *Ibid.*, p. 60.

⁷² GODA, G. *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmoji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003, p. 357-352.

prievartos priemonė yra būtina, ji turėtų būti proporcinga ir atsižvelgti į ypatingus pažeidiamų asmenų poreikius. Įstatymuose turėtų būti išvardintos sulaikymui alternatyvios priemonės, ypač tęstinė globa teismo medicinos dienos priežiūros įstaigose. Taip pat turėtų būti reikalaujama, kad policijos kamerose ir ikiteisminio sulaikymo įstaigose būtų sudarytos tinkamos sąlygos asmenims su proto ir/ar psichosocialine negalia⁷³. Be to, pastariesiems turi būti suteikiama medicininė pagalba sulaikymo metu. Tačiau, jau darbe minėto tarpdisciplininio tyrimo projekto duomenimis, policijos komisariatuose, taip pat ikiteisminio sulaikymo įstaigose asmenims su proto ir/arba psichosocialine negalia trūksta tinkamų sąlygų pritaikymo. Teismo psichiatrijos skyrius dažnai neturi pakankamų pajėgumų priimti visus įtariamuosius su psichosocialine negalia. Trūksta tinkamų pajėgumų alternatyviai globai įgyvendinti (pavyzdžiui dienos priežiūros centru). Dėl šių trūkumų minėtų asmenų sulaikymas dažnai vyksta įprastuose kalėjimuose, kur jiems trūksta tinkamo palaikymo ir medicininės priežiūros⁷⁴. Tokiai situacijai esant proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčio įtariamasis psichinė būsena gali dar labiau paūmėti, jis gali patirti kur kas didesnę stresą jam nepritaikytose areštinėse ir tokiu būdu apskritai užsiblokuoti iki tokio lygio, jog su juo išvis negalima būtų atlikti jokių procesinių veiksmų.

Ikiteisminio tyrimo metu, jeigu teismo ekspertas nustato, kad įtariamasis turi proto ir/ar psichosocialinę negalią, galimi atvejai, kai nepaisant medicininio riboto pakaltinamumo ar nepakatinamumo kriterijaus, ekspertas nustatys, jog psichinis sutrikimas nėra pasiekęs tokį sudėtingumo laipsnį, dėl kurio su įtariamuoju nebus galima atlikti tam tikrų tyrimo veiksmų. Vienas iš tokių veiksmų gali būti parodymas atpažinti bei apklausa parodymo atpažinti metu (BPK 191 – 195 straipsniai). Šių veiksmų paskirtis – nustatyti nusikalstamos veikos padarymo įrankius, asmenis, susijusius su nusikalstama veika bei kitus reikšmingus baudžiamajai bylai materialiuosius duomenis. Tačiau amens ar daiktų ir kitų objektų parodymas atpažinti turi savo nustatytą BPK tvarką, pagal kurią, visų pirma, atpažįstantis asmuo pirmiau turi būti apklaustas apie aplinkybes, kuriomis jis matė ar kitaip įsidėmėjo atpažintą asmenį, daiktą ar kitokį objektą, taip pat apie žymes ir ypatybes, pagal kurias jis gali atpažinti tą asmenį, daiktą ar kitokį objektą (BPK 191 straipsnio 2 dalis). Taip pat, šis tyrimo veiksmas turi būti atliekamas kartu su ne mažiau kaip trimis kitais asmenimis ar daiktais ir kitais objektais be atpažintojo (BPK 192 straipsnio 2 dalis). Verta pažymėti, jog būdai, kuriais atpažįstantis gali išskirti

---

⁷³ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 61.

⁷⁴ *Ibid.*, p 29.

atpažįstamą asmenį ar daiktą gali būti tiek vizualus, tiek pagal kitus jutimo organais suvokiamus požymius. Autorės nuomone, iš esmės tokiai numatytai alternatyvai yra pritartina, kadangi yra sudaroma galimybė net ir asmenims su fizine negalia, pavyzdžiui regos sutrikimais ar aklumui esant, dalyvauti šiame veiksme ir galimai atpažinti atpažįstamą asmenį ar daiktą ir tokiu būdu padėti išaiškinti nusikalstamos veikos aplinkybes. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog kai kuriais atvejais atpažįstantis asmuo gali būti įsiminęs ne būtinai kokius konkrečius išvaizdos požymius, o tam tikrus kūno kalbos rodiklius, tokius kaip eisena, laikysena, stovėseną, sėdėseną, gestikuliacija arba jutiminių organų išskiriamus požymius kaip kalbos maniera, tarmė ar svetimybės⁷⁵. Tokiu atveju labai svarbu, jog ikiteisminio tyrimo subjektas sudarytų palankias sąlygas tokius požymius stebėti, išklausyti ir patikrinti.

Tačiau atliekant parodymą atpažinti su įtariamoju, kurio psichika yra sutrikusi, vėlgi iškyla problematika dėl tokio asmens suvokimo ir atminties gebėjimų atpažįstant asmenį, daiktą ir kitokį objektą. Būtina atsižvelgti į tokio asmens protinius sugebėjimus, todėl dar prieš parodant atpažinti, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turėtų įvertinti minėto įtariamojo duotus paaiškinimus apie BPK 191 straipsnio 2 dalyje aprašomas aplinkybes. Jeigu asmuo negeba nusakyti atpažintino asmens, daikto ar kito objekto išskirtinių savybių, o įprasmina juos tiesiog bendrais bruožais, tokiu atveju ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras gali nuspręsti, jog šį tyrimo veiksmą atlikti su įtariamoju nėra vertinga ir aktualu. Tačiau, jei įtariamasis su psichiniais sutrikimais apklaustas apie minėtas aplinkybes visgi sugeba nusakyti tam tikras specialias, išskirtines detales, visais atvejais, net jei ir toks įtariamasis nėra visapusiškai adekvatus, yra tikslinga atlikti parodymo atpažinti veiksmą, tik tokio veiksmo gauti rezultatai ir jų vertinimas jau priklausys nuo ikiteisminį tyrimą atliekančių subjektų bei teismo nuožiūros ir vertinimo. Svarbu paminėti, jog parodymo atpažinti taktika yra siejama su asmens psichiniais išgyvenimais, todėl šio veiksmo metu yra tikslinga ikiteisminio tyrimo pareigūnams ar prokurorui naudoti įvairius taktinius būdus, pavyzdžiui psichologinį kontaktą tarp dalyvių bei kriminalinę analizę, kurie galimai atkurtų minėtų asmenų išgyvenimus, patirtas emocijas arba net padėtų atkurti tam tikrus įvykius, jų seką. Tokių metodų naudojimas yra tikslingas šiame veiksme, kadangi pats atpažįstamo asmens, daikto ar kito objekto požymių, savybių suvokimas ar atsiminimas labai priklauso nuo to, kaip ilgai ir įdėmiai atpažįstančio asmens jis buvo stebimas, girdimas ar jaučiamas, kokiomis sąlygomis bei

---

⁷⁵ BUČIŪNAS, G., GRUODYTĖ, E. Ikiteisminis tyrimas: procesiniai kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. VĮ Registrų centras. Vilnius. 2009, p. 98-99.

kokios paties asmens fizinės ir psichinės išgalės vyravo tuo metu⁷⁶. Tad šiam ikiteisminio tyrimo veiksmui atlikti kuo rezultatyviau, patartina būtų psichinių sutrikimų turinčiam įtariamajam sukelti tam tikrus pojūčius bei emocijas, atkuriančias su nusikalstamos veikos padarymo aplinkybėmis, asmenimis, daiktais ar kitais objektais, susijusią situaciją, jei yra atitinkamų duomenų, leidžiančių sėkmingai atkurti pastarąją. Tačiau šis veiksmas turi būti daromas itin atsižvelgiant į proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčio asmens sveikatos būklę, kadangi procesinio veiksmo metu pastaroji įtariamajam gali dar labiau paūmėti, todėl būtina užtikrinti tinkamas sąlygas parodymo atpažinti metu, padaryti pertraukas, teirautis apie įtariamą bendrą savijautą.

Analizuojant ikiteisminio tyrimo procesinius veiksmus, atliekamus su įtariamaisiais, turinčiais psichinių sutrikimų, negalima pamiršti ir kito ikiteisminio tyrimo veiksmo, tiesa, vienos iš griežčiausių procesinės prievartos priemonių – atidavimo į sveikatos priežiūros įstaigą (BPK 141 straipsnis). Ši priemonė yra taikoma, kai iškyla klausimas dėl įtariamąjo ar kaltinamojo pakaltinamumo ir būtina atlikti psichiatrinę teismo ekspertizę arba teismo medicinos ekspertizę⁷⁷. Jos metu yra suvaržoma asmens judėjimo laisvė, tad šiuo aspektu ji prilygsta suėmimui, todėl sveikatos priežiūros įstaigoje praleistas laikas yra įskaičiuojamas į suėmimo laiką ir kartu, remiantis BK 66 straipsniu, į bausmės laiką⁷⁸. Pabrėžtina, jog atidavimas į sveikatos priežiūros įstaigą yra taikomas tik įtariamajam ar kaltinamajam, priešingai nei kitos procesinės prievartos priemonės. Atidavimą į sveikatos priežiūros įstaigą turi teisę skirti ikiteisminio tyrimo teisėjas, išskyrus atvejį, kai asmuo yra suimtas – tada ši priemonė skiriama prokuroro nutarimu, tačiau neperžengiant paskirto suėmimo termino ribų⁷⁹.

Verta atkreipti dėmesį, jog BPK nustato skirtingą atidavimo į sveikatos priežiūros įstaigą tvarką, kuri priklauso nuo to, ar įtariamajam buvo taikyta kardomoji priemonė suėmimas, ar ne. Tuo atveju, jeigu suėmimas buvo paskirtas, reiškia, jog asmens laisvė jau prieš tai buvo suvaržyta, o atidavus į sveikatos priežiūros įstaigą yra tiesiog pakeičiama tokio asmens laikymo vieta. Tad BPK 141 straipsnis numato, jog įtariamasis ikiteisminio tyrimo metu yra atiduodamas į įstaigą prokuroro nutarimu. Nutarime turi būti

---

⁷⁶ PALSKYS, E., KAZLAUSKAS, M., DANISEVIČIUS, P. Kriminalistika. Mintis. Vilnius. 1985, p. 245-246.

⁷⁷ GODA, G. *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmoji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003, p. 357-358.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 357.

⁷⁹ BUČIŪNAS, G., GRUODYTĖ, E., ŠALČIUS, M. Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Valstybės įmonė Registrų centras. Vilnius. 2017, p. 289.

nurodoma atiduodamo ekspertizei asmens anketiniai duomenys, sveikatos priežiūros įstaiga, į kurią atiduodama bei pats atidavimo į įstaigą tikslas⁸⁰.

Tuo atveju, kai į sveikatos priežiūros įstaigą turi būti atiduodamas įtariamasis, kuris nėra suimtas, atidavimo klausimas turi būti sprendžiamas ta pačia tvarka kaip ir skiriant suėmimą. Tad toks asmuo turi per 48 valandas būti pristatytas ikiteisminio tyrimo teisėjui, kad šis galėtų jį apklausti. Apklausoje, siekiant tinkamai užtikrinti įtairiamojo teises turi dalyvauti ir jo gynėjas. Sveikatos priežiūros įstaigoje asmuo gali būti laikomas iki ekspertizės akto pateikimo prokurorui ar teismui, tačiau ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje turi būti nurodytas ir laikas, iki kurio įtariamasis gali būti laikomas tokioje įstaigoje. Esant reikiamybei, terminas gali būti pratęstas ta pačia tvarka kaip ir pratęsiant suėmimo terminą⁸¹. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje yra aiškinamas termino turinys – nustatoma, jog „tai yra tik laikina baudžiamojo proceso įstatymo numatyta priemonė, kol sveikatos priežiūros įstaiga atliks ekspertizę ir surašytą ekspertizės aktą pateiks teismui. Apylinkės teismo nustatytas terminas jokia būdu nereiškia, kad kaltinamasis visą šį laiką turės būti tyrimo įstaigoje. Priklausomai nuo paties kaltinamojo elgesio, jo geranoriškumo, o taip pat tyrimą atliksiančių ekspertų užimtumo, šis tyrimas gali užtrukti gerokai trumpiau už skundžiama nutartimi nustatytą terminą“⁸².

Ekspertizės aktą pateikus prokurorui ar teismui, suimtas įtariamasis turi būti perkeltas į suėmimo taikymo vietą, o nesuimtą reikia paleisti į laisvę. Tačiau, jei atlikus psichiatrinę teismo ekspertizę nustatoma, jog įtariamasis dėl psichinės ligos yra pavojingas visuomenei, ikiteisminio tyrimo teisėjas, o teismo proceso metu – byla savo žinioje turintis teismas, turi priimti sprendimą, jog pastarasis asmuo negali būti nei paleidžiamas į laisvę, nei grąžinamas į suėmimo taikymo vietą. Toks įtariamasis iki priverčiamųjų medicinos priemonių paskyrimo turi būti laikomas sveikatos priežiūros ar kitoje tokių asmenų laikymui tinkamoje įstaigoje⁸³, pavyzdžiui teismo medicinos dienos priežiūros įstaigose.

Verta pažymėti, jog skiriant analizuojamą procesinę prievartos priemonę įtariamajam, turinčiam psichinių sutrikimų, vienas svarbiausių uždavinių yra tokio asmens EŽTK įtvirtintų teisių užtikrinimas procese. Riamiantis Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartimi „siekiant užtikrinti, kad teisinis procesas dėl

---

⁸⁰ GODA, G. *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmoji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003, p. 358.

⁸¹ *Ibid.*, p. 358.

⁸² Panevėžio apygardos teismo teisėjas. 2013 m. spalio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-845-491/2013.

⁸³ *Ibid.*, p. 358.

nesavanoriško asmens patalpinimo į psichiatrijos įstaigą atitiktų EŽTK 5 straipsnio 1 dalies e punkto reikalavimus, jame turi būti užtikrintos veiksmingos procesinės garantijos nuo savivalės. Pagal Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies e punktą, laisvė gali būti atimta tik įvykdžius tris minimalias sąlygas: turi būti patikimai įrodyta, kad asmuo yra psichiškai nesveikas; psichikos sutrikimas turi būti tokios rūšies ar laipsnio, kad dėl to būtų būtinas priverstinis gydymas; besitęsiančio laisvės atėmimo pagrįstumas priklauso nuo to, ar toks psichikos sutrikimas asmeniui išlieka ir toliau (Liūiza v. Lithuania, No. 13472/06, judgment of 31 July 2012)⁸⁴. Tad kyla klausimas kaip maksimaliai įmanoma apsaugoti minimas psichinių sutrikimų turinčio įtariamojo teises skiriant ir taikant atidavimą į sveikatos priežiūros įstaigą? Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsniu „niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas“⁸⁵. Tad ikiteisminio tyrimo teisėjas ar prokuroras, skirdamas analizuojamą procesinę prievartos priemonę, visų pirma, turi vadovautis įstatymu. Šiuo atveju BPK 141 straipsnis, įtvirtindamas pagrindą, kuriuo įstatymas suteikia teisę ikiteisminio tyrimo teisėjui, teismui ar prokurorui skirti atidavimą į sveikatos priežiūros įstaigą, išties neišsiplečia ir nurodo labai abstraktų reikiamybės pagrindą – „jei prireikia daryti teismo medicinos ar teismo psichiatrinę ekspertizę“. Autorės nuomone, tai nėra konkretus pagrindas, todėl manytina, jog tai suponuoja pačių prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo diskreciją savo nuožiūra taikyti šį BPK straipsnį. Todėl tokiais atvejais, minėti subjektai turėtų kaip įmanoma skubiau pastebėti, jog įtariamasis nėra adekvatus arba negeba suvokti su nusikalstama veika susijusių aplinkybių ir garantuoti medicininę pagalbą įtariamajam, turinčiam proto ir/ar psichosocialinę negalią, viso baudžiamojo proceso metu⁸⁶.

Apibendrinus ikiteisminio tyrimo veiksmus galima būtų pabrėžti, jog ikiteisminio tyrimo pradžioje vienas svarbiausių uždavinių turi būti pažeidžiamo įtariamojo nustatymas bei jo poreikių įvertinimas. Šis uždavinys sėkmingai gali būti užtikrinamas valstybei organizuojant ikiteisminio tyrimo subjektams, gynėjams, teismui bei teismo ekspertams mokymus apie proto ir/ar psichosocialinę negalią taip pat metodus, kurie padėtų efektyviau ir lanksčiau bendrauti su pažeidžiamu įtariamoju, suvokiant tokio asmens poreikius ir padedant jam viso baudžiamojo proceso metu. Taip pat itin reikšminga psichinių sutrikimų turinčiam įtariamajam užtikrinti kokybišką teisinę gynybą

---

⁸⁴ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1S-137-1020/2016.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 220-0.

⁸⁶ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 80.

ir jokiais atvejais neleisti jam atsisakyti gynėjo. Be to, siekiant padėti ikiteisminio tyrimo veiksmuose proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčiam įtariamajam, ikiteisminio tyrimo subjektai turėtų atsižvelgti į įtariamojo sveikatos būseną pasiūlyti jam padaryti pertraukas, o taip pat perklausti dėl išsakytos informacijos aiškumo bei paprašyti pakartoti savais žodžiais. Tokiais būdais ikiteisminis tyrimas vyktų sklandžiau ir būtų užtikrinamas teisingas procesas įtariamojo, turinčio proto ir/ar psichosocialinę negalią, atžvilgiu.

2.2. Teismo psichiatrinė ekspertizė, jos reikšmė baudžiamajame procese

2.2.1 Teismo psichiatrinė ekspertizė

Prasidėjus ikiteisminiam tyrimui kiekvieno sulaikyto įtariamojo psichinę būklę turėtų įvertinti tinkamai parengti gydytojai⁸⁷. Medicininė apžiūra yra reikšminga nustatant asmens pažeidžiamumą ir atitinkamai, žinant jo tam tikrus protinius negebėjimus, ikiteisminio tyrimo subjektams pritaikant specialius tyrimo metodus, kurie padėtų proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčiam įtariamajam baudžiamąjo proceso metu. Šiuo tikslu ikiteisminiame tyrime yra naudinga skirti teismo medicinos bei teismo psichiatrinę ekspertizę. Teismo medicinos ekspertizė – tai įstatymo numatyta ir reglamentuota mokslinė – praktinė tiriamoji veikla, kurią atlieka ekspertas, sprenddamas konkrečius medicinos bei medicinos ir biologijos srities klausimus, išskylančius tiriant bei nagrinėjant baudžiamąsias bylas⁸⁸. Tuo tarpu teismo psichiatrinė ekspertizė yra viena iš teismo ekspertizės rūšių, kurios metu yra psichiatriškai tiriamas asmuo, baudžiamąjo proceso dalyvis, dėl kurio psichikos visavertiškumo teisingumo institucijoms kilo abejonių⁸⁹. Atlikta ekspertizė turi padėti nusikalstamą veiką tiriantiems ikiteisminio tyrimo subjektams nustatyti ne tik, jog įtariamasis, dėl kurio yra skiriama teismo medicinos ar psichiatrinė ekspertizė, yra galimai nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas baudžiamąjoje byloje, bet ir kartu atsakyti į papildomus klausimus, pavyzdžiui kaip ikiteisminio tyrimo veiksmų su tokiu įtariamuoju atlikimo tikslingumas, kurie ikiteisminio tyrimo subjektams padėtų pasirinkti tinkamesnę nusikalstamos veikos tyrimo modelį bei švelnesnį bendravimą su įtariamuoju, atsižvelgiant į jo specialius poreikius.

---

⁸⁷ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 50.

⁸⁸ GARMUS, A., KURAPKA, E., CĖPLA, A. Teismo medicinos vadovėlis. Lietuvos teisės akademija. Vilnius. 2000, p. 22.

⁸⁹ RADAVIČIUS, L. E. Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. Vilnius. 2004, p. 70-71.

Viena iš aplinkybių, kada yra skiriama teismo medicinos praktikoje sveikatos būklės nustatymo ekspertizė – kai yra reikalinga ištirti įtariamojo arba kaltinamojo fizinę būklę, siekiant nustatyti ar tokie asmenys gali dalyvauti ikiteisminio tyrimo veiksmuose, teismo posėdžiuose ir duoti parodymus bei kokia jiems gali būti taikoma kardomoji priemonė⁹⁰. Tuo tarpu, teismo psichiatrinė ekspertizė skiriama, kai ikiteisminio tyrimo subjektams kyla abejonių dėl įtariamojo ar kaltinamojo psichinio visavertiškumo, pakaltinamumo ir yra nustatoma tokio asmens psichinė būklė.

Nepakaltinamumui bei ribotam pakaltinamumui baudžiamojoje byloje nustatyti labiau tikslingesnis yra teismo psichiatrinės ekspertizės skyrimas, kadangi būtent šios ekspertizės metu yra nustatoma, ar asmuo nusikalstamos veikos metu turėjo psichinių sutrikimų, neleidžiančių jam suvokti pavojingos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Nors, verta pažymėti, jog teismo medicinos ekspertizę yra naudinga atlikti tada, kai siekiama išsiaiškinti, ar asmuo nusikalstamos veikos metu turėjo realias fizines galimybes atlikti pavojingą baudžiamajame įstatyme uždraustą veiką bei matyti, girdėti tam tikras baudžiamajai bylai reikšmingas aplinkybes bei kai siekiama nustatyti, ar asmuo bus fiziškai pajėgus dalyvauti ikiteisminio tyrimo veiksmuose.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje įtvirtinta, jog remiantis BPK 208 bei 396 straipsniais, nusikalstamą veiką padariusio asmens psichinė būklė turi būti patikrinama, skiriant teismo psichiatrijos ekspertizę, tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorui ar teismui kyla abejonių dėl asmens psichinės sveikatos būklės⁹¹. Praktikoje, tai dažniausiai būna žinios apie nusikalstamą veiką padariusio asmens ankstesnius susirgimus psichinėmis ligomis, nustatytas diagnozes, gydymosi laikotarpius bei vietas taip pat faktai, rodantys asmens elgesio nelogiškumą, neadekvatumą, proceso dalyvių prašymai skirti ekspertizę ir pan. Praktikoje, norėdami įsitikinti psichologinės ekspertizės būtinumu, ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai išsiunčia užklausimą ekspertizės įstaigai – ar pagal turimus duomenis yra tikslinga atlikti asmens psichikos ekspertizę. Gaunama ne tik rekomendacinio pobūdžio informacija apie ekspertizės atlikimo tikslumą, bet ir kokio tipo (ambulatorinę ar stacionarią) pastarąją reikėtų atlikti. Būtiniosios ekspertizės atvejų BPK 286 straipsnis nenumato. Ši procesinė norma palieka teisę teismui spręsti, kada reikia skirti ekspertizę. Taigi, minėtų procesinių normų analizė leidžia daryti išvadą, kad įtariamajam psichiatrinė ekspertizė skiriama, kai pakanka

---

⁹⁰ GARMUS, A., KURAPKA, E., CĖPLA, A. Teismo medicinos vadovėlis. Lietuvos teisės akademija. Vilnius. 2000, p. 46.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. sausio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-28/2007.

duomenų, rodančių, kad nusikalstamą veiką galėjo padaryti nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas asmuo⁹².

Tad, gavus ekspertų atsakymą dėl įtariamojo ar kaltinamojo pažeidžiamumo ir teismo psichiatrinės ekspertizės skyrimo ir atlikimo konkrečiam įtariamajam ar kaltinamajam, prokuroras pagal BPK 209 straipsnio 1 dalį, pranešus įtariamajam, jo gynėjui ir kitiems ekspertizės rezultatais suinteresuotiems proceso dalyviams apie galimus pateikti klausimus ekspertui, kreipiasi su pareiškimu dėl ekspertizės į ikiteisminio tyrimo teisėją. Tokiu atveju, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nusprendžia dėl ekspertizės skyrimo. Tačiau, pabrėžtina, jog esti kelios teismo psichiatrinės ekspertizės klasifikacijos bei rūšys. Teismo psichiatrinės ekspertizės gali būti skirstomos pagal tyrimų apimtį (pagrindinės ir papildomos), pagal ekspertizę atliekančių ekspertų skaičių (vienasmenės ir komisijinės), pagal naudotinų mokslo žinių sričių skaičių (vienarūšės ir kompleksinės) bei pagal atlikimo sąlygas (ambulatorinės, stacionarinės, neakivaizdinės ir pomirtinės)⁹³. Tad kyla klausimas, kurios rūšies ekspertizę geriausia būtų skirti, kai turima duomenų, jog įtariamasis ar kaltinamasis turi fizinių ir psichinių negalių?

Autorės nuomone, tokiais atvejais yra tikslinga skirti komisijinę kompleksinę ekspertizę, kadangi siekiant įvertinti įtariamojo ar kaltinamojo fizinę bei psichinę būklę, nustatyti jo nepakaltinamumą ar ribotą pakaltinamumą, jo pavojingumą pačiam sau arba visuomenei bei leistinus atlikti su tokiu asmeniu tyrimo veiksmus, reikalinga pasitelkti ne vien psichiatrijos mokslų žinias, bet ir medicinos žinias. Kompleksinė ekspertizė yra tokia, kurios metu dalyvauja skirtingų specialybių ekspertai (teismo psichiatrai, medikai, psichologai, narkologai ar kiti)⁹⁴. Nagrinėjamu atveju verta būtų skirti teismo psichiatrinę medicininę ekspertizę. Tokia ekspertizė yra skiriama tada, kai tiriant bylą kyla klausimų, į kuriuos negali atsakyti vienos specialybės ekspertai, reikia įvairių mokslo sričių specialistų, kurie galėtų atsakyti į kilusį klausimą ir pateikti bendrą išvadą. Atlikus kompleksinę ekspertizę yra surašomas bendras aktas ir pateikiama bendra išvada su atsakymais į pateiktus klausimus. Į aktą įrašomi kiekvieno eksperto atliktų tyrimų rezultatai⁹⁵. Taigi, šios ekspertizės metu skirtingų specialybių ekspertai tiria tą patį objektą tik skirtingus jo aspektus. Teismo medikas tiria minėto asmens fizinę negalią, priešingai nei teismo psichiatras, kuris turi iširti įtariamojo ar kaltinamojo psichinę būklę. Ištyrus minėtus aspektus, ekspertai pateikia bendrą išvadą dėl tiriamo objekto savybių, atsakydami į pateiktus klausimus.

---

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. sausio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-28/2007.

⁹³ RADA VIČIUS, L. E. Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. Vilnius. 2004, p. 80.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 82.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 82.

Nustatant įtariamojo ar kaltinamojo fizinę ir psichinę būklę yra kelios ekspertizių alternatyvos. Galima atlikti ambulatorinę arba stacionarinę teismo psichiatrinę ekspertizę. Ambulatorinė ekspertizė yra skiriama, kai eksperto išvadą galima pateikti, remiantis medicinos dokumentų analize ir vienkartiniais asmens tyrimais ambulatorijos sąlygomis, o stacionarinė yra skiriama jau keblesnėse situacijose, kai ekspertų išvadai pateikti reikalingas ilgalaikis ekspertinis asmens tyrimas, jo ilgalaikis stebėjimas stacionaro sąlygomis. Stacionarinė teismo psichiatrijos ekspertizė dažniausiai skiriama tais atvejais, kai ekspertai atsisako pateikti išvadą pagal nutartį skirti ambulatorinę teismo psichiatrijos ekspertizę tuo pagrindu, kad asmens tyrimo ambulatorijos sąlygomis nepakanka eksperto išvadai padaryti ir reikalingas ilgalaikis stebėjimas⁹⁶. Pastaroji ekspertizė yra sudėtingesnė, trunka ilgesnį laikotarpį ir ji galima nustatyti tik nepertraukiamai stebint ekspertizės objektą.

Svarbu atkreipti dėmesį, jog skiriant ekspertizę klausimai, užduodami ekspertui, turi būti suformuluoti tiksliai, nedviprasmiškai bei konkrečiai. Pastarieji neturi išeiti už eksperto kompetencijos ribų ar būti teisinio pobūdžio taip pat negali būti prašoma patikrinti apklausiamojo parodymų teisingumo. Esminė klausimų funkcija – kuo tiksliau ir pilniau atskleisti ekspertizės objektą. Tinkamai įforminta pabaigta ekspertizė turi įrodymo galią baudžiamajoje byloje. Ekspertizė yra viena iš priemonių užtikrinanti įstatymo laikymąsi baudžiamajame procese⁹⁷. Taip yra dėl to, jog ekspertų pateiktos išvados turi didelę įtaką teismui pripažįstant asmenį ribotai pakaltinamu arba nepakaltinamu baudžiamajoje byloje. Tai sąlygoja objektyvių aplinkybių nustatymą baudžiamajame procese ir šio proceso dalyvių teisių kokybiško apsaugos mechanizmo užtikrinimą. Tad pabrėžtina, jog įtariamojo ar kaltinamojo, dėl kurio yra skiriama teismo psichiatrinė ekspertizė, teisinis statusas tuo metu, kai jam atliekama psichiatrinė ekspertizė kiek koreguojasi, kadangi toks asmuo, remiantis psichikos sveikatos priežiūros įstatymu tampa ir pacientu. Minėtas įstatymas įtvirtina nuostatą, jog „psichikos sveikatos priežiūra ekspertizės atlikimo laikotarpiui yra vykdoma pagal psichikos sveikatos priežiūros įstatymo reikalavimus. Pacientai ekspertizės laikotarpiu turi visas šio įstatymo nustatytas teises“⁹⁸. Vadinasi, ekspertizės atlikimo metu bei laikotarpiu, kada minėtas asmuo yra stebimas sveikatos priežiūros įstaigoje, pastarasis, pripažįstamas pacientu, įgyja pacientams suteikiamas teises, tad jo teisių paketas yra išplečiamas baudžiamajame procese.

---

⁹⁶ GODA, G. *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodekso komentaras. Antroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003, p. 431-432.

⁹⁷ ВАСИЛЬЕВ, В. Л. Юридическая психология. Питер. 2001, p. 548.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 53-1290.

Analizuojant teismo psichiatrinę ekspertizę, svarbu taip pat atsižvelgti ir į šiai ekspertizei atlikti skiriamą terminą, per kurį tyrimo objektas turi būti atiduotas į sveikatos priežiūros įstaigą, kadangi šio termino metu yra būtina užtikrinti tiriamo įtariamąjo ar kaltinamojo teises. Kaip jau buvo minėta anksčiau darbe, atidavimas į sveikatos priežiūros įstaigą yra viena iš griežčiausių procesinių prievartos priemonių, kuri yra tolygi suėmimui. Ši priemonė suvaržo asmens judėjimo laisvę, todėl yra labai svarbu kuo tiksliau įprasmingi skiriamos teismo psichiatrinės ekspertizės laikotarpį, per kurį turi būti nustatytos užklaustos aplinkybės. Riamiantis BPK 141 straipsnio 1 dalimi „įtariamasis ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi gali būti atiduotas į ekspertizės įstaigą ir laikomas ten iki ekspertizės akto pateikimo prokurorui arba teismui“. Verta pažymėti, jog tokia baudžiamajame įstatyme įtvirtinama termino formuluo­­tė kaip „iki ekspertizės akto įteikimo“ yra išties abstrakti, iš kurios nėra suprantama, koks konkretus terminas yra nustatomas. Sutiktina su BPK komentaro rengėjų siūloma tokios formuluo­­tės alternatyva – „ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje turi būti nurodytas ir laikas, iki kurio asmuo gali būti laikomas tokioje įstaigoje; nutartyje tai formuluojant maždaug taip: „Atiduoti į sveikatos priežiūros (ekspertizės) įstaigą iki ekspertizės akto pateikimo prokurorui (teismui), bet ne ilgiau kaip... (nurodant laiką)“. Prireikus šis terminas gali būti pratęstas ta pačia tvarka kaip ir pratęsiant suėmimo terminą⁹⁹. Teismų praktikoje neapibrėžto termino problemą teismas išsprendžia elementariai įvardindamas konkretų laikotarpį, kuris yra skiriamas įtariamajam ar kaltinamajam jį atiduodant į sveikatos priežiūros įstaigą. Pavyzdžiui, Panevėžio miesto apylinkės teismo nutartyje Nr. 1S–63–531/2017, kilus įtarimui dėl kaltinamojo psichinės sveikatos būklės ir atsižvelgiant į aplinkybę, kad stacionarinė teismo psichiatrinė ekspertizė atliekama tik specializuotoje teismo medicinos įstaigoje, teismas nutartimi nutarė kaltinamajam paskirti teismo psichiatrijos ekspertizę bei atiduoti kaltinamąjį į šią sveikatos priežiūros įstaigą trijų mėnesių laikotarpiui, terminą skaičiuojant nuo atvykimo (pristatymo) į įstaigą dienos iki ekspertizės akto pateikimo teismui dienos¹⁰⁰. Terminas teismo nustatomas įvardinant konkretų – trijų mėnesių laikotarpį. Šiuo atveju, teismas užtikrina kaltinamojo procesines teises be reikalo neatimant jo laisvės, argumentuodamas, jog „tai yra laikina baudžiamąjo proceso įstatymo numatyta priemonė, kol sveikatos priežiūros įstaiga atliks ekspertizę ir surašytą ekspertizės aktą pateiks teismui, todėl asmens, kurio psichinė būklė kelia pagrįstų

---

⁹⁹ GODA, G. *et al.* Lietuvos Respublikos Baudžiamąjo proceso kodekso komentaras. Antroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003, p. 58.

¹⁰⁰ Panevėžio apygardos teismo teisėjų kolegija. 2017 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamąjoje byloje, Nr. 1S-63-531/2017.

abejonių bei kuris į ekspertizės įstaigą atiduotas ne daugiau kaip trims mėnesiams nuo faktinio asmens patalpavimo, teisės yra ribojamos adekvačiai ir proporcingai”¹⁰¹.

2.2.2 Teismo psichiatrinės ekspertizės rezultatų reikšmė baudžiamajame procese

Analizuojant gautų išvadų dėl įtariamojo ar kaltinamojo sveikatos būklės, savo veiksmų suvokimo ir gebėjimo juos valdyti reikšmę, pabrėžtina, jog, visų pirma, gauti rezultatai turi įtaką tiek įtariamojo likimui baudžiamajame byloje, tiek ir paties įtariamojo ar kaltinamojo teisiniui statusui, o taip pat ir jo gyvenimo būdai.

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką teismo psichiatrinės ekspertizės ir jos reikšmės klausimu, pastebima, jog teismo psichiatrinės ekspertizės akte, nustačius, kad tyrimo objektas serga psichine liga yra galimos tam tikros pasekmės tolimesniame baudžiamajame procese tyrimo objekto atžvilgiu.

Viena iš pasekmių – negalimumas su įtariamuoju ar kaltinamuoju, kuris ekspertizės aktu nustatytas, turintis psichinių sutrikimų, toliau ikiteisminiame tyrime bei nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme atlikti proceso veiksmus, kuriuose jis dalyvautų, toks asmuo negali būti tardomas bei stoti prieš teismą. Remiantis BPK 396 straipsnio 2 dalimi, ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi surašyti protokolą, jeigu dėl baudžiamąjo įstatymo uždraustą veiką padariusio asmens psichikos būklės, negalima atlikti proceso veiksmų, kuriuose jis dalyvautų. Negalimumas atlikti su minėtu asmeniu proceso veiksmų yra grindžiamas teismo psichiatrinės ekspertizės akto pagrindu. Lietuvos teismų praktikoje nurodoma, jog atlikus teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizę ir joje nustačius, jog darydamas nusikalstamas veikas kaltinamasis buvo lėtinio psichikos sutrikimo – paranoidinės šizofrenijos – paūmėjimo metu, dėl kurio jis negalėjo suvokti daromos veikos pavojingumo ir valdyti savo veiksmų ir todėl negalima atlikti proceso veiksmų su tokiu kaltinamuoju, kuriuose jis dalyvautų¹⁰². Tokį sprendimą teismas grindžia tuo, jog dalyvavimas teisme ir proceso veiksmuose galimai gali pakenkti kaltinamojo psichikos būseną ir ši gali paūmėti¹⁰³. Taigi, pažymėtina, jog siekiant apsaugoti paties kaltinamojo sveikatos būklę, teismas, remdamasis teismo psichiatrinės ekspertizės akto išvadomis, nurodo, jog su minėtu kaltinamuoju nėra galimi atlikti tolimesniame baudžiamosios bylos nagrinėjime proceso veiksmai.

¹⁰¹ Panevėžio apygardos teismo teisėjų kolegija. 2017 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamajame byloje, Nr. 1S-63-531/2017.

¹⁰² Šiaulių miesto apylinkės teismo teisėjas. 2011 m. rugsėjo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. M1-690-885/2011.

¹⁰³ *Ibid.*

Verta pabrėžti, jog remiantis BPK komentaru, nepakaltinamas asmuo negali dalyvauti atliekant proceso veiksmus, kurių atlikimas ir rezultatas priklauso nuo psichointelektualinių tokio asmens savybių: jis negali būti apklausiamas, suvedamas akistatoje, jam negali būti rodomi asmenys, daiktai ar nuotraukos atpažinimui ir pan. Galima atlikti tokius proceso veiksmus su nepakaltinamu asmeniu, kurių metu jo vaidmuo būtų pasyvus, pavyzdžiui, toks asmuo gali būti parodomas nukentėjusiajam, liudytojui, kitam asmeniui atpažinti, iš tokio asmens gali būti paimami pavyzdžiai lyginamajam tyrimui¹⁰⁴. Be to, teisėjas gali nuspręsti pristatyti į teisiamąjį posėdį asmenį, kurio byla nagrinėjama, jeigu pagal eksperto išvadą tam nekliudo šio asmens ligos pobūdis. Šis asmuo gali būti reikalingas teisiamajame posėdyje tais atvejais, kai tokio asmens dalyvavimas gali padėti teismui tiksliau įvertinti eksperto išvadą. Tačiau negalima su tokiu asmeniu atlikti procesinių veiksmų, kurių rezultatas priklauso nuo jo intelektinių, psichologinių ir valinių savybių¹⁰⁵. Tad, BPK komentaras suponuoja tokią taisyklę, jog minėtų proceso veiksmų atlikimas su įtariamuoju ar kaltinamąju, kuriam nustatytas ekspertizės aktu konkretus psichinis sutrikimas, yra negalimas, jeigu veiksmų atlikimas ir rezultatas priklauso nuo pastarojo asmens psichointelektualinių savybių. Iš esmės, tokios nuostatos ir aiškinimas prieštarauja Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įtvirtintam fizinę ar psichinę negalią turinčių asmenų visiškam veiknumui. Tokiu būdu, pripažinus, jog su asmeniu nėra galimi atlikti tolimesni procesiniai veiksmai minėtą įtariamąjį ar kaltinąjį padaro pasyviu proceso dalyviu.

Tačiau, tokiu atveju, kyla klausimas, kaip turi būti vertinami asmenys, pagal ekspertizės aktą pripažinto turinčiu psichinių sutrikimų ir negalinčio dalyvauti baudžiamojo proceso veiksmuose, parodymai arba rezultatai, anksčiau atliktų proceso veiksmų metu?

BPK 20 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtinamas įrodymų leistinumo kriterijus, numatantis, jog įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais. Duomenų (įrodymų) gavimo teisėtumo vertinimas yra diferencijuojamas pagal teisės subjektus, dalyvaujančius įrodinėjimo procese, teigiant, kad proceso dalyvių ir valstybės institucijų (pareigūnų) elgesiui taikomi skirtingi principai. Proceso dalyvių (įtariamojo, kaltinamojo, gynėjo, nukentėjusiojo ir kt.) elgesiui taikomas principas „galima tai, kas neuždrausta“, todėl jų pateikti duomenys nepripažįstami įrodymais tik tais atvejais, kai jie gauti įstatyme tiesiogiai draudžiamu

---

¹⁰⁴ GODA, G. *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Antroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003, p. 433.

¹⁰⁵ *Ibid.* p. 439.

būdu¹⁰⁶. Tačiau vertinant, ar psichinių sutrikimų turinčių asmenų duoti parodymai, prieš atliekant teismo ekspertizę dėl jų sveikatos būklės, yra leistini baudžiamajame procese ir patikimi teisingai išspręsti baudžiamąją bylą, tikslinga remtis ta pačia teismo psichiatrine ekspertize ir jos išvadomis. Pažymėtina, jog šaltinis laikomas neteisėtas ne tik tuomet, kai yra pažeisti procedūriniai reikalavimai, bet ir tada, kai duomenys gaunami iš netinkamo subjekto¹⁰⁷. Todėl, jeigu asmens intelektualios ir psichinės galimybės jam neleido suvokti jo atliekamų proceso veiksmų esmės, tokių veiksmų rezultatai nebūtų patikimi baudžiamajame procese duomenys. BPK 79 straipsnis įtvirtina negalėjimą būti liudytoju tokiam asmeniui, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą arba teismo psichiatro ar teismo mediko išvadą, kuria jis yra pripažįstamas negalinčiu teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių dėl fizinių ar psichinių trūkumų ir duoti dėl minėtų aplinkybių parodymus. Taigi, taikant analogiją minėtos BPK nuostatos atžvilgiu, galima būtų teigti, jog atitinkamai įtariamasis ar kaltinamasis, kuriam teismo psichiatrinės ekspertizės pagrindu yra nustatytas sudėtingo laipsnio psichinis sutrikimas, negalėtų duoti parodymus dėl reikšmingų bylos aplinkybių, todėl jo duoti parodymai prieš teismo psichiatrinės ekspertizės akto gautas išvadas būtų nepatikimi.

Tačiau, jeigu teismo psichiatras nustato, jog asmuo, nors ir sergantis tam tikra psichine liga, kurios forma nėra plačiai išsivysčiusi, galėjo suvokti su juo atliekamų procesinių veiksmų esmę, minėto įtariamojo ar kaltinamojo anksčiau duoti parodymai galėtų būti vertinami bendrai su kitais turimais ikiteisminio tyrimo duomenimis. Be to, jeigu ekspertizės akte nurodoma, jog atliekant procesinius veiksmus su įtariamuoju ar kaltinamuoju, pastarojo būklė neleido jam suvokti su juo atliekamų veiksmų esmės, tačiau per tą laiką, kol buvo pateiktas teismo psichiatrinės ekspertizės aktas, asmens sveikata pagerėjo iki tokio lygio, jog yra galima su juo atlikti baudžiamąjo proceso veiksmus, tokiu atveju, prokuroras galėtų kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, prašydamas leisti apklausti tokį asmenį. Šitaip būtų sudaryta galimybė baudžiamajame procese įtariamajam ar kaltinamajam, turinčiam psichinių sutrikimų, būti aktyviam proceso dalyviui. Tačiau, tokiam asmeniui būtų būtina užtikrinti tinkamą atstovavimą. Apklausoje privalomai turėtų dalyvauti minėto asmens gynėjas, psichiatras ar psichologas, kurie užtikrintų, jog baudžiamąjo proceso metu atliekant apklausą būtų apsaugotos psichinių sutrikimų turinčio asmens teisės bei nepakenkta jo sveikatos būklei.

---

¹⁰⁶ JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų lestinimo samprata Lietuvos baudžiamąjo proceso teisėje. Vilnius, 2010, p. 88.

¹⁰⁷ KANAPECKAITĖ, J. Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis, turinčiais psichikos sutrikimų (trūkumų) ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė. Jurisprudencija, 2005, p. 24.

Analizuojant teismo psichiatrinės ekspertizės reikšmę baudžiamajame procese, taip pat pastebima, jog kita galima teismo psichiatrinės ekspertizės rezultatų nulemta pasekmė gali būti pats asmens pripažinimas nepakaltinamu arba ribotai pakaltinamu ir tyrimo objekto atžvilgiu pradėtas priverčiamųjų medicinos priemonių procesas (BPK 392 straipsnis bei 393 straipsnio 1 dalis). Priverčiamosios medicinos priemonės kaip atskiras procesas, taikomas asmenims, teismo pripažintiems nepakaltinamiems ar ribotai pakaltinamiems, bus analizuojamos vėliau darbe, todėl šiame skyriuje apie jas nebus išsiplečiama. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, jog minėtos teismo psichiatrinės ekspertizės išvados turi įtaką teismui, pripažįstant kaltinamąjį ribotai pakaltinamu ar nepakaltinamu baudžiamojoje byloje, tačiau teismas nėra saistomas ekspertizės akto išvadomis ir nesutikdamas su jomis turi teisę minėto asmens nepripažinti ribotai pakaltinamu ar nepakaltinamu, o taip pat turi teisę skirti ir pakartotinę teismo psichiatrinę ekspertizę (BPK 286 straipsnio 7 dalis). Tačiau, teismui sutinkant su teismo psichiatrinės ekspertizės išvadomis, tai gali būti pagrindas pripažinti asmenį nepakaltinamu ar ribotai pakaltinamu ir pradėti priverčiamųjų medicinos priemonių procesą. Lietuvos teismų praktikoje galima pastebėti atvejų, kada teismas pripažindamas teismo psichiatrinės ekspertizės akto patikimumą, jo pagrindu skiria kaltinamajam minėtą priemonę, kai akto išvadose nurodoma, kad kaltinamasis negali suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti ir yra nepakaltinamas, nes darydamas baudžiamojo kodekso uždraustą veiką dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo ir valdyti savo veiksmų (BK 17 straipsnio 1 dalis). Tad, tai teismas pripažįsta pagrindu priverčiamųjų medicinos priemonių taikymui, pagal BPK 392, 393 straipsnio 1 dalies tvarką¹⁰⁸. Autorės nuomone, vienas iš svarbiausių aspektų, kuriuos reikia užtikrinti teismui, pripažinus kaltinamąjį nepakaltinamu ar ribotai pakaltinamu – tai tinkamas tokio asmens sveikatos būklės užtikrinimas, tikslas jį išgydyti bei visuomenės apsaugojimas nuo minėto asmens pavojingų veiksmų.

Taigi, apibendrinus teismo psichiatrinės ekspertizės išvadų reikšmę įtariamojo ar kaltinamojo atžvilgiu, galima daryti išvadą, jog ekspertizės rezultatai turi įtaką minėto asmens tiek procesinui statusui baudžiamojoje byloje, tiek jo teisiniam statusui, tiek ir jo tolimesniam gyvenimui. Teismas, remdamasis teismo psichiatrinės ekspertizės išvadomis, kuriose nustatoma, jog tyrimo objektas baudžiamojo įstatymo uždraustos veikos atlikimo metu negalėjo arba visiškai negalėjo suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio arba valdyti savo veiksmų, taip pat suvokti su juo atliekamų baudžiamojo proceso

---

¹⁰⁸ Varėnos rajono apylinkės teismo teisėjas. 2015 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-112-445/2015; Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-2/2014; Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-186/2008.

veiksmų esmės ir bylai reikšmingų aplinkybių, reminatis teismų praktika, gali nustatyti, jog su minėtu asmeniu nėra galimi atlikti jokie procesiniai veiksmai, pripažinti tokį asmenį nepakaltinamu arba ribotai pakalintu baudžiamojoje byloje ir pradėti jo atžvilgiu procesą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo. Tai reiškia, jog iš esmės, teismo psichiatrinės ekspertizės akto išvados dėl asmens negalimumo dalyvauti tolimesniuose proceso veiksmuose, teismui nusprendus, jog jos yra teisingos, atima tokio asmens teisė dalyvauti proceso veiksmuose, padarant pastarąjį tik kaip pasyvų subjektą, jeigu tai nepakenktų jo sveikatai. Autorės nuomone, tai viena vertus yra neteisinga asmens su psichikos sutrikimais atžvilgiu, kadangi jis kaip įtariamasis ar kaltinamasis turėtų baudžiamajame procese būti tiesiogiai aktyvus dalyvis ir neprarasti savo veiksnio baudžiamojoje byloje. Kita vertus, tokio asmens psichointelektualinės savybės atima galimybę tiek suvokti veiksmų esmę, tiek tinkamai išreikšti savo mintis, todėl tokiam asmeniui yra būtinas gynėjas baudžiamajame procese, kuris užtikrintų kiek įmanoma platesnę tokio asmens teisių apsaugą baudžiamojoje byloje bei įgyvendintų jo veiksnumą.

III. TEISMO PROCESO YPATUMAI

3.1. Teismo procesas ir jame taikomi ypatumai kaltinamojo su psichiniais sutrikimais atžvilgiu

Analizuojant teismo procesą, kuris yra atliekamas su kaltinamaisiais, turinčiais psichinių sutrikimų, verta pažymėti, jog yra galimos kelios baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme situacijos. Pirma, kai ikiteisminio tyrimo metu bei perdavus baudžiamąją bylą nagrinėti teismo posėdyje yra nežinoma apie galimą nepakaltinamumą ar ribotą pakaltinamumą arba kaltinamajam psichiniai trūkumai atsiranda teismo proceso metu. Tokiais atvejais teismo procesas vyksta bendra tvarka iki tol, kol yra nustatomas asmens nepakaltinamumas ar ribotas pakaltinamumas. Antra, kai ikiteisminio tyrimo metu jau yra nustatytas asmens pažeidžiamumas ir teismo posėdyje yra sprendžiamas klausimas dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo. Verta pažymėti, jog tokiu atveju priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas yra orientuojamas į pagalbą asmeniui išgyti tam, kad vėliau būtų galima tęsti baudžiamąjį procesą dėl nuteisimo bei bausmės skyrimo.

Taigi, kadangi baudžiamajame procese asmens pakaltinamumas yra preziumuojamas, tad ikiteisminio tyrimo metu nepastebėjus ir nenustačius įtariamojo galimo pažeidžiamumo ir dėl jo psichinės būsenos nepaskyrus teismo psichiatrinės ekspertizės, baudžiamasis procesas vyksta bendra tvarka, remiantis BPK XVI – XXII skyrių nuostatomis. Lygiai tokia pati situacija vyksta ir su tokiais kaltinamaisiais, kurių psichinė būklė paūmėja teismo proceso metu. Tad, baudžiamąjį persekiojimą vykdančioms subjektams, nežinant ar nenustačius kaltinamojo nepakaltinamumo ar riboto pakaltinamumo medicininio kriterijaus, baudžiamoji byla yra pradama tirti ir nagrinėti teismo posėdyje.

Pradėjus nagrinėti baudžiamąją bylą teisme, siekiant iširti ir nustatyti reikšmingas bylos aplinkybes, yra pradamas įrodymų tyrimas. Remiantis BPK 271 straipsnio 1 dalimi pastarasis yra pradamas prokurorui balsu perskaičius kaltinamąjį aktą. Visų pirma, bendra tvarka, pagal BPK 271 straipsnio 2 dalį, prokurorui perskaičius kaltinamąjį aktą, teismo posėdžio pirmininkas turi paklausti kaltinamąjį ar jis supranta minėtą aktą ir esant reikiamybei turi išaiškinti pastarajam kaltinimo esmę. Toliau teismas paklausia, ar pastarasis prisipažįsta kaltas dėl padarytos nusikalstamos veikos ir kaltinamąjį apklausia. Apklausos metu, jeigu nuo to laikotarpio, kada buvo padaryta nusikalstama veika iki teisiamojo posėdžio, kaltinamojo psichiniai sutrikimai paūmėjo ir apklausiant jį buvo

pastebėti tokio asmens neadekvatūs veiksmai arba jei ikiteisminio tyrimo metu nebuvo pastebėtas asmens pažeidžiamumas, o teismo posėdžio metu teisėjui kilo įtarimų dėl asmens sveikos psichinės būklės, teismas, remiantis BPK 286 straipsnio 1 dalimi, gali skirti teismo psichiatrinę ekspertizę, kuri padėtų identifikuoti kaltinamojo psichinius trūkumus. Be to, bylos nagrinėjimo teisme metu gali atsirasti duomenys, kad kaltinamasis anksčiau yra gydytis psichiatrijos klinikoje ar esama įrašų, jog anksčiau yra sirgęs tam tikromis psichikos ligomis. Lietuvos teismų praktikoje galima atrasti pavyzdžių, kada tokiu atveju, teismo posėdžio metu buvo iškvieistas ekspertas gydytojas psichiatras tam, kad patikslintų ir pagrįstų psichiatrinės ekspertizės skyrimo būtinumą. Ekspertui gydytojui psichiatrui posėdyje patvirtinus, jog kaltinamajam yra tikslinga skirti stacionarinę teismo psichiatrinę ekspertizę, kadangi jo psichinė būklė kelia abejonių, teismas, vadovaudamasis tokia išvada paskiria kaltinamajam ekspertizę¹⁰⁹. Taigi, pažymima, jog baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu su kaltinamuoju, turinčiu psichinių trūkumų, kuriam ikiteisminio tyrimo metu buvo nenustatyti tokie trūkumai arba pastarieji atsirado po nusikalstamos veikos padarymo, yra atliekami procesiniai veiksmai įprasta tvarka, tačiau kilus abejonėms dėl kaltinamojo adekvatumo būtina nustatyti tokio asmens pažeidžiamumą, skiriant teismo psichiatrinę ekspertizę. Gavus jos rezultatus baudžiamasis procesas turėtų būti pritaikytas prie proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčio kaltinamojo, sudarant palankias jam sąlygas dalyvauti procese ir atitinkamai, siekiant, kad toks asmuo išgytų, yra pradedamas procesas dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo. Autorės nuomone, vienareikšmiškai, jeigu teismo proceso metu, atliekant procesinius veiksmus yra pastebimi tam tikri kaltinamojo protiniai ir intelektualiniai negebėjimai, būtina atsižvelgti į tokio asmens psichines išgales ir neperžengti protingumo ribų minėtą asmenį apklausiant.

Pažymėtina, jog priešingai nei minėtais atvejais, kada teismo posėdyje yra nagrinėjama byla nežinant, jog kaltinamasis turi psichinius sutrikimus ar jie atsirado perdavus bylą teismui, tais atvejais, kai dar ikiteisminio tyrimo metu yra nustatomas įtariamojo galimas nepakaltinamumas, pagrindinis tikslas tokiu atveju perduodant baudžiamąją bylą teismui tampa tokio asmens išgydymas jam pritaikant priverčiamąsias medicinos priemones¹¹⁰.

Taigi, surinkus pakankamai duomenų, jog įtariamasis galimai padarė baudžiamajame įstatyme uždraustą veiką, būdamas nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas, remiantis BPK 220 straipsnio 1 dalimi bei 397 straipsnio 1 dalies 2 punktu,

---

¹⁰⁹ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas. 2014 m. balandžio 18 d. nutartis baudžiamajame byloje, Nr. 1S-702-383/2014.

¹¹⁰ RADA VIČIUS, L. E. Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. Vilnius. 2004, p. 113.

prokuroras kaltinamąjį aktą kartu su visa bylos medžiaga perduoda teismui. Teisėjas, susipažinęs su byla ir nustatęs, kad nėra kliūčių nagrinėti bylą teisme, bylą perduoda nagrinėti teisiama jame posėdyje bei apie tai praneša asmens, kurio byla nagrinėjama, atstovams pagal įstatymą arba šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams bei gynėjui. Baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme vyksta bendra tvarka, remiantis BPK 400 straipsnio 1 dalimi. Tačiau, visais atvejais, turi būti atsižvelgiama į kaltinamojo proto ir/ar psichosocialinės negalios nulemtus specialius poreikius. Verta pažymėti, jog bylas prieš kaltinamuosius, turinčius psichinę negalią, turėtų nagrinėti specializuoti teisėjai, turintys specialių žinių apie psichines negalias, profesinės patirties tokiose bylose ir tinkamų socialinių įgūdžių¹¹¹. Tokiu būdu būtų užtikrinamas teisingumas, nagrinėjant baudžiamąją bylą proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčio asmens atžvilgiu.

Teisiamasis posėdis yra pradedamas kaltinamojo akto paskelbimu. Pabrėžtina, jog BPK 399 straipsnio 2 dalis nustato, kad teismas turi teisę reikalauti, jog į teisiamąjį posėdį būtų pristatytas kaltinamasis, jeigu pagal eksperto išvadą tam nekliudo jo ligos pobūdis. Taigi šioje situacijoje atsiranda tam tikri ypatumai kaltinamojo, turinčio psichinių sutrikimų, atžvilgiu. Visų pirma, bendra tvarka, pagal BPK 271 straipsnio 2 dalį, prokurorui perskaičius kaltinamąjį aktą, teismo posėdžio pirmininkas turi paklausti kaltinamąjį ar jis supranta minėtą aktą ir esant reikiamybei turi išaiškinti pastarajam kaltinimo esmę. Šiuo atveju, reikalinga įsitikinti, jog asmuo turi psichointelektualinių galimybių suvokti kaltinamojo akto turinį. Tad, pabrėžtina, jog yra tikslinga teisiamojo posėdžio pirmininkui išaiškinti kaltinamajam kaltinimo esmę, ją detalizuojant ir užakcentuojant, nesudėtingomis sakinio struktūromis svarbiausius kaltinamojo akto momentus. Apskritai, rekomenduotina visus pagrindinius teismo dokumentus, tokius kaip teismo šaukimas, kaltinamasis aktas, teismo psichiatrinės ekspertizės išvada bei teismo nuosprendis, išaiškinti ir pateikti kaltinamajam, turinčiam proto ir/ar psichosocialinę negalią, jam priimtinais būdais. Tai gali būti tiek nesudėtingos sakinio struktūros, tiek vaizdo įrašai ar grafiškas teisių išaiškinimas¹¹².

Pabrėžtina, jog jeigu kaltinamojo psichinė būklė neleidžia jam tinkamai suvokti bylai reikšmingų aplinkybių, įrodymų tyrimą verta pradėti nuo nukentėjusių bei liudytojų apklausų, patikrinant kitokius įrodymus, jog būtent kaltinamasis yra padaręs

---

¹¹¹ 2013 m. lapkričio 27 d. Europos Sąjungos Komisijos Rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose (C(2013) 378/02) [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013H1224\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013H1224(02))>.

¹¹² LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 52.

baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką (BPK 400 straipsnio 2 dalis). Vėliau turi būti išklausa eksperto išvada dėl nepakaltinamumo ar riboto pakaltinamumo. Verta pažymėti, jog kaltinamojo advokatas turi turėti galimybę kreiptis į teismą su prašymu skirti konkrečius ekspertus papildomai arba pakartotinei apžiūrai. Turi būti įmanoma pasitelkti bet kurį specialistą (ne tik iš patvirtinto psichiatrų ekspertų sąrašo)¹¹³. Tokiu būdu būtų užtikrinamas eksperto nepriklausomumas bei rungtyniškumo principas baudžiamajame procese. Pabrėžtina, kad skiriant priverčiamąsias medicinos priemones yra būtina, jog teisiamajame posėdyje dalyvautų pats ekspertas. Kaip pavyzdį galima būtų pateikti Lietuvos Aukščiausiojo teismo 1999 metų birželio 8 dienos nutartį, kurioje pažymima, jog „Nagrinėjant priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimą, teisiamajame posėdyje ekspertas psichiatras nedalyvavo. Šis BPK pažeidimas yra laikytinas esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu, sukliudžiusiu teismui visapusiškai išnagrinėti bylą¹¹⁴“. Dėl šio ir kitų bylose esančių pažeidimų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas minėtoje nutartyje priėmė sprendimą panaikinti apylinkės teismo nutartį ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teisme. Įdomu tai, jog vieninga nuomonė dėl eksperto dalyvavimo teisiamajame posėdyje baudžiamojo proceso teisės teorijoje nėra pateikiama. Dalis autorių laikosi tos pozicijos, jog eksperto dalyvavimas teismo posėdyje yra būtinas, atsižvelgiant į eksperto išvados svarbumą šiose bylose. Kiti teigia, kad ekspertizės aktas gali būti paskelbiamas ekspertui nedalyvaujant posėdyje, o ekspertas šaukiamas tik tais atvejais, kai pateiktą išvadą būtina paaiškinti ar papildyti. Autorės nuomone, eksperto dalyvavimas yra reikšmingas kaltinamojo teisių užtikrinimas, tiriant teismo posėdyje aplinkybes, turinčias reikšmės priverčiamųjų medicinos priemonių taikymui kaltinamojo atžvilgiu. Kadangi būtent ekspertas yra kompetetingas nustatyti medicininį nepakaltinamumo ar riboto pakaltinamumo kriterijų kaltinamajam, kuriuo remiantis teismas gali pripažinti asmenį nepakaltinamu arba ribotai pakaltinamu ir skirti jam priverčiamąsias medicinos priemones.

Teismui įvertinus byloje surinktus įrodymus, eksperto išvadą ar išvadas dėl asmens pakaltinamumo, teismas, remiantis BPK 403 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktus, priima nutartį taikyti asmeniui priverčiamąsias medicinos priemones.

---

¹¹³ LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018, p. 52.

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 1999 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-358/1999.

3.2. Priverčiamosios medicinos priemonės ir jų taikymas

Nusikalstamos veikos gali būti atliekamos tiek kaltininkui suvokiant savo daromos uždraustos veikos pavojingumą ir gebant valdyti savo veiksmus, tiek ir to nesuvokiant dėl psichointelektualinių trūkumų turėjimo. Antruoju atveju, tokie asmenys, nors ir savo veiksmais padarė nusikalstamą veiką, tačiau baudžiamojo įstatymo yra pripažįstami neatitinkantys subjektyviosios nusikalstamos veikos pusės ir yra eliminuojami iš nusikalstamos veikos subjektų rato. Todėl, siekiant apginti tokio žmogaus teises, pagerinti jo sveikatos būklę, išgydyti jį bei apsaugoti visuomenę nuo pasatarojo galimo pavojingo veikimo, įstatymų leidėjas Baudžiamajame kodekse nustatė bausmės alternatyvas – kitas valstybės prievartos priemones, kurios atitiktų nusikalstamą veiką padariusio asmens padėtį baudžiamajame procese. Pabrėžtina, jog valstybės pareiga reaguoti į kiekvienos nusikalstamos veikos padarymą, todėl net ir pripažįstant kaltinamąjį nepakaltinamumu, turi būti užtikrinamos ne tik tokio asmens teisės, bet ir nukentėjusiojo interesai bei visuomenės saugumas. Todėl absoliučiai nereaguoti į asmens padarytą nusikalstamą veiką, kuri padaryta nepakaltinamumo būsenoje, nėra galima ir tuo tikslu minėtam asmeniui turi būti tinkamai pritaikyta kitokia valstybės prievartos priemonė. Šiuo atveju, turi būti skiriama priverčiamoji medicinos priemonė, kuri padėtų nepakaltinamam asmeniui ir apsaugotų visuomenę nuo tokio asmens galimai pavojingų veiksmų.

Priverčiamosios medicinos priemonės (toliau – PMP) – tai medicinos arba gydymo priemonės, kurias teismas skiria asmenims, padariusiems pavojingą veiką ir teismo pripažintiems nepakaltinamais arba ribotai pakaltinamais dėl jų tam tikrų psichikos sutrikimų¹¹⁵. Lyginant PMP su bausme, galima būtų abejose pastebėti valstybės prievartos požymį. Abi šios priemonės teismo yra skiriamos ir pritaikomos nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui nepaisant jo noro – privalomai. Tačiau yra esminis šių sąvokų skirtumas – bausmė gali būti skiriama tik pakaltinamam arba ribotai pakaltinamam asmeniui. Nepakaltinamas asmuo negali suprasti savo veiksmų pavojingo pobūdžio, jis nejaučia kaltės, negali suprasti ir bausmės prasmės. Taigi tokiam asmeniui skiriant PMP, siekiama jį ne nubausti už padarytą nusikalstamą veiką, o išgydyti jį ir apsaugoti visuomenę nuo pakartotinių pavojingų veikų¹¹⁶.

Pagal galiojantį BK PMP gali būti skiriamos ir asmenims, kurie teismo buvo pripažinti ribotai pakaltinamais. PMP gali būti skiriamos ir asmenims, susirgusiems

---

¹¹⁵ RADAVIČIUS, L. E. Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. Vilnius. 2004, p. 104.

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 104.

psichikos liga po pavojingos veikos padarymo, t. y. po įsigaliojusio teismo nuosprendžio, bausmės paskyrimo arba jau atliekant bausmę, jeigu teismas pripažįsta juos nepakaltinamais, praradusiais sugebėjimą suprasti savo kaltę, bausmės prasmę ir tikslą. Tai atima jiems galimybę atlikti paskirtą bausmę arba ją tęsti. Tokiu atveju jie atliedžiami nuo bausmės ir perkeliami į psichiatrinę ligoninę. Nustačius, kad asmeniui, padariusiam pavojingą veiką yra pagrindas skirti PMP, byla perduodama teismui. Teismas, priimdamas nutartį, turi atsakyti į klausimus, ar veika, kurią padarė asmuo, kurio byla nagrinėjama, buvo pavojinga visuomenei, ar asmuo, veikos darymo metu buvo nepakaltinamas, ar jam skirtina PMP ir, jeigu skirtina, tai kokia¹¹⁷.

Pažymėtina, jog baudžiamajame įstatyme yra išskiriamos keturios PMP formos:

- 1) Ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis (priverstinis ambulatorinis gydymas). Tokia forma teismo taikoma nepakaltinamam asmeniui, kurio dėl padarytos pavojingos veikos pobūdžio ir psichikos sutrikimo sunkumo nereikia stebėti (gydyti) psichiatrinėje ligoninėje. Šią PMP teismas gali skirti ir po priverstinio stacionarinio gydymo, kai ligonio psichikos būklė pastebimai ir stabiliai pagerėja ir jis gali ir turi toliau tęsti gydymą ambulatorinio stebėjimo sąlygomis;
- 2) Stacionarinis stebėjimas bendro stebėjimo sąlygomis (priverstinis stacionarinis gydymas bendro tipo psichiatrinėje ligoninėje). Ši PMP teismo yra taikoma nepakaltinamam pripažintam asmeniui, kurį dėl psichikos sutrikimo pobūdžio reikia stebėti ir gydyti bendrojo profilio psichiatriniame stacionare ir kurio padaryta nusikalstama veika nebuvo itin pavojinga;
- 3) Stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis specialioje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje (priverstinis stacionarinis gydymas sustiprinto režimo sąlygomis). Pastaroji PMP yra taikoma asmeniui, kurį dėl padarytos pavojingos veikos pobūdžio, jos sunkumo ir psichikos būklės bei sutrikimo ypatybių reikia stebėti ir gydyti specializuotame stacionare. Tokiam asmeniui yra didelis polykis daryti pavojingas veikas, ypač smurtinius veiksmus;
- 4) Stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis specialioje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje (priverstinis stacionarinis gydymas griežto režimo sąlygomis). Sikiariama asmeniui, kuris padarė itin pavojingą veiką (pavyzdžiui sunkus kūno sužalojimas, nužudymas ir pan.) ir kuris dėl savo psichikos sutrikimo itin pavojingas aplinkiniams¹¹⁸.

---

¹¹⁷ RADAVIČIUS, L. E. Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. Vilnius. 2004, p. 113.

¹¹⁸ *Ibid.*, p. 115-117.

Analizuojant PMP taikymą, kyla klausimas, į kokius aspektus atsižvelgdamas, teismas kaltinamajam skiria vieną iš minėtų PMP rūšių? Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pažymėta, jog BK 98 straipsnio 1 dalyje yra išvardintos, kokios priverčiamosios medicinos priemonės turi būti taikomos, tačiau šiame straipsnyje nenumatyta, už kokias padarytas pavojingas veikas teismas gali paskirti kurią nors priemonę. Jame numatytas PMP teismas parenka ir taiko, atsižvelgdamas į baudžiamojo įstatymo nustatytus pagrindinius kriterijus, t.y. į psichikos sutrikimą ir jo sunkumą, padarytos pavojingos veikos pobūdį, pavojų, kurį asmuo gali kelti savo ar kitų asmenų sveikatai¹¹⁹. Šiuo ruožtu, derėtų atkreipti dėmesį, kad teismas, vertindamas kaltinamojo padarytą nusikalstamą veiką ir jos laipsnį, turi kartu visumoje įvertinti ir asmens socialinį pavojingumą, lemiamą psichinio sutrikimo. Atskirai vertinamas nusikalstamos veikos pavojingumas negali turėti įtakos parenkant PMP rūšį, priešingu atveju pati priemonė taptų bausme¹²⁰. Tad vertindamas tokius indikatorius, teismas atitinkamai ir svarsto, kurią iš PMP rūšių yra tikslinga pritaikyti kaltinamajam baudžiamojoje byloje. Verta pažymėti, jog vieni iš minėtų aspektų, tokie kaip pats psichikos sutrikimas ir jo sunkumas yra nustatomi teismo psichiatrinės ekspertizės pagalba, todėl šios ekspertizės išvados kartu irgi yra vienas svarbesnių ir patikimesnių indikatorių, pagal kurį teismas suformuoja sprendimą dėl konkrečios PMP taikymo kaltinamajam.

Nagrinėjant baudžiamąją bylą dėl PMP taikymo, galima pastebėti tam tikrus ypatumus. BPK 395 straipsnis įtvirtina sąrašą aplinkybių, kurios turi būti įrodinėjamos PMP taikymo procese. Šiomis aplinkybėmis yra laikytinos:

- 1) baudžiamojo įstatymo uždraustos veikos padarymo laikas, vieta, būdas ir kitos aplinkybės;
- 2) ar baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padarė tas asmuo;
- 3) ar baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padaręs asmuo praeityje yra sirgęs psichikos ligomis, kokio sunkumo ir pobūdžio psichikos liga asmuo sirgo veikos padarymo momentu, ikiteisminio tyrimo, bylos nagrinėjimo teisme metu ar po bausmės paskyrimo;
- 4) koks baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padariusio asmens elgesys tiek prieš veikos padarymą, tiek ir po to;
- 5) baudžiamojo įstatymo uždrausta veika padarytos žalos pobūdis ir dydis.

---

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr.2K-793/2005.

¹²⁰ ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesiniai aspektai. Jurisprudencija, 2006, Nr. 10 (88), p. 82.

Iš pateiktų įrodinėtinių aplinkybių matoma, jog PMP taikymo procese yra reglamentuotas platesnis įrodinėtinių aplinkybių spektras negu nagrinėjant baudžiamąją bylą dėl pakaltinamo asmens. Taip yra dėl to, jog PMP taikymo proceso subjektas yra kaltinamasis, turintis psichinių sutrikimų, todėl šiame procese, priešingai nei sprendžiant bylą dėl sveiko asmens padarytos nusikalstamos veikos, turi būti paneigiama kaltinamojo pakaltinamumo prezumpcija ir nustatytas medicininis nepakaltinamumo ir riboto pakaltinamumo kriterijus. Tad savaime gaunasi, jog įrodžius nepakaltinamumo savybę kaltinamojo atžvilgiu, nebereikalinga įrodinėti tokio asmens subjektyviosios nusikalstamos veikos pusės – nei kaltės, nei tikslo, nei motyvo.

Taip pat, verta atkreipti dėmesį, kad PMP skiriamos nenurodant konkrečios jos trukmės. Taip yra dėl to, jog PMP trukmę lemia ligonio psichikos sveikatos būklė, o PMP panaikinimo klausimą sprendžia teismas, remdamasis gydančių gydytojų rekomendacija. PMP priklauso nuo psichikos sutrikimo sunkumo, nuo to, kiek gydymas padeda ligoniui. Ligonis priverstinai turi būti gydomas tol, kol pasveiksta arba kol jo psichikos būklė tiek pagerėja, kad jis tampa nebepavojingas aplinkiniams ir visuomenei¹²¹. Tad tiek skiriant PMP kaltinamajam, tiek jam taikant jas, prioritetas yra skiriamas dviem dalykams – asmens, kurio atžvilgiu skiriama PMP psichinės ligos išgydymui bei visuomenės saugumui. Be to, kaip ir minėta, PMP vienas iš tikslų yra padėti asmeniui išgyti arba pagerinti jo sveikatos būklę, jei tai yra įmanoma. Todėl teismas, skirdamas PMP kartu nustato ir būtinybę sekti asmens sveikatą ir įpareigoja sveikatos priežiūros įstaigą, kurioje toks ligonis stebimas ir gydomas, jog pastaroji ne rečiau kaip kartą per šešis mėnesius pateiktų teismui ligonio psichikos būklės apžiūros aktą su išvada apie psichikos sutrikimo gydymo eigą, jos pokyčius ir jo pavojingumo visuomenei dinamiką bei rekomendacijas dėl PMP. Toks reikalavimas yra dažnai pasireiškiantis Lietuvos teismų praktikoje¹²². Teismas, gavęs aktą, privalo spręsti tokio asmens PMP panaikinimo, pratęsimo arba stebėjimo sąlygų pakeitimo klausimą. Panaikinus stacionarinę PMP priverstinai gydytas asmuo gali būti perduodamas giminaičių arba kitų asmenų globai ir priežiūrai ir (arba) medicininiam stebėjimui pirminėse PMP įstaigose arba jam gali būti paskirtas priverstinis ambulatorinis stebėjimas. Taip pat, kadangi PMP gali būti paskirtos ir asmeniui, kuris psichikos liga susirgo iki apkaltinamojo nuosprendžiu paskirtos bausmės atlikimo arba

¹²¹ RADAVIČIUS, L. E. Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. Vilnius. 2004, p. 117.

¹²² Kauno apylinkės teismo Kaišiadorių rūmų teisėjas. 2018 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1-1263-548/2018; Kauno apylinkės teismo teisėjas. 2016 m. kovo 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. T-376-946/2016; Marijampolės apylinkės teismo Šakių rūmų teisėja. 2018 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. T-644-829/2018; Kauno apylinkės teismo teisėjas. 2017 m. vasario 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1-471-825/2017; Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų teisėja. 2018 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1-1868-966/2018.

bausmės atlikimo metu, jeigu dėl tos ligos jis nebegali suprasti savo veiksmų ir paskirtos bausmės esmės, tokiu atveju, teismas atleidžia jį nuo bausmės. Pasveikęs asmuo gali būti siunčiamas atlikti likusią bausmę. Stacionarinių PMP taikymo laikas įskaitomas į laisvės atėmimo laiką¹²³. Taigi, darytina išvada, jog skiriant PMP, būtinybę stebėti ligonio sveikatos būklę lemia ne vien PMP tikslas padėti asmeniui pasveikti, bet kartu ir užtikrinti, jog nebūtų pažeistos tokio asmens teisės, laiku nesuteikiant jam procesinio veiksnio bei apskritai nepakenkiant jo gyvenimo sąlygoms.

3.3. Baudžiamosios bylos dėl ribotai pakaltinamo ir nepakaltinamo asmens išsprendimo galimybės

Teismas, nagrinėjant baudžiamąją bylą dėl asmens, turinčio psichinių sutrikimų, remiantis baudžiamuoju įstatymu, gali minėtą asmenį pripažinti arba nepakaltinamu, arba ribotai pakaltinamu, padarius nusikalstamą veiką. Tokį sprendimą teismas gali priimti, kai yra pakankamai surinktų byloje įrodymų, jog nusikalstamos veikos darymo metu, asmuo negebėjo arba visiškai negebėjo suvokti daromos veikos pavojingo pobūdžio ar valdyti savo veiksmus. Tačiau galima situacija, kai medicininis nepakaltinamumo ar riboto pakaltinamumo kriterijus kaltinamojo atžvilgiu nėra nustatomas. Tokiu atveju, teismas sprendžia baudžiamąją bylą bendra tvarka.

Lietuvos baudžiamasis įstatymas, nustatydamas, kokiomis savybėmis turi pasižymėti nusikalstamą veiką padaręs asmuo, kartu įtvirtina ir galimas taikyti valstybės prievartos priemones tokiam asmeniui. Pagal BK nepakaltinamam asmeniui teismas turi teisę taikyti PMP (BK 17 straipsnio 2 dalis), o ribotai pakaltinamam baudžiamasis įstatymas numato alternatyvas. Remiantis BK 18 straipsnio 2 ir 3 dalimis, riboto pakaltinamumo asmeniui valstybės prievartos priemonės skiriasi, priklausomai nuo to, kokią nusikalstamą veiką ir kokio laipsnio pastarasis padarė. Jeigu asmuo padarė baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, tada pastarasis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ir jam taikomos arba BK 67 straipsnyje numatytos baudžiamojo poveikio priemonės, arba tokiam asmeniui gali būti skiriamos priverčiamosios medicinos priemonės. Tačiau, tuo atveju, kai riboto pakaltinamumo asmuo padaro sunkų arba labai sunkų nusikaltimą, tada pastarasis neišvengia baudžiamosios atsakomybės, nors yra galimybė jam skiriamą bausmę švelninti, remiantis BK 59 straipsnio 1 dalies 5 punktu.

---

¹²³ RADA VIČIUS, L. E. Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. Vilnius. 2004, p. 117.

Tačiau BPK numato dar vieną baudžiamosios bylos išsprendimo galimybę – sutrikusios psichikos asmens atidavimą šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams, ar kitiems asmenims globoti ir kartu paskirti medicininį stebėjimą tokio asmens atžvilgiu. Ši alternatyva yra galima tais atvejais, kada teismas nustato, jog asmens psichika yra sutrikusi, tačiau byla yra nutraukiama nustačius BPK 3 straipsnyje aplinkybes, dėl kurių procesas yra negalimas (BPK 397 straipsnio dalies 1 punktas ir 2 dalis).

Taigi, BK nepakaltinamų asmenų atžvilgiu nustato konkrečią bausmės alternatyvą, nurodant, jog tokiam asmeniui teismas gali taikyti PMP. Tad, kai baudžiamojoje byloje yra įrodytas asmens nepakaltinamumas, jo pavojingumas sau bei visuomenei taip pat įrodyta, kad būtent šis asmuo padarė nusikalstamą veiką būdamas nepakaltinamumo būsenoje bei nėra BPK 3 straipsnyje nustatytų aplinkybių, teismas, išnagrinėjęs baudžiamąją bylą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo, remiantis BPK 403 straipsnio 1 dalies 1 punktu, priima nutartį taikyti asmeniui priverčiamąją medicinos priemonę. Įdomu tai, jog BK 17 straipsnio 2 dalis iš esmės nurodo, kad asmuo, teismo pripažintas nepakaltinamu, neatsako už padarytą pavojingą veiką, todėl nepakaltinamam asmeniui taikoma priverčiamoji medicinos priemonė. Vadinasi, teismui priimant nutartį dėl PMP skyrimo nepakaltinamam asmeniui, nereikia papildomai įvardinti, jog minėtas asmuo yra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės. Baudžiamasis įstatymas pats įtvirtina nepakaltinamo asmens baudžiamosios atsakomybės eliminavimą. Todėl Lietuvos teismų praktikoje galima pastebėti, kad teismas, išspręsdamas baudžiamąją bylą skiriant PMP nepakaltinamui asmeniui, nutartimi pripažįsta kaltinamąjį nusikalstamą veiką padariusį esant nepakaltinamumo būsenoje ir nurodo, jog tokiam asmeniui yra skiriama PMP, kartu informuojant apie tikslią skiriamos PMP rūšį¹²⁴.

Verta atkreipti dėmesį ir į tokius atvejus, kai nepakaltinamumo būseną asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, atsirado ne prieš ar šios veikos darymo metu, tačiau vėlesniais etapais. Tokiais atvejais bylos nagrinėjimas priklauso nuo asmens psichikos sutrikimo momento: 1) jeigu asmens psichika sutriko po bausmės paskyrimo, kol nuosprendis dar neįsiteisėjęs ir nepradėtas vykdyti, bylą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimo nagrinėja nuosprendį priėmęs teismas; 2) jeigu asmens psichika sutriko, kai nuosprendis jau vykdomas, bylą nagrinėja bausmės atlikimo vietos teismas. Esant tokioms situacijoms teismas, priimdamas nutartį turi išspręsti šiuos klausimus: 1) ar po bausmės paskyrimo nuteistajam sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo

---

¹²⁴ Kauno apylinkės teismo Kaišiadorių rūmų teisėjas. 2018 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1-1263-548/2018; Kauno apylinkės teismo teisėjas. 2017 m. vasario 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1-471-825/2017; Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas. 2018 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1-45-744/2018.

veiksmų esmės ar jų valdyti; 2) ar nuteistajam taikytina priverčiamoji medicinos priemonė ir būtent kokia (BPK 402 straipsnio 4 dalis). Išnagrinėjus bylą priimama viena iš nutarčių: 1) atmesti pareiškimą ar teikimą dėl PMP taikymo, jei neįrodyta, kad po bausmės paskyrimo nuteistajam sutriko psichika; 2) atmesti pareiškimą ar teikimą dėl PMP taikymo, jeigu nors ir įrodyta, kad po bausmės paskyrimo nuteistajam sutriko psichika, tačiau psichikos sutrikimas nėra toks, dėl kurio nebūtų galima atlikti bausmės; 3) sustabdyti bausmės vykdymą ir taikyti PMP, jeigu įrodyta, kad po bausmės paskyrimo sutriko asmens psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti¹²⁵.

Jeigu teismo pripažintų nepakaltinamais asmenims baudžiamųjų bylų išsprendimas yra gan konkretus ir aiškus, tai ribotai pakaltinamais pripažintų asmenų bylų sprendimai yra kur kas įvairesni ir dinamiškesni. Tokią nuostatą formuluoja jau vien minėtos BK 18 straipsnio 2 ir 3 dalys, kadangi nustato tiek galimybę baudžiamąją bylą užbaigti pripažįstant ribotai pakaltinamą asmenį kaltu nusikalstamos veikos padarymu tik švelninant jam skiriamą bausmę, tiek jį atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės taikant jam arba BK 67 straipsnyje numatytas baudžiamojo poveikio priemones, arba 98 straipsnyje numatytas priverčiamąsias medicinos priemones.

Įvertinus ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis, prokuroras turi priimti atitinkamą sprendimą ar surašyti kaltinamąjį aktą dėl riboto pakaltinamumo asmens, ar nutarimą, jog teismas pastarajam taikytų PMP (BPK 398 straipsnio 1 dalis). Teismas įvertinęs surinktus duomenis nusprendžia, ar byla bus sprendžiama įprasto proceso metu, ar XXIX skyriaus tvarka.

Tad galima būtų pateikti tam tikras išvalgas dėl riboto pakaltinamumo asmenų baudžiamųjų bylų išsprendimo galimybių.

Pirmiausia, galima išskirti variantą, kada ribotai pakaltinamam asmeniui yra skiriama bausmė ir jam yra taikytina baudžiamoji atsakomybė. Tokiu atveju ribotai pakaltinamas asmuo neišsiskiria iš kitų kaltinamųjų subjektyviosios pusės atžvilgiu ir jam bausmė yra paskiriama bendra tvarka, atsižvelgiant ir įvertinus BK 54 straipsnyje numatytus kriterijus. Nors ir ribotai pakaltinamam asmeniui procesas vyksta bendra tvarka ir jam yra taikoma tiek baudžiamoji atsakomybė, tiek skiriama bausmė, tačiau teismas turi diskrecijos teisę atsivelti į tokio asmens nevisišką gebėjimą suvokti atliekamos veikos pavojingą pobūdį ar valdyti savo veiksmus ir tokį nevisišką gebėjimą vertinti kaip atsakomybę švelninančią aplinkybę, remianatis BK 59 straipsnio 1 dalies 11 punktu. Lietuvos teismų praktikoje galima rasti pavyzdžių, kada teismas kaltinamajam

---

¹²⁵ GODA, G. *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Antroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003, p. 445.

skiria bausmę, atsižvelgamas į jo ribotą pakaltinamumą, pabrėždamas, jog skiriant bausmę, teismas pasinaudoja teise kaltinamajam ribotą pakaltinamumą pripažinti kaip baudžiamąją atsakomybę lengvinančią aplinkybę¹²⁶. Autorės nuomone, lengvinti kaltinamojo baudžiamąją atsakomybę yra tikslinga tais atvejais, kada iš ikiteisminio tyrimo surinktų duomenų ir teismo pripažintų įrodymų galima daryti išvadą, jog kaltinamajam skiriama bausmė pasieks savo tikslą ir tokiu atveju, kai ji bus sušvelninta. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tokia galimybė švelninti bausmę priklauso nuo teismo sprendimo. Teismas nėra, pagal BK 18 straipsnio 2, 3 dalis saistomas šios nuostatos. Teismas, sprenddamas klausimą dėl riboto pakaltinamumo kaip aplinkybės ir pagrindo švelninti kaltinamajam skiriamą bausmę pasisako, jog BK 18 straipsnio 2, 3 dalyse įtvirtintos nuostatos nėra imperatyvios, t. y. jos ne įpareigoja, o tik suteikia teismui teisę švelninti bausmę asmeniui, pripažintam ribotai pakaltinamam¹²⁷. Todėl bausmės švelninimas priklauso nuo teismo vidinio įsitikinimo ir susiformavusio požiūrio dėl bausmės tikslų sėkmingo pasiekimo kaltinamojo atžvilgiu.

Kita baudžiamosios bylos riboto pakaltinamumo asmeniui išsprendimo galimybė yra atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, taikant baudžiamojo poveikio priemones (BK 18 straipsnio 2 dalis). Pažymėtina, jog pripažinus asmenį ribotai pakaltinamam, nustatoma, jog toks asmuo dėl savo psichinės anomalijos nepraranda absoliutaus orientavimosi objektyvioje aplinkoje ir geba valdyti savo veiksmus, todėl tokiam asmeniui, padariusiam nusikasltamą veiką yra tikslinga skirti teismo nustatytą baudžiamojo poveikio priemonę, kuri padėtų pasiekti valstybės taikomos prievartos tikslus. Baudžiamosios teisės literatūroje yra nurodoma, kad baudžiamojo poveikio priemonių vykdymas gali būti suprantamas kaip baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma arba kaip šalia baudžiamosios atsakomybės egzistuojantis pagalbinis institutas. Baudžiamojo poveikio priemonių skyrimą dar galima būtų laikyti baudžiamosios atsakomybės realizavimo būdu¹²⁸. Todėl ribotai pakaltinamam asmeniui, kuris pagal BK yra laikomas nusikasltamos veikos subjektu, atitinkamai yra pritaikoma baudžiamojo poveikio priemonė, kuria yra siekiama užtikrinti, kad pastarasis nedarytų pakartotinių nusikasltamų veikų. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog parenkant konkrečią baudžiamojo poveikio priemonę, turi būti kuo labiau atsižvelgiama į riboto asmens padarytą

---

¹²⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. sausio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A-44/2012.

¹²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-137-693/2017.

¹²⁸ DRAKŠAS, R. Baudžiamojo poveikio priemonės kaip baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma. Vilnius, p. 26-35.

nusikalstamą veiką, jo paties pavojingumą visuomenei, kad parinkta priemonė būtų tikslinga ir orientuota į jos taikymo tikslą.

Verta pažymėti, jog BK 67 straipsnyje nurodytos baudžiamojo poveikio priemonių sąrašas gali būti, remiantis Lietuvos teismų praktika, išplečiamas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad „priverčiamosios medicinos priemonės – tai ir gydomojo, ir valstybės prievartos poveikio priemonių visuma, tam tikras jų derinys. Šiomis priemonėmis siekiama užtikrinti pavojingas veikas padariusių asmenų sveikatos apsaugą, gydymą ir kitus gyvybiškai svarbius interesus. Kartu minėtomis priemonėmis norima apsaugoti visuomenę nuo kitų galimų sutrikusios psichikos asmenų pavojingų veikų“¹²⁹. Taigi, dar viena baudžiamosios bylos išsprendimo variacija yra atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, taikant priverčiamąsias medicinos priemones. Pabrėžtina, kad ribotai pakaltinamą asmenį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės teismas gali tik tais atvejais, jei asmuo padarė baudžiamąjį nusižengimą arba nesunkų, apysunkį nusikaltimą (BK 18 straipsnio 2 dalis). Remiantis BPK 403 straipsnio 1 dalies 2 punktu, teismas, išnagrinėjęs bylą dėl PMP taikymo priima tokiu atveju nutartį atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ir taikyti jam PMP, jeigu įrodyta, kad jis padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką būdamas ribotai pakaltinamas. Lietuvos teismų praktikoje pastebima, jog teismas, priimdamas nutartį ribotai pakaltinamam asmeniui taikyti PMP rezoliucinėje nuatrties dalyje, visų pirma, pripažįsta asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką, nurodydamas, jog veika buvo daroma riboto pakaltinamumo būsenoje, pažymėdamas, jog dėl šio medicininio kriterijaus toks asmuo yra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės ir jam yra priskiriama konkreti PMP¹³⁰.

Taigi, aptarus teisinį reguliavimą bei pateikus skirtingų Lietuvos teismų praktikoje pasireiškiančių nepakaltinamų bei ribotai pakaltinamų asmenų baudžiamųjų bylų išsprendimo variantų, galima būtų pažymėti, jog teismų praktikoje pastebėtina, kad kaltinamiesiems, kurie teismo psichiatrinės ekspertizės akte yra nurodomi kaip turintys psichinių sutrikimų, dėl kurių jie arba negebėjo arba visiškai negebėjo suvokti savo daromos pavojingos veikos ar valdyti vaikus, yra taikomos skirtingos valstybės prievartos priemonės. Jų taikymas priklauso nuo teismo diskrecijos ir vidinio įsitikinimo, susiformulavusio išanalizavus baudžiamojoje byloje surinktus įrodymus bei taikomos prievartos priemonės tikslus ir jų sėkmingą realizaciją kaltinamojo atžvilgiu.

---

¹²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K-569/2005.

¹³⁰ Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų teisėja. 2018 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1-1868-966/2018;

IŠVADOS

1. Išanalizavus istorinius bei teisinius šaltinius, teigtina, jog nepakalčinamumo bei riboto pakalčinamumo sampratas sudaro medicininis bei juridinis kriterijai. Medicininis kriterijus apibūdina bendrą psichinę žmogaus būseną, dar kitaip vadinamas biologiniu kriterijumi, o juridinis kriterijus yra žmogaus intelektą ir valią darant pavojingą veiką, apibūdinantis kriterijus, kuris baudžiamosios teisės doktrinoje dar išskiriamas kaip psichologinis. Medicininio nepakalčinamumo kriterijaus reikšmė yra svarbi tuo, kad jis patikslina juridinį kriterijų – nurodo ligas, dėl kurių asmuo netenka galimybės suprasti savo poelgio pavojingumo ar jį valdyti ir dėl to gali būti pripažintas nepakalčinamu. Kitaip tariant, medicininis nepakalčinamumo kriterijus paaiškina priežastis, dėl kurių, padaręs baudžiamajame įstatyme uždraustą veiką, asmuo negalėjo suprasti savo veiksmų esmės ar jų valdyti. Todėl teigtina, kad medicininis kriterijus įprasmina asmens psichinį sutrikimą, kuris lemia juridinį kriterijų – negalėjimą suvokti arba visiškai suvokti daromos pavojingos veikos ar valdyti savo veiksmus. Pabrėžtina, jog tarp riboto pakalčinamumo bei nepakalčinamumo pagrindinis skirtumas yra medicininio kriterijaus sudėtingumo laipsnis. Taigi riboto pakalčinamumo atveju, psichinė liga nėra išsivysčiusi iki tokio laipsnio, jog asmuo būtų pripažįstamas nepakalčinamu.
2. Palyginus veiksnio institutą su pakalčinamumu, darytina išvada, jog pakalčinamas asmuo visada yra ir veiksnus. Veiksnio institutas svarbus asmens civiliniam (socialiniam) teisiniam statusui, kadangi tik jį turint asmuo gali įgyti procesines teises bei gebėti jomis pasinaudoti. Todėl, tokiose situacijose, jeigu asmuo, padaręs nusikalstamą veiką yra jau anksčiau teismo pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje, tai tarsi galėtų suponuoti baudžiamojoje byloje teismui, jog toks asmuo iš karto turėtų būti pripažįstamas pažeidžiamu asmeniu ir jam taikomas procesas, orientuotas į jo specialius poreikius, atsižvelgiant į turimas proto ir/ar psichosocialines negalias. Todėl civilinio veiksnio apribojimas ar eliminavimas tam tikroje srityje turėtų būti kaip orientyras sprendžiant dėl jo pakalčinamumo.
3. Išanalizavus Lietuvos teismų praktiką, nepakalčinami bei ribotai pakalčinami asmenys, kurie teismo ekspertizės pagrindu nustatyti kaip pažeidžiami asmenys, baudžiamajame procese neretai atveju tampa pasyvūs dalyviai, kadangi pripažįstama, jog toks asmuo nėra visiškai veiksnus ir su juo nėra galimi atlikti tolimesni procesiniai veiksmai. Tokia praktika neatitinka Jungtinių Tautų neįgaliųjų

konvencijos nuostatų, todėl tokių asmenų veiksniumi įgyvendinti valstybė sudaro sąlygas pasinaudoti valstybės gynėjo pagalba bei atstovavimo institutu, kurių minėtiems asmenims reikia įgyvendinant savo teisinį veiksnumą.

4. Išanalizavus ir įvertinus nacionalinius teisės aktus, doktriną bei teismų praktiką, darytina išvada, jog ikiteisminiame tyrime bei teismo procese, sužinojus apie galimą įtariamojo ar kaltinamojo pažeidžiamumą, tokiam asmeniui yra proceso nustatyta tvarka skiriama teismo psichiatrinė ekspertizė, siekiant nustatyti tokio asmens galimą nepakaltinamumą ar ribotą pakaltinamumą. Ekspertizės akto išvadoms patvirtinus minėtų kategorijų buvimą, pradedamas procesas dėl priverčiamųjų medicinos priemonių. Tačiau analizė rodo ir tai, kad teismo psichiatrinės ekspertizės rezultatai turi įtaką minėto asmens tiek procesiniam statusui baudžiamojoje byloje, tiek jo teisiniam statusui, tiek ir jo tolimesniam gyvenimui.
5. Pažymėtina, jog išanalizavus bei įvertinus tarpdisciplininį Lietuvos, Lenkijos, Bulgarijos, Čekijos Respublikos bei Slovėnijos tyrimo projektą, darytina išvada, jog minėtose valstybėse baudžiamasis procesas yra skurdžiai pritaikomas prie pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų specialių poreikių. Valstybėse trūksta aiškaus mechanizmo bei pritaikytinų gairių, kuriomis remiantis tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, teismui, gynėjui bei teismo ekspertui būtų lengviau komunikuoti su psichikos sutrikimų turinčiu įtariamuju ar kaltinamuju. Todėl valstybės turėtų organizuoti teisėsaugos subjektams specialius mokymus.
6. Išnagrinėjus bei įvertinus tarptautinius ir Europos Sąjungos teisės aktus, reguliuojančius pagrindines neįgaliųjų teises ir laisves, teigtina, kad ypatingą dėmesį reikia skirti tokių teisių ir laisvių apsaugai, kaip įtariamųjų ar kaltinamųjų, turinčių proto ir/ar psichosocialinę negalią teisė į lygybę prieš įstatymą, teisė į veiksnumą lygiai su kitais asmenimis, teisė į informaciją, gynybą, orumą, saugumą taip pat teisė į medicininę pagalbą. Šios teisės ir laisvės gali būti laikomos patenkančiomis į didžiausią jų pažeidimo riziką.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Tarptautiniai teisės aktai:

- 1.1. 2006 m. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. Valstybės žinios, 2010, Nr. 71–3561.
- 1.2. 2013 m. lapkričio 27 d. Europos Sąjungos Komisijos Rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose (C(2013) 378/02) [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <[<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:32013H1224\(02\)>](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:32013H1224(02))>.

2. Lietuvos Respublikos teisės aktai:

- 2.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 220–0;
- 2.2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 89–2741;
- 2.3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341;
- 2.4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 74–2262;
- 2.5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, Nr. 36–1340;
- 2.6. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtojo pataisyto ir papildyto leidimo „Sisteminis ligų sąrašas“ (Australijos modifikacija, TLK–10–AM) įdiegimo“. Valstybės žinios, 2011, Nr. 23–1108;
- 2.7. Lietuvos Respublikos Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 53–1290;
- 2.8. Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas. 1996, p. 6. [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru080en.pdf>;
- 2.9. Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 1997, p. 10 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: https://www.imolin.org/doc/amlid/Poland_Penal_Code1.pdf;

- 2.10. Vokietijos Federacijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 1997, p. 7 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/criminal_code_germany_en_1.pdf;
- 2.11. Prancūzijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2016 m. redakcija, p. 8 [interaktyvus, žiūrėta 2019 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30/France/show>.

Specialioji literatūra:

1. ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2004;
2. ABRAMAVIČIUS, A., *et al.* Baudžiamoji teisė. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius. 2001;
3. BUČIŪNAS, G., GRUODYTĖ, E. Ikitėisminis tyrimas: procesiniai kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. VĮ Registrų centras. Vilnius. 2009;
4. DRAKŠAS, R. Baudžiamojo poveikio priemonės kaip baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma. Vilnius. 2004;
5. DRAKŠIENĖ, A. Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida. Teisė. 2006, t. 58;
6. GARMUS, A., KURAPKA, E., CĖPLA, A. Teismo medicinos vadovėlis. Lietuvos teisės akademija. Vilnius. 2000;
7. GEČIENĖ, S. *et al.* Vaiko ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis (Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Rusija, Estija). Vilnius, 2001;
8. GELUMBAUSKIENĖ, R., ŠAPOKA, G. Lietuvos teisės istorijos chrestomatija. Vilnius. 2012;
9. GODA, G., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmoji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003;
10. GODA, G., *et al.* Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Antroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius. 2003;
11. GUŠAUSKIENĖ, M. Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės. Jurisprudencija. Mokslo darbai. Vilnius. 2008;
12. JUODKAITĖ, D. Psichikos sveikatos perspektyvos. Asmenų, turinčių proto ir/ar psichosocialinę negalią procedūrinių teisių stiprinimas baudžiamojoje teisėje. Lietuvos situacijos analizė. 2017 [interaktyvus]; [žiūrėta 2019 m. kovo

internetą:http://www.perspektyvos.org/images/failai/national_baseline_lt_www_edt.pdf;

13. JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumą samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Vilnius;
14. KANAPECKAITĖ, J. Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis, turinčiais psichikos sutrikimų (trūkumų) ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė. Jurisprudencija, 2005;
15. LUDWIG BOLTZMANN INSTITUTE FOR HUMAN RIGHTS, *et al.* Orumas teisme. Asmenų su proto ir (arba) psichosocialine negalia procesinių teisių stiprinimas baudžiamosiose bylose: Veiksmų poreikio tyrimas. 2018;
16. NEKROŠIUS, I., NEKROŠIUS, V., VĖLYVIS, S. Romėnų teisė. Vilnius. 1999;
17. PALSKYS, E., KAZLAUSKAS, M., DANISEVIČIUS, P. Kriminalistika. Mintis. Vilnius. 1985;
18. PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius. 2006;
19. RADAVIČIUS, L. E. Teisės psichiatrija: istorija ir dabartis. Vilnius. 2004;
20. SAKALAUSKAS, G. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. Vilnius. 2013;
21. ŠVEDAS, G., ALIUKONIENĖ, R. Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. VĮ Registrų centras. Vilnius. 2011;
22. ŠVEDAS, G. Riboto pakaltinamumo problematika. Vilnius. 1996;
23. ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Fiziniai ar psichiniai trūkumai (sutrikimai): procesinė – teisinė samprata ir reikšmė realizuojant asmens teisę į gynybą. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. Vilnius. 2009;
24. ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesiniai aspektai. Jurisprudencija, 2006, Nr. 10 (88);
25. ВАСИЛЬЕВ, В. Л. Юридическая психология. Питер, 2001.

Teismų sprendimai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antros dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos konstitucijai“. Valstybės žinios, 1994, Nr. 91–178;

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1181, 1561 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 3171 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 80–2423;
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 1999 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–358–/1999;
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K–793/2005;
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2007 m. sausio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K–28/2007;
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2K–443/2011;
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinė septynių teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 2A–7–6/2013;
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K–3–138–969/2016;
9. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A–186/2008;
10. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. sausio 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje, Nr. 1A–44/2012;
11. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A–2/2014;
12. Panevėžio apygardos teismo teisėjas. 2013 m. spalio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S–845–491/2013;
13. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas. 2014 m. balandžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1S–702–383/2014;
14. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1S–137–1020/2016;
15. Panevėžio apygardos teismo teisėjų kolegija. 2017 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. 1S–63–531/2017;
16. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjas. 2018 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. E2A–391–368/2018;
17. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjas. 2018 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1–45–744/2018;

18. Šiaulių miesto apylinkės teismo teisėjas. 2011 m. rugsėjo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. M1–690–885/2011;
19. Kauno apylinkės teismo teisėja. 2014 m. gegužės 15 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. 2–2599–886/2014;
20. Klaipėdos miesto apylinkės teismo teisėja. 2015 m. birželio 9 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. 2–727–965/2015;
21. Mažeikių rajono apylinkės teismo teisėja. 2015 m. rugpjūčio 5 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. 2–113–636/2015;
22. Varėnos rajono apylinkės teismo teisėjas. 2015 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1–112–445/2015;
23. Kauno apylinkės teismo teisėjas. 2016 m. kovo 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. T–376–946/2016;
24. Kauno apylinkės teismo teisėjas. 2017 m. vasario 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1–471–825/2017;
25. Šiaulių apylinkės teismo Raseinių rūmų teisėja. 2018 m. kovo 28 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. E2YT–462–1009/2018;
26. Alytaus apylinkės teismo Lazdijų rūmų teisėjas. 2018 m. sausio 15 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. E2YT–108–780/2018;
27. Alytaus apylinkės teismo Lazdijų rūmų teisėjas. 2018 m. birželio 6 d. sprendimas civilinėje byloje, Nr. E2YT–40–780/2018;
28. Kauno apylinkės teismo Kaišiadorių rūmų teisėjas. 2018 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1–1263–548/2018;
29. Marijampolės apylinkės teismo Šakių rūmų teisėja. 2018 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. T–644–829/2018;
30. Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų teisėja. 2018 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje, Nr. M1–1868–966/2018.

SANTRAUKA

Šiame magistro darbe yra analizuojami baudžiamojo proceso ypatumai įtariamųjų ir kaltinamųjų, turinčių proto ir/ar psichosocialinę negalią, atžvilgiu bei iššūkis tinkamai pritaikyti sąlygas minėtiems asmenims, apsaugojant jiems suteikiamas teises bei įgyvendinant tokių asmenų veiksnumą. Darbe yra analizuojami įvairūs klausimai, t. y. nepakaltinamumo bei riboto pakaltinamumo sampratos, jas sudarantys kriterijai, proto ir/ar psichosocialinę negalią turinčių asmenų teisinis statusas baudžiamojo proceso metu, ikiteisminio tyrimo bei teismo proceso ypatybės ir pagrindinių saugomų psichinių sutrikimų turinčių įtariamųjų ir kaltinamųjų teisių užtikrinimo rekomendacijos.

Pasikeitus veiksnumo institutui nacionaliniuose kodeksuose ir jį sugretinus prie tarptautinių standartų, atsirado būtinybė išanalizuoti psichinių sutrikimų turinčių asmenų teisinį statusą baudžiamajame procese ir palyginti veiksniaus asmens santykį su įtariamąjo ar kaltinamojo pakaltinamumo savybe baudžiamajame procese. Tokiu būdu išskiriant svarbiausias pažeidžiamiems asmenims suteikiamas teises bei pateikiant išvadas dėl šių teisių apsaugos realizavimo. Kaip buvo paminėta anksčiau, šiame magistro darbe paliečiami įvairūs klausimai, tačiau didžiausias dėmesys yra sutelkiamas į toliau nurodytus aspektus. Pirma, teismo statuso užtikrinimo proto ir/ar psichosocialinę negalią turintiems įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamajame procese problematika. Nors pagal Jungtinių Tautų neįgalųjų konvenciją asmenys, turintys fizinę ar psichinę negalią yra pripažįstami turintys teisinį veiksnumą lygiai su kitais asmenimis visose gyvenimo srityse, tačiau praktikoje tiriant nusikalstamą veiką teisėsaugos institucijoms yra sudėtingas uždavinys suteikti minėtam įtariamajam ar kaltinamajam visavertišką procesinį statusą, kadangi neretu atveju, gavus teismo psichiatrinės ekspertizės patvirtinimą, jog įtariamasis ar kaltinamasis turi psichinių trūkumų, su pastaruoju nebeatliekami jokie kiti procesiniai veiksmai ir jis tampa tik kaip pasyvus dalyvis. Antra, įtariamąjo ar kaltinamojo psichinio sutrikimo nulemtų specialių poreikių ir sąlygų užtikrinimas tokiam asmeniui baudžiamajame procese. Šis klausimas yra itin svarbus, kadangi nors yra pateikiamos Europos Komisijos rekomendacijos Valstybėms narėms dėl baudžiamajame procese pažeidžiamiems asmenims rekomenduojamų taikyti ypatumų bei taktikų, kurių dėka minėti asmenys tiek galėtų efektyviai dalyvauti procese, tiek ir sumažinti jų frustracijos būseną ir tokiais būdais apsaugoti jiems suteikiamas teises, tačiau šia gerąja praktika nėra plačiai vadovujamasi praktikoje. Todėl būtina darbe atkreipti šios problematikos svarbą.

The Peculiarities of the Criminal Procedure in pretrial investigation and court of persons of diminished responsibility and insane persons

SUMMARY

This master's thesis examines the peculiarities of criminal proceedings in relation to suspects and accused persons with mental and/or psychosocial disability and the challenge of proper adaptation of the conditions to those persons regarding their rights protection and implementation of measures to ensure their capacity. The paper analyses various issues, i.e. the concept of insanity and limited capacity, their criteria, the legal status of persons with mental and/or psychosocial disability in criminal proceedings, the characteristics of pre-trial investigation and judicial process, and recommendations for safeguarding the rights of suspects and accused persons with mental disabilities.

By changing the institute of the capacity in national codes and complying it with international standards it has become necessary to analyze the legal status of persons with mental disabilities in criminal proceedings and to compare the relation between legal capacity as civil law institute with suspect or accused person's legal capacity in criminal proceedings. In this way, distinguishing the most important rights granted to vulnerable persons and giving resolutions on the realization of the protection of these rights. As it was mentioned before, this paper deals with various issues, however, the attention is focused on the following aspects. Firstly, the issue of ensuring of legal status to suspects or accused persons with mental and/or psychosocial disability in criminal proceedings. Although according to the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities persons with physical or mental disabilities are recognized as having equal legal capacity with other persons in all areas of life, in practice, law enforcement authorities face with a difficult task to give the suspected or accused person a full procedural status while investigating the case, in accordance with the results of forensic psychiatric examination, which confirms that mentioned person has mental disabilities, therefore no procedural actions are being taken with such person and is becomes a passive participant. Secondly, ensuring the special needs and conditions of the suspect or accused person due to a mental disorder in such criminal proceedings. This issue is particularly significant, as it is being debatable and there are European Commission recommendations to Member States regarding the peculiarities and tactics that are recommended to be implemented in criminal proceedings, so that vulnerable persons could effectively participate in the process and it would be reduced their frustration as well as protected their rights.

However, this good practice is not widely used in practice. Therefore it is necessary to bring into the attention of the importance of this issue at master's thesis.